

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

1995

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1995

ANDEN RÆKKE - BIND 29

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

ROUNBORGS GRAFISKE HUS
HOLSTEBRO

OMSLAGSBILLEDE:

Løvstrupgaard omkring 1900. Stuehuset er usædvanlig stort og har 5 skorstene. Personale og dele af besætningen står opstillet foran. Bevoksningen er endnu kun i sin vorden.

INDHOLD

<i>Sigurd Lindholt</i> : Foreningslivet har givet mig alt	5
<i>Ragna Tang</i> : Foreningsliv i lyst og nød	15
<i>Georg Kristensen</i> : Rige år i FDF og DSU	29
<i>Anna og Kr. Ravn</i> : Løvstrupgaard – en gård og et børnehjem i Vestjylland	39
<i>Ejner G. Pedersen</i> : Vadesteder – broer – færgefart over åerne i Vestjylland (2. del)	57
<i>Anders V. Langer</i> : Falkenberg – strandejer af Ryssenstens nordre forstrand (»Én krage hugger ikke øjnene ud på den anden«)	97
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	117
Regnskab	123
Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1993-1994 ved Erik Nørgaard	125
Register	149

ISBN 87-87358-16-6
ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 1995
Redaktør: Per Hauge Mortensen
Redaktionskomité: Holger Villadsen og Jørgen Østergaard

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatternes tilladelse og med angivelse af, at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Foreningslivet har givet mig alt

Af Sigurd Lindholt

Mit foreningsliv begyndte med, at jeg blev konfirmeret i Herning – Gjellerup Valgmenighed i Gjellerup. Vi fik hver et medlemskort til HUFH (Højskolehjemmets Ungdomsforening, Herning). Pastor Enevold Terkelsen talte hver mandag, hver anden gang på Højskolehjemmet i Herning, og hver anden gang på Højskolehjemmet i Hammerum, men de fleste tog til Herning, for der var ingen ungdomsforening i Hammerum, hvor KFUM og K havde størst tag i de unge.

Mine forældre var med til at starte Valgmenigheden, og i de tre første pladser, jeg havde, var jeg alle tre steder medlem af Valgmenigheden. Jeg var medlem af gymnastikforeningen og fodboldklubben, men jeg havde ikke megen lyst til sport. Lang og ledeløs som jeg var, gruede jeg for opvisningen.

I 1929 fik jeg plads hos min morbror i Ørregaard. Det blev til seks lykkelige år, kun afbrudt af et halvt års soldatertid i Tønder. I Ørre var der lige en ungdom, der passede mig, for der var ikke forskel på gårdmandens børn og tjenestefolkene. I 1930 kom jeg i bestyrelsen for ungdomsforeningen. Det blev en rig tid.

Jeg tænker tit på lærer Buhl, der var formand. Der var møde hver onsdag af-

ten. Fru Buhl læste op, så fik vi kaffe, derefter var der stuelege og til slut holdt lærer Buhl en kort andagt; så gik vi hjem og glædede os til næste gang. En gang om måneden holdt foredragsforeningen møde med foredragsholdere udefra. De aftener førte os ind i en anden verden: Biskop Lindegaard, Ribe, Thomas Olesen Løkken, mit ideal Poul Dam og mange flere. Jeg kom ikke på højskole; men som en kone sagde: »I Ørre er det som at være på højskole hver dag«.

Amatørskuespillet blev jeg også bidt af. Det gik så underligt til, at jeg kom til at spille elskerrollen sammen med Asta Holmgaard i et stykke, der var skrevet tredive år før af hendes far Ivar K. Holmgaard, som jeg aldrig har kendt.

Asta og jeg blev enige om, at vi også skulle prøve »lidt at sammen være«. Om halvandet år kan vi fejre diamantbryllup, hvis vi lever så længe. Sig så ikke, at jeg ikke har fået noget ud af mit foreningsliv!

Desuden var jeg også medlem af gymnastikforeningen, fodboldklubben samt Sinding Ringriderforening.

Den 1. november 1935 sluttede min skønne tid i Ørre, men 15 gode år blev det derefter til i Nr. Kollund på gården Østergaard.

Det var nok Danmarks mest forsømte gård, vi overtog d. 1. februar 1936. Avlen var ikke bjerget året før. Kommunen havde gjort udlæg, så det var nok for at drille kommunen, at ejeren ikke havde høstet.

Året efter blev jeg valgt til formand for ungdomsforeningen, hvilket jeg var i 8 år.

Da krigen kom, blev det skik, at foredragsholderne blev natten over. Det var især yngre præster. I de kolde vintre, vi havde først i fyrrenerne, havde vi hverken lys eller varme på værelserne, men det tog de unge præster med godt humør.

Vi havde bl.a. oplæsningsaftener hver onsdag i vinterhalvåret. Det foregik på skolen for at udnytte varmen fra formiddagen. Selv om det var et lille samfund, var der stor tilslutning. Vi spillede også dilettant, bl.a. »En søndag på Amager«. Vi opførte stykket både i Lind og Tjørring og i Landboforeningen i Herning, samt ved en privat fest på Bersergård i Hammerum.

I 1938 blev der afholdt en 2-dages byfest i Herning, og man indkaldte folk fra hele omegnen til at medvirke i optog og skuespil. Bl.a. skulle opføres et stykke skrevet af stifteren af ARTE, Korvenius fra København.

Stykket skulle opføres på Herning Museum, og der var indkaldt en instruktør fra Det kongelige Teater. To personer var hidkaldt til at lære hver rolle. Det vakte en vis utilfredshed blandt amatørerne, som jo var ulønnede, så nogle meldte fra straks. Museumsforstander H. P. Hansen optog en film; men ingen kender dens skæbne. Stykket blev opført syv gange, men på grund af dårligt vejr var der ikke overvældende stor tilslutning.

Stykket var for tungt, jeg tror ikke, folk forstod det; men os, der havde været igennem teksten 50 gange, kom til at holde af det.

En af mit livs største oplevelser var, da HUFH spurgte, om jeg ville spille med i »En søndag på Amager«, som man var inviteret til Norge for at opføre ved de norske ungdomsforeningers årsmøde i Kristiansand.

Først skulle en af Norges dygtigste skuespillere fremsige et digt »Dit løfte: Alt for Norge«, nærmest et hyldestdigt til Kongen. Bagefter var der dans. Jeg sad og tænkte på dem derhjemme, men pludselig stod skuespillerinden Tove Bryn og bød mig op til dans. Jeg følte mig som prinsessen og skorstensfejeren, når jeg så på mit slidte tøj og på hendes fine nationaldragt.

De sidste år af krigen taltes der meget om at bygge et forsamlingshus i Kollund. Der var flere holdninger i sognet, både den grundtvigske og Indre Missions. Der var delte meninger, men jeg syntes, det skulle være et sted, alle i sognet kunne være fælles om, og tog derfor en snak med Indre Mission. Enden på det hele blev, at der blev nedsat et udvalg på fem personer, to fra Indre Mission og tre fra grundvigianerne.

Vi blev enige om at fremskaffe halvdel af kapitalen, ca. 35.000 kr. Det lykkedes ved indsamling i sognet samt afholdelse af bazar. Vi kunne begynde at bygge i 1946; men så var det først, vanskelighederne begyndte. På grund af krigen var der mangel på alt, men i maj 1947 kunne vi holde indvielse. Jeg var formand for byggeudvalget og senere for huset. Ved 40 års jubilæet i 1987 blev jeg udnævnt til æresmedlem.

Østergaard i Nr. Kollund fotograferet i 1951. Ejendommen blev købt i 1936 og var på 45 idl. Kostalden i forgrunden byggede Sigurd Lindholt i 1941.

I 1942 blev jeg valgt ind i Midtjysk Hovedkreds' bestyrelse og blev næstformand. Jeg læste en dag i »Dansk Ungdom«, at man et sted havde afholdt »To dage på Højskole«.

Jeg foreslog bestyrelsen, at vi skulle prøve noget lignende. Formanden var ikke stemt for ideen; men kassereren syntes, det kunne være interessant at prøve. Hvis jeg ville have ulejligheden ville han gerne være med. Den anden weekend i 1948 havde vi så »To dage på Højskole« i Kollund forsamlingshus. Det gik helt over forventning. 66 havde meldt sig udefra, og de lokale beboere sluttede godt op, så der en overgang var ca. 200. Folk udefra blev indkvarteret hos private og vi havde

fælles spising i forsamlingshuset. Til min store glæde kører arrangementet endnu, dog nu kun én dag.

Sognerådet fik pålæg om at nedsætte et udvalg ved krigens begyndelse, idet man fra regeringens side regnede med endnu større arbejdsløshed. Udvalget skulle bestå af tre mand; en fra sognerådet, en fra fagforeningerne og en fra landbruget, som jeg repræsenterede. Vi havde kun holdt ét møde, da Værnemagten og brunkullene løste opgaven, dog på hver sin måde.

I Kollund blev jeg det sidste år valgt ind i skolekommissionen. Desuden var jeg som andre landmænd medlem af: Mejeriet, hesteforsikringen, transformatorforeningen, kontrol- og kvægavlsforeningen.

Moselund i Nr. Kollund, som Sigurd Lindholt købte til i 1946. 35 tdl.

I 1951 byttede jeg begge gårde i Kollund med St. Asbjerg i Sinding. Den 1. februar flyttede vi til St. Asbjerg. Det var en dejlig gård, men alt var solgt fra. Der var kun 43 kreaturer og tre heste. Maskinerne var i en sørgelig forfatning, så jeg gruede for, at jeg havde taget et for stort skridt.

I 1952 blev jeg valgt til formand for Sinding Ungdomsforening, hvilket jeg var i fire år, blev så formand for Sinding Forsamlingshus også i fire år. I 1952 var jeg til generalforsamling i Hammerum Herreds Landboforening, kom i bestyrelsen og blev valgt som formand for ungdomsudvalget. I 1956 var der tale om at lave en selvstændig landboungdomsforening. Det var jeg imod. HUFH havde på det tidspunkt 1100 medlemmer, mange var fra landet. Men så kom konsulent N. J. Niel-

sen og sagde: »Nu må du bestemme dig, ellers er der andre, der gør det«. Jeg tror, det var Husmandsforeningen, han tænkte på.

Vi indbød til stiftende generalforsamling, og der mødte over 500. Vi startede så Herningegnens Landboungdom. Der var altid stor tilslutning til vores arrangementer.

Året efter blev jeg valgt som formand for Hammerum Herreds Landboforening. Den mulighed havde jeg slet ikke tænkt mig; jeg der hverken havde været på højskole eller landbrugsskole. Det var en stor opgave at komme efter Lambreth Jensen og forstander K. Møller, men de var utroligt loyale mod mig. Jeg tror ikke, Asta var glad for det; men hun ønskede mig dog pænt til lykke. Fra mange sider kom snart bud efter landboforeningsfor-

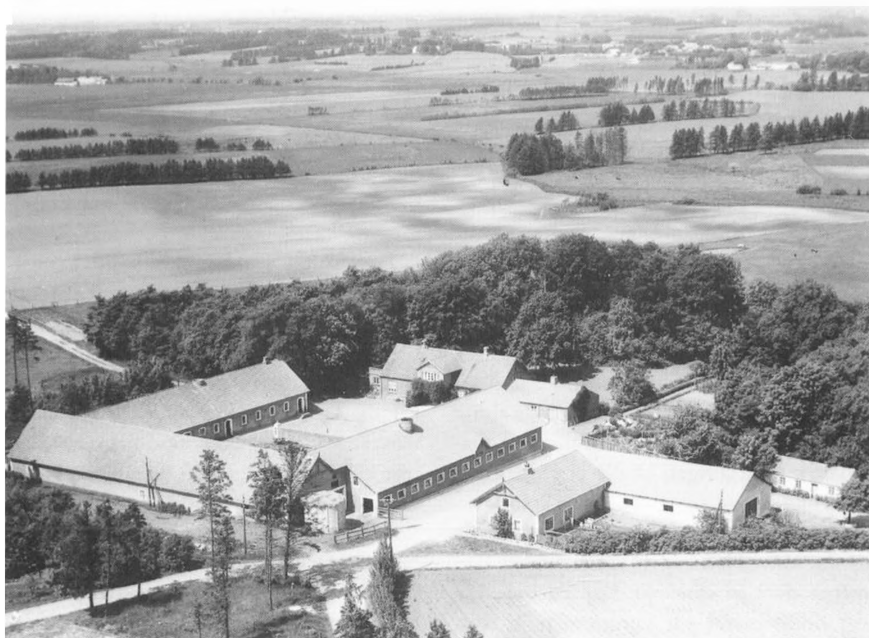
manden. I 1958 blev jeg valgt ind i Konsulentsammenslutningen og blev næstformand for Landøkonomisk Forening i Ringkøbing Amt. Det var en sammenslutning af sytten landboforeninger.

Ringkøbing amtsråd skulle nedsætte et ungdomsnævn, som havde til opgave at kontrollere, hvad de store tilskud blev brugt til. Nævnet bestod af syv personer med folk fra fagforeninger, landbruget m.fl. Amtsskolekonsulenten var formand. Vi holdt fire møder årligt på amtsgården – et meget interessant arbejde.

Forstander Møller skulle på rejse til Japan, men forinden havde han afleveret

en fortegnelse over folk, han skønnede værdige til at få deres navn på stenene i mindeparken for hededyrkere i Kongenshus. Alle kunne komme med forslag, og vi skulle så besøge de pågældende og danne os en mening om deres livsværk som hededyrkere. I dag bliver man straffet, hvis man pløjer et stykke hede eller eng.

Sidst i 50'erne blev jeg valgt til landvæsenkommisær. Det var et meget interessant arbejde, som blev afbrudt af min sygdom. Da der var gået to år, blev jeg udtrukket igen. Jeg ringede til dommer Testrup og spurgte, om det ikke var en mis-

St. Asbjerg i Sinding o. 1960, 200 tdl., som Sigurd Lindholt byttede sig til i 1951 mod de to gårde i Nr. Kollund. I forgrunden fodermesterbolig og maskinhus. Til højre et tidligere afiægtshus, brugt til søer. Kostalden er bygget bredere, end den var ved overtagelsen.

forståelse. »Nej«, svarede han, »det er sådan en som dig, vi har brug for. Du er god til at lytte; der er nok der bruger kæften«. Jeg fortsatte så, til jeg blev 70 år.

I 1960 dukkede landboauktionerne op. Vi blev enige om at forsøge sammen med Konsulentsammenslutningen og Husmandsforeningen. Vi talte om, hvem der skulle være auktionarius. Jeg fik lov at prøve at holde de fire første. Da det var gået godt, blev jeg bedt om at fortsætte. Det var jeg glad for, idet handel havde min store interesse.

Landboforeningen havde mange arrangementer på sit program. Det startede med landbrugsugen – den første hele uge af januar. Møderne blev afholdt på Herning Højskolehjem og der var altid stor tilslutning. Da Herning Hallen blev bygget, blev det sidste møde, henvendt til en bredere forsamling, afholdt dér. Jeg husker, Anders Andersen talte, og der kom over 1800. Det var næsten for mange. Der gik meget tid med at få dem anbragt.

Til generalforsamlingen i den »kunstige« kvægavlerforening kom der 2200, men da sagde brandinspektøren stop, så de der var over 1800, fik hver en kaffebillet. Der var jeg ordstyrer en del år.

»Gården 1959« var en udstilling arrangeret af Herning Hallerne og Ringkøbing Amts landøkonomiske Foreninger i fællesskab. Udstillingen skulle vise, hvordan vi skulle bygge og mekanisere i stalden. Det blev et tilløbsstykke, vi ikke havde drømt om. Herning Hallerne, med den meget dygtige direktør Kaj Zartow, tog det fulde ansvar for økonomien. Udstillingerne var dels i hallerne i Østergade, dels på markedspladsen. Det var en stor fordel for byens handlende, for som

isenkræmmer Ullerichs sagde: »Nu har vi »jul« to gange om året«. Kronprinsesse Margrethe var protektrice.

Udflugterne gik det ligeså. Når vi havde bestilt kaffe til 300, kom der gerne 400. Folk havde nok bedre tid dengang.

Sidst i 50'erne blev det almindeligt, at folk selv havde bil, og den blev gerne præsenteret ved sådanne lejligheder. Den sidste udflugt, jeg var med til at arrangere, gik til Fyn. To år tidligere var fru Understrup fra Lind blevet gift med godsejeren på Lammehave. Vi var inviteret til at se godset samt drikke kaffe.

Fru Understrup havde i dagens anledning bagt de dejligste desserterkager, 800; men de slog ikke til, vi var ca. 830 deltagere. Vi havde slet ikke fantasi til, at der kom så mange.

Efter at have set et par herregårde sluttede vi af på Egeskov ved Svendborg. Det blev lidt problematisk at krydse hovedvejen med 200 biler. Vi burde nok have bedt om politiets hjælp; men hjem kom vi da. I dag ville man nok bede om tilmelding og køre i busser.

I 1952 var jeg hos købmand J. Nørsgaard, Gødstrup for at bede om henstand. Regningen på foderstof var temmelig stor. Så sagde Nørsgaard pludselig: »Jeg fylder snart 70 år, det er min mening, at jeg vil foreslå dig til repræsentantskabet i Hedebanken«. »Jeg er ikke aktionær«, svarede jeg. »Nej, men det kan du hurtigt blive, det ordner jeg«, svarede Nørsgaard. »Du skal bare komme op på Hotel Eyde og sætte dig i restaurationen, næste gang vi skal have møde«. Jeg skulle jo godkendes først, men det tog ikke lang tid. Jeg blev budt velkommen af formanden, fhv. borgmester Kampmann med ordene: »Jeg kender ikke dig, men jeg kender din

kone. Når hun kan bruge dig, kan vi også«. Fire år efter blev jeg formand for repræsentantskabet og fortsatte til sammenlægningen og blev derefter medlem af Midtbanks repræsentantskab.

I 1960 blev Herning igen ungskueby. Må jeg her citere forstander K. Møllers referat fra bogen »Hammerum Herreds Landboforening gennem 125 år«:

»Det var et glædeligt gensyn. Der er gammel tradition for, at byer i forbund med egnens landboforeninger kappes om at få dette skue. Der er også tradition for, at den ord-duel, der finder sted, tit er krydret med humor og af mødedeltagerne nydes – nok som en spændende og alvorlig affære – men man venter på forhånd, at der er sat kulør på. Aarhus og Herning indbød til skuet i 1960 for tre år. Den århusianske borgmester var syg, men hans stedfortræder optrådte smukt og virkede sejrssikker. Han blev støttet af betydelige folk fra egnen, men også nogle, der var langvejs fra. Th. Aarup, Kallestrup talte nok på opdrætternes vegne, da han stærkt anbefalede byen, der havde forhold, der var store nok med hoteller og gode færdselsforbindelser, der kunne tilfredsstille også fremmede gæster og købere af avlsdyr. Han talte nobelt, sagligt og godt.

Jens Mathiasen, Herning var endnu ikke den træned borgmester, han siden blev, en der kan tage enhver situation i stiv arm. Han talte smukt, varmt, godt og fremlagde fine tryksager, men det bed ligesom ikke ret på. Men så kom Sigurd Lindholt med det store smil på. Han mente, at dyrskuepladsen var enestående, og at det med hotellerne ikke kunne være så afgørende, der var da nogle i Herning og ikke så langt til nabobyerne. Og de fle-

Sigurd Lindholt fotograferet til ugebladet »Landet. Landboliv hjemme og ude« i 1952. (Foto: Niels Anesen).

ste har jo ikke brug for hoteller. Når vi kører gennem det frodige landskab, hvad er så skønnere end at lejre sig ved grøft eller dige og nyde både udsigten og »vor mors« dejlige mellemmadder. Der er hurtig servering og billige priser. Det vendte stemningen.

Sigurd Lindholt har lunt fortalt om, at da han opholdt sig på et lille nødvendigt rum, kom der to ind i »forgemakket«. De talte klart sønderjysk. Den ene sagde: »Han var forresten sjov, den lange fra Herning«. »Ja, det var han – stemte du på ham?«, hvortil svaret blev »ja«. Så sagde den anden: »Det gjorde jeg også«.

Den 18. januar 1964 blev jeg ramt af en stor hjerneblødning. Den 7. februar blev jeg indlagt på Herning Sygehus. Jeg var fuldstændig hjælpeløs, kunne ikke tale, men dog høre hvert ord og var aldrig fra bevidstheden. Jeg fraskrev mig alle til-

Asta og Sigurd Lindholt med børnene, fotograferet til sølvbrylluppet i 1961. Festen blev fejret på Højskolehjemmet i Herning med omkring 250 gæster.

lidshverv. Landboforeningen viste mig det store hensyn at lade mig fortsætte som næstformand i halvandet år; de troede jeg blev rask igen. Alle mennesker var utroligt flinke mod mig.

I 1972 havde Hammerum Herreds Landboforening 125 års jubilæum, og ved den lejlighed udnævnte man mig til æresmedlem. Samme år modtog jeg »De jyske Landboforeningers sølvmedalje«. For at blive indstillet til den skal ikke alene gården, men også økonomien være i orden.

Siden er det gået sådan, at jeg både fik talens brug igen og kunne gå ved hjælp af en stok. Jeg fik også lov til at køre bil igen. Det har jeg haft megen glæde af, for i 1970 blev jeg opfordret til at blive formand for Ørre Plantage, som dækker et areal på 325 tdl. Det var en skøn bestilling, fordi det var kassereren, der stod for både regnskab og handel. Men det første år fik kassereren en hjerneblødning, og på næste generalforsamling blev jeg opfordret til at passe begge dele. Det var nok ikke almindeligt, men meget praktisk. Jeg har nu passet plantagen i over 20 år. Det var lærer Holmgaard, der sammen med Dalgas og andre interesserede fra Ørre og omegn startede plantagen for 113 år siden. Ved 100 års jubilæet var der ingen, der kunne forstå, det var min svigerfar. Men Holmgaard mistede sin første kone, da han var midt i halvtredserne. Han giftede sig igen med en af sine tidligere elever, Marianne Ansbjerg, med hvem han fik en datter, Asta, som jeg er gift med.

Holmgaards enke giftede sig igen, og hendes nye mand havde også stor interesse for plantagen. Så den samme familie har nu passet skoven i over 80 år. For en ordens skyld sidder min datter nu i bestyrelsen.

For alle mine gøremål fik jeg ikke en øre, kun i Landvæsenkommissionen blev jeg aflønnet.

Gården i Nr. Kollund kostede i 1936 24.000 kr. Jeg havde ingen penge. Jeg havde kun tjent 4600 kr. på ti år. Som soldat fik jeg 50 øre om dagen. Min mor døde, mens jeg aftjente min værnepligt, og min far lånte 400 kr. til begravelsen. Så var jeg hjemme i halvandet år og fik ingen løn, men jeg kunne så gå ud i dagleje for at tjene lidt til lommepege.

Lergrav i Sinding på 50 tdl., som Sigurd Lindholt købte i 1956. Gården blev i 1970 solgt til en søn. I 1977 byttede de, sønnen fik St. Asbjerg og Sigurd Lindholt Lergrav. Solgt i 1993.

Da vi havde været i Nr. Kollund i fem år, købte vi 10 tdl. til, og fem år efter købte vi nabogården på 35 tdl.

I 1951 byttede vi begge gårde med St. Asbjerg i Sinding, som var på 200 tdl. Seks år senere købte vi nabogården Lergrav på 50 tdl. En dag læste jeg i avisen, at en ejendom på Ørre Hede skulle på tvangsauktion. Jeg bød 66.000, men en anden bød over, men så opdagede jeg, at det var ejeren, og bød så ikke højere. Tre dage efter ringede sagføreren, at manden ikke ville have den alligevel, så man ville høre, om jeg stadig var interesseret. Det var jeg i høj grad. Men et par dage efter ringede sagføreren igen, at jeg ikke kunne få skøde på den, når jeg havde to gårde i

forvejen. Han spurgte, om ikke jeg havde voksne børn, og enden på det hele blev, at Frida sammen med en veninde fik skødet, og jeg kunne så forpagte den i ti år, så var den gældfri.

Vi bor nu i en andelsbolig i Sinding. Alt dette kunne jeg ikke have gjort, hvis ikke jeg havde så dygtig en hustru og nogle dygtige medhjælpere. En havde vi i ti år, flere i 3-4 år. Ørre gl. skole havde vi en del år, men den er nu blevet til kirkehus.

Nu optræder jeg som en slags guide. Jeg tager med forskellige selskaber, fra skoleklasser til pensionistforeninger, rundt i omegnen. Jeg kender hvert et hus og gård fra gammel tid.

»Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord« har jeg haft, og skal jeg sige, hvad foreningslivet har givet mig, må svaret blive *alt*.

Med denne artikel vandt forfatteren 1. præmie i Historisk Samsfund for Ringkøbing Amts konkurrence om foreningsliv.

Sigurd Lindholt
fhv. gårdejer
født 1910
Ørrevænget 39A
Sinding
7400 Herning

Foreningsliv i lyst og nød

Af Ragna Tang

Min far, som var lærer, eller degn, som det kaldtes, når de også var kirkesangere, havde som mange andre lærere altid med foreninger at gøre - aktivt. Foredragsforening, afholdsforening, gymnastikforening m.v. Fremmede foredragsholdere kom jo med tog og blev hentet ved stationen med hestekøretøj i vel 1916, 1917, 1918, og boede så almindeligvis ved os, hvor jeg så husker festlige stunder efter selve mødet. Natmad - foredragsholderen, bestyrelse og far, mens mor løb fra og til og befordrede stemningen med gode sager af den sparsomme lærerløn. Hertil skal dog bemærkes, at fra storbønderne var det ikke så småt med godbidder til degnen og hans familie.

Jeg tror, flg. foredragsholdere var i fars foreninger: Johan Skjoldborg, Jeppe Aakjær, Johannes V. Jensen, Lars Larsen-Ledet og børnevennen Peter Sabroe.

Far ledede gymnastik for unge, hvor vi var og boede. Sygekassen var han gerne kasserer for. Iøvrigt var lærerne før i dage meget optaget af gøremål i deres distrikt, såsom taler ved begravelser og sammenkomster af enhver art: Foreningsmøder, familiefester. Hvis far havde fritid, gjaldt det haven. Jeg tror endda, der fandtes en haveforening, hvor han fik præmie. Jeg husker

en lærerinde, som var ved far, datter af daværende finansminister Bramsnæs, hvilket hun i al beskedenhed brillerede med i belejlige stunder. Hun var så ualmindelig sød ved mig, så jeg var i førtidsskole i hendes klasse, og hun ledede de unge piger på stedet i gymnastik. Jeg mindes, de sang »I Arilds Tid er end begravet« (den findes i den gamle »Syng dig glad«), og jeg syntes, den var så smuk. De lavede også »Vævedansen« - med øvelser og sang.

I 1922 skete det sørgelige, at min far døde. Han hed Søren Dusingus Kiilerich. Jeg glemmer aldrig, da hans mange brødre stod om kisten og sang med deres skønne stemmer »Den store hvide flok vi se«. Den salme, som far ofte var bedt om selv at synge ved begravelser, mens han var kirkesanger. Det var i Arnum i Sønderjylland. Det var en tragedie for vor familie. Far elskede det liv med skolen, sognet og familien.

Jeg husker med vemod, at han engang, da jeg smuttede ind på kontoret til ham, tog mig på knæ og sang »Lille sommerfugl« (Tivolirevyen 1921).

Vi flyttede til Rindum ved Ringkøbing, fordi mors familie boede der, f.eks. hendes forældre, som så var en betryggelse på flere måder.

Ejendommen i Rindum hvor Ragna Tang voksede op. Hun står i midten mellem moderen og lillesøsteren Kamma. Huset ligger nu på Skolevej i Rindum, noget ændret.

Alt hvad jeg sådan erindrer, er ofte forbundet med sang eller musik, hvad enten det gælder sørgelige eller glædelige hændelser.

Jeg kom i Rindum skole, som jeg var meget glad ved i de syv år, jeg gik der. Når nogen tillader sig at tale nedsættende om den gamle skole (den stråttækte), bliver jeg ret så gal i hovedet, for Rindum skole var ikke stråttækt, men et godt sted for os, som kom der; i hvert tilfælde for mig.

Forsamlingshuset, et aktionærforetagende, lå helt op til skolen. Der foregik gymnastikken, og der forefandtes de gængse redskaber: Bomme, tove, ribber, plint, hest, buk, madras og snor, og så en stor kakkellov i hjørnet nærmest lille-salen og lejligheden til bestyreren.

Det var en stor begivenhed med gymnastiktimerne, f.eks. march og sidehop til sangen: »I vor barndom vi hørte kartovernes brag«. Ja, vi skrålede af begejstring, når vi sprang afsted til denne krigssang.

Skolens årlige juletræsfest for børn og forældre holdtes også i forsamlingshuset og var en festlig oplevelse for os alle. Skolens lærerinder legede sanglege med os, efter at julesalmerne og godteposerne var vel vederfaret retfærdighed. Det var ikke almindeligt med så meget kræseri dengang, og æbler hang ikke på træerne ved juletid. Men jeg tror nok, der var ét årligt i hver pose, og det var ej at kimse ad.

Som noget ganske særligt næsten hvert år kom brødrene Haakonsen med harmonikaer og spillede sidst ved festen; men det var toppen på kranssekagen, da Mads Peter og jeg kunne danse trippevals til »Den er fin med kompasset«. Det var i 1928, og vi gik i den store klasse.

Vor gamle og for mig afholdte lærer Sørensen havde på frivillig basis beredt nogle stykker fra ældste klasse til real-skole: Sprog, matematik, fysik. To benyttede det vist. Den ene kom til Hedeselskabet, den anden til boghandel.

Vi andre kom ud af skolen. Jeg græd bitterligt men blev dog barnestuepige et sted nær mit hjem og havde fri til forefaldende i sognets foreningsliv, især Gymnastik- og Ungdomsforening, men også Ulfborg Hind Herreders Landbo- og Husholdningsforening. Netop i disse år kom der liv i kurser af forskellige arter, men fortrinsvis de mest nyttige, f.eks. husholdning og syning, hvor jeg prøvede begge dele. Denne kursusvirksomhed har gennem tiderne haft stor succes med mange flere emner end de før nævnte.

Forsamlingshuset, som jeg før har nævnt, var sognets samlingssted for foreningsfester: Høstfest, nytårsfest, fastelavnsfest, efterårsmøde, juletræ, grundlovsfest. De første tre med dans, hvor jeg

husker, at formanden gennem mange år Jens No og hans søster Kirstine dansede gulvet op, som man sagde om de, der begyndte dansen. De var gode dansere, men Jens var meget stor og lidt skrutrygget, for ikke at sige meget, og så sang han af hjertens lyst. Det var han ret så god til, så det var festligt, når de dansede, ikke mindst »Hei di li, kom her om«. Jens Noe og søsteren Kirstine havde en gård, var bramfri og gæstmilde samt trofaste overfor sognelivet i deres velmagtsdage. Når jeg nævner Jens No, vil jeg ikke undlade at nævne Ungdomsforeningens formand gennem mange år, togfører Sørensen. En nydelig mand, som, tør jeg vist godt skrive, gjorde et stort og godt stryke arbejde for de unge i Rindum. Jævnlig møder, årlige fælles-

Folkedansere fra Rindum Ungdomsforening omkring 1929-30. I øverste række fra venstre: Ragna Tang, Julius ?, Gerda Thomsen, Gunner Kiilerich, Kirstine Thomsen, ?. I midten fra venstre: Ruth Carlsen, ?, Kitty Nielsen, Svend Sørensen, Kirsten Møller (leder), Hans Kjelstrup (spillemand). Foran fra venstre: Karen Bagger, Knud Bagger, Helga Sørensen, Søren Bach, ?, Thomas Vang.

læsninger eller dilettantforestillinger, folkedans og meget andet.

Det er nok tiden omkring 1930, jeg snakker om, og mindes videre, hvor pæne folk var i tøjet. De danseglade i franskhælede sko og silkekjoler, taft og crepe de chine, fløj og sligt til damerne - naturligtvis; og herrerne som de næsten altid har set ud indtil vor tid, hvor stilen ændrer sig lidt mere end hidtil: Habit, slips eller butterfly. Når jeg tænker på uføret den gang: Vand, smadder, snesjap og hvad der var værre, udenfor forsamlingshuset. Hvad så på den anden side af vejen, hvor wc'et var placeret? Uha – de fine sko og kjoler, og transporten var jo cykler. I forsamlingshusene rundt i sognene var der jo almindeligvis ansat bestyrere, måske et ægtepar, men mange enlige kvinder har også bestridt posten. Jeg husker i Rindum: Marie Mouridsen, Jenny og Alfred Pedersen, fru Vinkel. Det var såmænd et krævende job, og meget afhæng af disse mennesker.

Min store fremtidsdrøm var at blive lærerinde. Jeg snakkede ikke meget om det, fordi jeg var sikker på, at det var umuligt. Mor mente heller ikke, det var lykken. Hun mente, far havde slidt sig op på alt, hvad han påtog sig udover skolearbejdet. Men jeg tror nu, det var den spanske syge, som han havde taget vel let på, der blev grunden til hans alt for tidlige død. Men som før nævnt fik jeg plads i huset, indtil jeg i 1934 kom på gymnastikskolen i Ollerup. Jeg var ked af at komme hjemmefra, men forstod jo, det var nødvendigt, hvis jeg f.eks. skulle komme til at lede gymnastik, idræt m.m. Jeg blev meget glad ved at være derovre, så jeg var meget ked af at komme derfra - og spændt på, om nogle ville have mig til at lede.

Vi var en lille flok, der cyklede hjem fra Ollerup, vemodige og glade, oplagte, vel trænede, solbrændte og spændte på at komme hjem til egnen og familien, hver sin naturligvis.

Vel hjemme kom jeg til Højmark for at hjælpe en søster et par måneder. Der kom jeg med til gymnastik og videre til det nye forsamlingshus' indvielse i efteråret 1934.

Angående gymnastikledelse, så gik det langt over forventning. Fra hjemmefronten blev jeg spurgt fra Rindum Gymnastikforening, om jeg ville lede pigholdet. Ligeså fra Ringkøbing, hvor foreningen kaldtes Damernes Idrætsklub. Der var fire hold, med musik isdst på sæsonen; desuden et lille motionshold, som var helt privat. Udefra kom også Ølstrup, Hee og Thim. I 1935 kom Holmsland til, men da overlod jeg vist et par hold til en søster, som var på Ollerup i '35. Jeg måtte sige nej til Hover, fordi min mor sagde, at nu måtte det være slut. Det var jo også en sag om at komme til og fra de forskellige steder og få programmet til at fungere.

De samme foreninger begyndte også med håndbold om sommeren. Jeg trænede Damernes Idrætsklub og Holmsland og var ofte afsted med fløjten til kampe. Håndbolden var jeg ikke så vild med, men den var netop dukket op der først i 30'erne, og vi havde dyrket den på Ollerup, så jeg var næsten ene pige på egnen med kendskab til denne gren indenfor fritidslivet. Jeg glemmer aldrig flg. fra en cupturnering i I. Hovedkreds på Stadion i Ringkøbing. Vi var nået til toppen, Brejning og Lem var mod hinanden, og jeg var dommer – uha! Stort publikum. Kampen bølgede frem og tilbage, op og ned. De var dygtige og jævnbrydige. Da i 11'te time blev der mål, som jeg i god tro

godkendte. Det skulle jeg aldrig have gjort. Der blev stor ballade de to holds tilhængere imellem. Målet blev annulleret. En ny kamp blev fastlagt. Trods min protest skulle jeg være dommer. Jeg var grusomt nervøs, for jeg ser selv de dygtigste dommere tage fejl, men holde på deres ret. Det kan jeg ikke, så jeg dur ikke til det. Denne omkamp bølgede også, men så blev der mål, så alle kunne se resultatet, der, så vidt jeg husker, var det, jeg havde dømt i første omgang. Og freden var stor og glæden ligeså. Men misundelsesværdigt er dommerjobbet langtfra for mig.

Jeg boede hjemme i Rindum ved min mor, mens jeg ledede for de forskellige foreninger.

Folkedansen kom ret hurtigt med. Den afvikledes gerne i september og oktober, hvor den afløstes af gymnastikken, som afsluttedes sidst i marts med hovedkredsopvisning, hvor der omtrent kom hold, piger og karle, fra alle sognene. Dette foregik dengang på Højskolehjemmet i Ringkøbing, som var I. Hovedkreds, Skjern II, videre III. og IV. Holstebro og Lemvig.

Jeg kom i bestyrelsen for I. Hovedkreds en periode. Hjemme i sognene var der store sammenkomster, når opvisningerne blev afholdt. Alle var af huse, og folk stod som sild i en tønde og nød det, tror jeg. Men når der tænkes på omklædning og brusebad, må man godt nok sige, at tingene har ændret sig væsentligt. Men det var jo ens alle vegne, så det bekymrede næppe nogen dengang. I sommermånederne maj, juni, juli spillede der så håndbold på tvivlsomme græsmarker rundt ved gårdene, både piger og karle dyrkede den. Stævner, konkurrencer, kampe på højt plan fulgte hurtigt i kølvandet.

Ragna og Hans Tang blev gift i 1937.

Så mødte jeg jo Hans, som arbejdede med foreningerne på Holmsland, og vi blev gift d. 31. juli 1937. Vi fik mine svigerforældres gård i Sønderby på Holmsland, ingen stor gård, men en dejlig beliggenhed med udsigt over Ringkøbing Fjord og videre ud til klitterne. Her bor vi stadig. Jorden er lejet ud.

Her har vi så levet livet og vore fem børn er kommet til verden: Synnøve, Peter, Aase, Bodil (som døde fra os og mand og 2 små drenge som 30-årig) og som nr. 5 Ole.

Folk, som boede omkring os, tilhørte Indre Missionen, som var stærk på Holmsland og Klitten, mens vi hælder til den anden side.

Husholdningsforeningen herovre kom

Ringkøbing Amts 1. Hovedkreds' opvisning i Ringkøbing i 1940. Yderst til højre, med solbriller, går Ragna Tang.

jeg hurtigt i bestyrelsen for. Og vi fik mange kurser i gang.

Gymnastikken i Damernes Idrætssklub og på Holmsland beholdt jeg, droppede førstnævnte i 1942, tror jeg. På Holmsland kom der børnehold og motionshold til, senere skolegymnastik: Sønderby skole, Hvide Sande skole og Røjklit skole. Skolegymnastikken var kun få år, fordi jeg hellere ville det frivillige, og begge dele orkede jeg ikke.

Jeg ledede store hovedkredshold to gange i 40'erne, og et jubilæumshold i 1980, tror jeg det var.

Frivillig gymnastik på Holmsland i 40 år godt og vel. Ulfborg Hind Herreders Husholdningsforening stod jeg pludselig som formand for og droppede så den lokale. Men det var skørt, og jeg var ked af det. For eksempel, når jeg silde spurte

afsted de 7 kilometer til Ringkøbing til møde. Da havde jeg gerne en sværm af driftige børn halsende efter mig, og mit hjerte sved af smerte, mens de råbte. »Moar, Moar, Ole har tisset i bukserne!« - »Moar, må vi bage kyskager og lave røræg?!« Åh, hvilken pris. »Ja, ja«, skreg jeg, mens jeg stampede i pedalerne med fortvivlelsens energi, og stillede som formand i Højskolehjemmets nr. 8 mindst et kvarter forsinket. Der sad de velbjergede bestyrelsesmedlemmer og konsulenter og var blevet lidt stive i betrækket. Aldeles velbegrunder, det skal jeg arme synde aldrig benægte. Så stod jeg der, som en ydmyg undskyldning for min færd, rød-næset, fyldt af min dårlige samvittighed og modtog følgende af en retfærdig fhv. konsulent Sonne: »Ragna, du tror vist, du vinder tid ved at komme for sent. Det gør

Husholdningsforeningen serverede middag, kaffe m.m. ved flere lejligheder. Billedet er formentlig fra et amtskue i Ringkøbing omkring 1940. Fra venstre: Husholdningskonsulent Sørensen, Gudrun Østergaard, Inge Marie Provstgaard, Margit Mortensen, Marie Pallelsen, Karen Bukholt, Birthe ?, Ragna Tang, Erna Bach, Jenny Pedersen (Rindum Forsamlingshus), kokekone Agnes Møller, Agnes Vittrup. ?.

du ikke, tværtimod, du ta'r alle vi andres, og det kan du ikke være bekendt! Disse var ordene, og disse har jeg aldrig glemt. Jeg skulle aldrig have været formand i Ulfborg Hind Herreders Husholdningsforening. Men vi lavede mange, mange spændende ting, takket være dygtige konsulenter og kursuslærerinder især; men også bestyrelsen. Der kommer ikke noget uden målbevidst arbejde, så som julemesse, dyrskuetelte med bespisning, udflugter, vinterfest, kursus, start og afslutning med udstilling af fremstillede ting og sager o.s.v., måske samarbejde med Haveforeningen, som lavede flotte haveudstillinger rundt i sognene og i større byer, når anledningen krævede det.

I halvtredserne lavede vi på Holmsland

noget, der fik utrolig succes: »En aften for hundrede år siden«. Det var – så vidt jeg husker – Foredrags-, Have- og Husholdningsforeningerne, der arrangerede, og det var i forsamlingshuset.

Alle sejl blev sat til. Gamle smukke ting blev fundet frem rundt om i sognet og stillet til skue, nogle med blomster og grene. Bordene blev dækket til datidsmad: Hvide og sorte blodpølser, medisterpølse og byggrød, hjemmebrygget øl, kaffe og klejner og brune kager m.v. Opvarterne var i folkedragter. Forskellige personer fik taletid til deres speciale. Fra scenen var der optræden, gamle beretninger var iscenesat og levendegjort. Gamle sange fik liv og blev sunget med lyst og glød. Det var fantastisk. Aviser og

Glimt fra »En aften for 100 år siden« i Holmsland Forsamlingshus i Kloster. Til venstre Ragna Tang, i midten Chr. Ledgaard, mens personen til højre ikke er identificeret.

radio stod på pinde for at være med. Jeg tror, den første af disse aftener var i februar i 1958. Den næste 24. marts 1959, men det var vist gentagelsen i Ringkøbing, hvor vi for Ulfborg Hind Herreders Husholdningsforening opførte forestillingen for 300-500 mennesker på Højskolehjemmet.

Foreningen Lyngvig Fyr med Sigfred Aagaard som primus motor og utallige amatørskuespillere, statister og hjælpere iøvrigt har været et ganske utroligt projekt, som har vakt opmærksomhed i Vestjylland. Men også fra det øvrige land

har publikum farter til forestillingerne i tusindvis. »Det gamle spil om enhver«, »Naseræren«, »Et spil om en vej, som til himlen fører« er nogle af de opførte stykker, som jeg husker nu og her, men da vejret ofte var drilagtigt, blev talenterne sindet for indendørs, og det blev så Holmsland Forsamlingshus. Her fik Kaj Munks stykker så liv og det rigtige sprog. En film blev det også til: »Havet og menneskene«. Men alt dette har været fremme i aviser og presse, så jeg har bare gjort opmærksom på slikt; og vi har altid været indblandet på en eller flere måder.

I 1959 kom Aage Thylstrup fra Snejbjerg for på Herning Folkedanseres vegne at spørge, om jeg ville komme dertil og lede dansen. Det var svært. Jeg foreslog nogle andre forgæves; men det endte dog med, at jeg sagde ja, med blandede følelser.

Vi begyndte i Døvehusets sal, 3-4 kvadriller. Jeg har læst et sted, jeg var der i 15 år. Samtidig havde jeg folkedans derhjemme. Det vil dog sige, at foreningen »Ringkøbingegnens Folkedansere« først blev stiftet i 1964; men vi havde altid haft folkedans herude, også rundt i sognene. Det var under gymnastik og ungdomsforeningerne, som derefter drev gymnastik i vintermånederne og håndbold og idræt i sommermånederne. Så var ringen sluttet. Folkedansen har jeg faktisk, uden at prale, slidt og stridt for, fordi den er et uforligneligt middel for medmenneskeligheden: Det motoriske, hjernegymnastikken, mo-

tionen i det hele taget, og den åbenhed, glæde, latter som følger af musikken varierende skønhed. Hvor dansk ikke står tilbage for andre nationer, og hvor der dances parvis hende og ham, helt naturlige til de mange variationer: Polka, hurrettrin, hop, hopsa, mazurka, tottrin, vals, polonaise, menuet, scottish, som atter varieres med specialtrin. Alt dette fortjener ikke kun et nedladende skuldertræk fra bedrevidende.

Jeg ved godt, at folkedansen ofte er for lidt begejstrende som underholdning her og der; men det kunne nemlig højnes, dersom den kom mere i højsædet. Nu rider squaredansene landet som en mare, og den sydamerikanske samba voldtager København i pinsen og smitter det øvrige lands uskyldige. I hovedstaden kunne man endog på aftenkursus lære at sy dragter til slikt på det offentliges regning. Se,

Folkedans ved en kammeratskabsaften i Herning. Ragna Tang ledede folkedansen fra den første kammeratskabsaften i 1962 til og med den 175. aften i 1978 og en enkelt aften i 1980. (Foto: Program ved 300. aften i 1989).

jeg harmes kun, fordi den danske folkedans burde have plads i skolerne helt fra starten og gøres begejstrende herlig. Meget ville skolerne være sparet for og samfundet ligeså. F.eks. misbrugskonsulenter, alkohol, narko, sniff. Resultatet i verdens bedste lands levestandard. Det er rædselsvækkende og chokerende.

Nå, min pen løb fra mig i ovenstående; men det er ikke ubegrundet, når velbegerede mennesker gi'r sig udenlandsk i vold, uden at kunne et godt dansk omtrædningstrin eller vals. Jeg tænker også med god harme på skolegymnastikken. Hvordan kan det være, der gives løn for denne, når børn i de 10 skoleår overhovedet ikke har haft én time, men pjanket med sørøverleg o.l. Jeg ved godt, man ikke skal kæmme alle over én kam.

Folkedansen i Herning var en utrolig begivenhed for mig, men det var jo også et kæmpearbejde, hvilket det jo helst ikke skulle bære præg af – tværtimod. De mange dejlige, unge mennesker ladede mig op med deres iver og bøvlen på, thi mange var i hvert tilfælde nybegyndere. Det inspirerede jo til at få det hele til at fænge, musikken ind og rytmikken ud, så vi så vidt muligt undgik døde punkter for alle parter i Herning og Omegns Folkedansere, såvel som alle andre steder.

Vi begyndte i Døvehuset 1959 med Otto Olesen og vistnok Niels Johnsen fra Ringgive som spillemænd. Der kom flere til, f.eks. fra Herning Kurt Madsen og Kaj Nielsen fra Ikast. Vi blev hurtigt for mange til Døvehuset og flyttede til Herninghallens annex. Også der blev for trangt, og så var det hallen i Østergade, der rummede os. Var den optaget, måtte vi ud på Vardevej til en af messehallerne. Det var de unge, der fyldte så dejligt. Der

blev også ægteparhold, børnehold og opvisningshold, som kom rundt både her og der, også til udlandet: Norge (jeg var ikke med), Sverige, England, Grækenland, Tyskland og mange festlige steder her til lands, især omkring Herning. Jeg husker især Herning Højskole med forstander Robert Pedersen og hans norske kone som noget særligt – hver gang.

Jeg tænker ofte med vemod på, at mange af mine dejlige medmennesker med fine livskvaliteter forlader denne jord uden min skyldige tak, men i mit sind svider det af smerte over det forsømte. Men bekymringerne på denne jord gør netop glæden tiltrængt og værdifuld, hvor så siden vi bor.

»Ej en brandert fra vid og sans; men den naturlige ved folkedans«.

Kammeratskabsaftenerne og enkelte eftermiddage under KFUM & K i Herning med Aage Petersen som første mand i alle årene, hvor jeg kom og ledede folkedans. Han har altid givet os en meget god behandling. Det drejer sig om mange år og ditto festligheder i de smukke omgivelser, som Herninghallerne altid stod for.

Det var nogle utrolige sammenkomster, hvor folk stimlede til omtrent fra hele landet. Der var kendte talere, underholdning, pause, så folkedans.

Der blev noget avisskriveri om det syndige i det festlige blandt kristne. Dette synspunkt ligger mig fjernt; men det undrer ikke, det kunne forekomme. Der blev skrevet omtrent sådan om min person i et Herningblad: »Ragna Tang fører tusinder af unge til Helvede med sin folkedans«. Da jeg ikke var uvidende om, at unge missionske legede sanglege ude i det danske sommerland f.eks., så tog jeg dette nogenlunde roligt, for sangleg og

Ragna Tang som hun kendes; her i aktion i Thistedhallen engang i 1970'erne eller -80'erne.

folkedans er næsten det samme, så er det bare musikken, der er syndebugken. Da de begyndte med den fandenivoldske pigtrådsmusik i Hal A, så murene rystede i hele hallen, skiftende lys, delvis på gulvet siddende publikum, da følte jeg godt nok, Helvede var løst, uha, uha!

Da fik jeg hjemvé. Jeg tror, jeg havde min sidste kammeratskabsaften 6. december 1980, men har været til jubilæer siden. Mine spillemænd og jeg fartede Jylland m.v. rundt til kammeratskabsaftener alle vide vegne. På lignende måde var jeg i Tvis i 10 år til nogle strålende aftener, hvor Ejner Tjagvad Madsen stod for festligheden.

At beskrive hvilke foreninger, vi har danset for og måske med, vil føre for vidt. Jeg holdt også kursus i mange år på eftermiddage og fortsatte så med legestue om aftenen. Det gav faktisk meget forarbejde: Skaffe spillemænd, lave programmer, aftale priser o.l., tid og sted o.s.v. Penge har tit været i slunkne mængder, hvilket jeg ikke er uforstående overfor, idet jeg var kendt med foreningsarbejdets økonomiske besværligheder.

Spillemænd hænger jo ikke på træerne. Ofte er der bud efter dem fra flere sider. De skal være dygtige, eje instrument, noter, samt finde sig i at blive afbrudt i undervisningen og mestre utallige melodier, så også takterne er rigtige. Efter dagens dont, når divanseren godt kan friste, at drage fra måske sogn, hjem, arbejde, børn og hvad ved jeg for at arbejde koncentreret i flere timer kan vel forståeligt nok være belastende. Det kan gå for en aften eller så, men hvad med aften efter aften, år efter år i 30-40-50 år måske? At nogle mennesker kan gøre et prisværdigt stykke arbejde i eget sogn eller by eller en favo-

ritforening, måske en menneskealder, er jo så spændende og rimeligt, idet det formodes, at vedkommende har lønnet arbejde ved siden af.

Arne Simonsen, Schuberts Plantage, har spillet i utallige år for mig både her og der, knap nok 50 år, præcist, rytmefast og dygtigt. Han har således også fulgt foreningen fra dens stiftelse i 1964 og blev samtidig med mig selv æresmedlem i Ringkøbingegnens Folkedansere ved 25 års jubilæet i 1989.

Mie Dalgaard, Stadil, kom til at spille i foreningen fra 1966, og hun har fulgt mig alle vide vegne, dog afbrudt af sygdomsperioder, hvor så Ingeborg Stampe, Ringkøbing, venligst er trådt til, ligeså her og der, men også spillet til gymnastik for mig i Kloster. Nu vi er ved spillemændene, vil jeg ikke undlade at nævne Gunnar Jensen, Ulfborg, som også har spillet i en årrække for mig på violin. Ligeså i kortere tid Morten Uhre, Staby; Jan Ilsø, Finderup samt Ole Tjørnild, Sdr. Nissum. Mange flere har jeg haft fornøjelse af, men det vil føre for vidt at nævne alle.

Mia Dalgaard har komponeret ca. 20 melodier, som jeg har lavet danse til, og også lidt tekster, f.eks. Aftensangen. Opvisningsholdet har brugt disse melodier og danse med stor fornøjelse, tør jeg vist godt antyde: Vesterhavsscottish, Polka Sveje, Rosenvalsen o.s.v. Nogle har desværre ladet sig forarge over dette. Men hvem måske har vedtaget, at nutiden ikke må føje liv til fortiden og herved holde kredsløbet i live. Thi stilstand, ved vi, er død, og hvilke arter har forbud mod at udvikle sig og tilføre historien fortløbende liv og kolorit? Heldigvis er det dog således, at der blæser andre vinde angående de nye melodier og danse. Vi bli-

ver ofte rykket for at få disse ud til det ganske land, men det agter vi ikke - endnu da. Dansene er også ret svære, så det kan godt blive et problem. Vi har dog et bånd, som vi har kaldt Rosenvalsen; men det er desværre ved at være udsolgt.

Gennem årene har jeg meget ofte kørt Mie Dalgaard hjem, en ekstra tur ud i det øde land ved nattetide, hvor mulm og mørke lå tungt over landskabet, og de stribeløse, snoede veje var måske glatte og farlige, som da vi kurede rundt, mens bagenden af bilen sigtede skrænten ned til åen. Da var min mand godt nok med. Flinker folk i en anden bil standsede og fik os forsigtigt på ret køl, men da måtte vi også skubbe bilen flere steder ved at gå i græsset i vejkanterne og på den måde liste hjemad til morgenkaffen – uhm!

Så glat var det jo ikke hver gang, men mange andre farer lurede måske i ugenemskuelig tåge, som jævnlige plager disse områder. Når jeg satte Mie af ved hendes idylliske bondehus, bød hun gerne, eller altid, på lidt guf og hygge. Mie var og er så ubetinget B-menneske, altså rigtig oplagt der kl. 1-2-3 om natten, så i mange år lod jeg mig friste, når vi kom hjem fra f.eks. Herning, Sevel, Tvis, Gjellerup, Snested og mange andre steder. Hun var åbenbart ikke bange. Når hun var hjemmefra, var lyset tændt udenfor, også inde – delvist. Hendes yderdør var ulåst, ligeså en dør ind til venstre fra gangen. Der forestillede jeg mig hver gang, at en eller anden gedulgt person med onde hensigter var gået ind, mens vi var borte, og så, når Mie var ene, gjorde grimme ting på det fredelige sted. Derfor tog jeg aldrig afsted, før jeg havde anmodet hende, nærmest lidt skødesløst, om at se ind i West-end, som værelset kaldtes.

Ragna Tang og Mie Dalgaard. 1980'erne. Mie Dalgaard døde i maj 1995. (Foto: Lene Vinderslev)

Så startede jeg med hjertet oppe i halsen. Hvis der nu stod en midt på vejen og holdt mig an, skulle jeg så køre ham ned? Kun hvis han havde en bøsse. Så stod der en ude ved broen, åh nej, så gassede jeg op – det var en pæl – uha! Længere fremme stod en bil med lavt lys parkeret med front mod vejen. Vende kunne jeg ikke, vejens bredde, dybe grøfter eller kanaler. Jeg følte efter, om dørene var låsede og rædede om forbi den parkerede bil, hvor jeg i bedste fald forventede, at der ønskedes hjælp. Men intet skete, udover at mere lys blev tændt, og så – startede den efter mig. Jeg følte mig selv som i en amerikansk krimi.

Jeg fulgte bilen i bakspejlet, mens jeg lå ind over rattet for at følge vejen i den fart, jeg i min rædsel tillod mig. Ved et højre-

Gården på Sønderbyvej på Holmsland, hvor Hans og Ragna Tang har boet siden 1937. Et godt eksempel på Bedre Byggeskik-stilen, der prægede så meget byggeri mellem krigen.

sving ud til klitvejen vovede jeg et venstresving ind over et hjørne af en brakmark i et uoverskueligt minut for »fjenden« og valgte derved den dårlige vej ind over Lodbjerg Hede, men reddede mig derved fri af forfølgeren trods sand og

hump. Eller hvad? Men morsomt var det ikke.

Med denne artikel vandt forfatteren 2. præmie i Historisk Samsfund for Ringkøbing Amts konkurrence om foreningsliv.

Ragna Tang
Gymnastik- og folkedansleder,
holdt 1994
Født 1915 i Højslev
Sønderbyvej 13
Holmsland
6950 Ringkøbing

Rige år i FDF og DSU

Af Georg Kristensen

FDF

Mit foreningsliv begyndte i FDF i min fødeby Holstebro, hvilket vil sige omkring årsskiftet 1927/28, hvor jeg første gang kunne trække i den hvide bluse. Den blev senere udskiftet med den grå væbneruniform, som jeg sagde farvel til ved min udtrædelse af FDF ved årsskiftet 1934/35.

Oplevelserne fra mine år i FDF er så mangfoldige og indholdsrige, at det er meget svært at fremhæve nogle på bekostning af andre, fordi de på hver sin måde var dejlige stunder.

Jeg var altid at finde blandt dem, der med glæde drog ud til skov og strand, men også til steder, hvor landets historie talte sit sprog til en lyttende og modtagelig sjæl.

Sådanne ture foregik oftest på apostlenes heste, men det kunne også forekomme, at vi brugte cyklen, når vi var blevet ejer af en sådan. Det skete for de flestes vedkommende i forbindelse med konfirmationen, hvilket var tilfældet for mit vedkommende.

En sødag morgen – nærmere betegnet fastelavnssøndag – var vi ca. 100 drenge, der marcherede fra Kirkepladsen med fanen og orkestret i spidsen ud til Sdr. Plan-

tage, hvor vi skulle slå katten af tønden. Efterhånden som tønden blev splintret, steg spændingen med hensyn til, hvem mon der bliver årets katekonge. Sammen med vore gode førere og kammerater var det altid festligt at være med til at kåre årets katekonge.

Mange forældre var med til kåringen, lige som de var med til at nyde den varme chokolade med fastelavnsskiver til, som de flinke og flittige tanter havde lavet, og som de serverede i den gamle Pavillon.

Med den stolte katekonge i spidsen marcherede vi så tilbage til Kirkepladsen, hvor der blev sluttet af med en appel.

Om aftenen var der mange former for udendørs aktiviteter som f.eks. vandreture til Sir Lyngbjerg, Borbjerg Møllesø, Rydhave med flere steder.

Det gælder i alle tilfælde, at vi havde nogle pragtfulde ture, og det kan vel ikke overraske, at det altid var nogle trætte drenge, der vendte hjem til Holstebro, men en oplevelse rigere.

Det samme kan jeg sige, når jeg tænker på de mange lejrture i skoven ved Krogsdal med den skønne natur og i nærheden af Storåen. Vi skrællede kartofler og lavede lette og nemme retter til middagen, som vi supplerede med æbler og andre

Den unge FDF'er Georg Kristensen i 1931. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

former for dessert. Om aftenen havde vi lejrball, hvor vi hyggede os med historier, optræden og fællessang. Samværret en sådan lørdag aften blev afsluttet med en andagt ved en af vore førere, som f.eks. kordegn Hannibal Kristensen og bogholder Hans Larsen.

Efterhånden blev jeg mere og mere engageret i arbejdet i FDF, efter at jeg havde aflagt væbnerløftet og var blevet væbner, senere patruljefører og sluttelig delingsfører. I alle tilfælde var der forpligtelser og ansvar, så der var hele tiden noget at leve op til og virke for.

Men omvendt fik jeg mange gode stunder med drengene, som jeg ikke ville have været foruden. Det samme gælder de fleste møder, som fandt sted i mødelokalet i det lille hus bag KFUM-bygningen på Kirkepladsen. Her kom forskellige men-

nesker og talte til os og med os om det kristne budskab og dets betydning og værdi for os. Vi lyttede og sang, før de blev afsluttet med andagt.

En aften sluttede min delingsfører Martin Norup Jakobsen med at minde os om, at det altid drejer sig om at have billetten til himlen.

Han foldede et stykke papir nogle gange på forskellig måde for så tilsidst at klippe det i to stykker, hvorefter han gemte et stykke i hver hånd. Da han åbnede det ene stykke papir, fremkom bogstaverne »hell«, der betyder helvede, og så kan man ikke komme i himlen. Derefter åbnede han den anden hånd med det andet stykke papir, og da han foldede det ud, fremkom korset, billetten til himlen.

Mange år senere faldt jeg i snak med min gamle delingsfører om den oplevelse, når jeg af og til besøgte ham i Holstebro. Han kunne godt huske historien – trods sin høje alder, men ikke hvordan han lavede den.

Monstro en person findes i dag, som kan lave den?

Den årlige familieaften blev altid holdt i Missionshuset »Elim«. En detalje fra en sådan aften skal med her. Hovedtaleren var den meget afholdte og populære forbundssekretær Poul Schou, der senere blev præst og domprovst.

Han fik et bragende bifald for sin tale, men formanden for FDF, overlærer P.W. Agger, næsten skreg ud over forsamlingen: »I Guds hus klapper man ikke!«.

Det blev der snakket meget om i meget lang tid, og nogle spurgte: »Må man virkelig ikke klappe i Guds hus, når man gerne vil give udtryk for sin glæde og sige tak?«.

Venøborg på Venø, hvor den årlige FDF-sommerlejr blev holdt. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

Uden at forglejne andre aktiviteter, så blev det nok den årlige sommerlejr på Venøborg, der for mit vedkommende var højdepunktet i min FDF-tid. Men Marselisborglejren i 1932, som næsten var ved at drukne i regn, blev også en af de store oplevelser, som ingen af de ca. 2000 drenge vil glemme.

I juli måned 1934 arrangerede KFUM spejderne i Sverige en international lejr, Värmlandslejren, der sammenlagt havde vel ca. 3.000 drenge fra 30-35 lande. Lejrens chef var den daværende arveprins Gustav Adolf og næstkommanderende var greve Folke Bernadotte.

Blandt deltagerne var vi 125 FDF'ere, hvoraf 5 var fra Vestjylland. Vi var 2 fra Holstebro og 3 fra Herning, der samlet og hver for sig havde det godt med hinanden.

Den ene af dem, H.A. Wegeberg, Herning, blev min trofaste ven. Kammeratskabet blev til venskab. Han døde i 1991.

Han og jeg var i mange år med i hovedbestyrelsen af landsforeningen FDF-

Samvirket, hvor jeg virkede som redaktør af landsbladet, som jeg følte var en meget forpligtende opgave. Forbundsformanden, Rudolf Fredborg, Herning, var en markant skikkelse og særdeles værdsat for sin fortjenstfulde indsats på såvel landsplan som i det vestjyske.

For god ordens skyld bør jeg nok føje til, at landsforeningen blev stiftet ved et fælles møde den 18. maj 1947 i Fredericia; men forinden var der dukket små lokalforeninger op, som f.eks. i Holstebro og Herning.

I Holstebro var vi ca. 60 fhv. FDF'ere samlet til møde den 4. december 1942 på Højskolehjemmet, hvor det blev vedtaget at stifte FDF-Samvirket. Jeg blev valgt til bestyrelsen og kom til at virke som sekretær med socialinspektør Axel Hornbæk som formand.

Det skulle senere vise sig, at foreningen i en lang årrække blev en vigtig faktor i foreningslivet i Holstebro.

Den blev f.eks. initiativtageren til genoprettelse af Børnehjælpsdagen i 1944,

der blev en stor succes, også økonomisk, så man fik nogle økonomiske midler at gøre godt med, hvilket har gentaget sig i mange år.

FDF-Samvirket var primus motor til oprettelse af Østervang Børne- og Ungdomspension i Holstebro.

I Herning stod FDF-Samvirket bag oprettelsen af en fritidsklub og et fritidshjem. Begge fungerer på bedste måde den dag i dag.

Der vil kunne henvises til en række aktiviteter fra andre områder udi det vestjyske, men lad mig stoppe her.

Sammenfattende blev årene i FDF og i FDF-Samvirket en berigende periode for mig.

Jeg lærte noget om ansvar og pligter, men også om livsmod, livslyst og livsglæde og, ikke at forglemme, at det kristne budskab er et godt fundament at leve livet på.

DSU

I april 1935 blev jeg medlem af DSU i Holstebro, og allerede ved generalforsamlingen i oktober blev jeg foreslået til og valgt som formand for afdelingen.

I Ringkøbing amt havde DSU dengang 13 afdelinger med 1430 medlemmer. 61 pct. var under 22 år.

Uden selvros tør jeg hævde, at overalt i amtet var DSU'erne særdeles aktive. I Holstebro brugtes en hel del af den sparsomme fritid på at agitere for at få de

DSU fra Holstebro flot kørende til Jydsk Stævne i Århus i 1937. (Lokallhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

I 1938 fik DSU i Holstebro sit eget sommerhus, en tidligere personvogn fra DSB. Den blev opstillet ved Odde-sund. Her er 7 mand i gang med at male den. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

unge landarbejdere organiseret. Med dette formål cyklede vi rundt til bl.a. Tvis, Aulum, Måbjerg, Borbjerg, Mejrup, Hodsager m.fl. steder, hvor vi bl.a. bød på en blanding af underholdning og en appel om at organisere sig. Vi var også med til at virke for udbredelse af vandrebevægelsen og oprettelse af herberger. I Vestjylland havde vi dengang kun ét herberg, nemlig det i Vedersø.

I DSU i Holstebro havde vi om vinteren vore egentlige mødeaftener, som blev afviklet i lobebygningen i Åglimt. Vi ville via disse aktiviteter, som blev suppleret med studiekredse, gerne være med til at samle ungdommen til personlig dygtiggørelse for derigennem at skabe en ungdom, der ville være sig sit ansvar bevidst. Herudover ville vi også gerne være med til at højne den åndelige horisont, så vi kunne samle kraft til det skabende liv.

Den form for aktiviteter fik vi megen ros for af de gamle i partiet, men der skete også engang lige det modsatte, nemlig da vi holdt et møde om »kønssydomme« med amtslægen Ryan Thede, Ringkøbing. Sligt kunne man anstændigvis ikke indbyde til!

Som formand svarede jeg nok lidt frækt, at det kunne vi godt og endda få stor succes, det viste mødet sig nemlig at blive.

Apropos ris og ros fra de gamle i partiet, så fik vi altid megen ros, fordi vi hvert år til stiftelsesfesten havde en eller anden kunstner fra Det kgl. Teater til at optræde, f.eks. Karin Nellemose, Henrik Malberg, Rasmus Christiansen, Edwin Timroth m.fl. En gang om året indbød vi til en sang-musik aften, f.eks. i 1938, hvor det var Wandy Tworek og hans orkester, der blev suppleret med Rachel Rastenni

Stauning hyldes i Holstebro den 24. april 1939. I baggrunden, næsten skjult bag beplantningen, Georg Kristensen. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

og Børge Rosenbaum, senere kendt som Victor Borge.

I DSU i Holstebro arrangerede vi af og til store møder på Knudsens Hotel med emner som Norden, Spanien og »Demokrati og Diktatur«.

Talerne var bl.a. Th. Stauning, Hans Hedtoft, H.C. Hansen, Hartvig Frisch og Trygve Bratteli, Norge, der senere blev statsminister i Norge. I en mødeserie ville

vi meget gerne have haft besøg af Kaj Munk, så vi kunne få ham til at uddybe sin hyldest til diktatorerne i Italien og Tyskland, som han havde skrevet en del om i kronikker i Jyllands-Posten, men han nægtede at komme til Holstebro.

I 1937 fik vi et længe næret ønske opfyldt, nemlig at få råd til en ny fane i DSU. Den blev indviet ved en stor fest med minister Jul. Bomholt som taler.

DSU i Holstebro arrangerede det Jyske Stævne den 5.-6. august 1939. Her stiller processionen op ved Nørreport før marchen gennem byen til Anlægget. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

Ved Solhvervsfesten søndag den 12. december 1937 var festtaleren H.C. Hansen, der i sin tale bl.a. roste os meget for, at vi havde savet 100 lystemer med DSU-emblemet ud i krydsfinér, så de kunne stå som levende lys på bordene i salen på Knudsens Hotel. Den lyriske side af festen blev leveret af forfatteren Johs. Buchholtz, Struer, der høstede et stort og fortjent bifald fra den store forsamling.

Udover den årlige tradition med at fejre solhverv, så havde vi stiftelsesfesten, nytårsfesten og Sct. Hansfesten, der altid blev afholdt i Lunden og aldrig under 1.000 deltagere, som vi selv lavede kaffe til under primitive forhold.

Fagbevægelsen i Ringkøbing amt stod hvert år som initiativtager til arbejderstævnerne, der blev afviklet rundt om i amtet og altid med tusinder af deltagere,

der engagerede sig med liv og sjæl i vognoptog, konkurrencer på sportspladsen og en storstilet folkefest som afslutning.

DSU'erne fra hele amtet var altid med, og der gik sport i at markere sig med opfindsomhed i vognoptogene. Men også de sportslige kampe på stadion gav udfordringer.

Drømmen om et sommerhus havde længe stået øverst på vores ønskeseddel, uden at vi havde haft penge til at realisere den. Men i 1938 kunne vi købe en brugt jernbanevogn, som DSB solgte ud af. Pengene skaffede vi via salg af såkaldte sparemærker. Men hvor kunne vi få en sådan vogn placeret? Vi fandt frem til en skøn grund mellem Humlum og Nr. Nisum, som vi gerne ville leje af gårdejerens på Kongensgård. Han var en flink mand, men han ville ikke leje grunden ud til

Fanehejsning på Venøborg i juni 1940, hvor alle ungdomsledere fra Holstebro mødtes til FDF's sommerlejre. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

unge socialdemokrater, fordi Hartvig Frisch kort forinden havde talt om fjernelse af den private ejendomsret.

Men en bondemand syd for Oddesund broen ville godt udleje en grund til vognen, som håndværkere i DSU lavede om indeni, så den faktisk blev et udmærket sommerhus. Stedet blev i en lang årrække vores faste opholdssted ved stranden i Oddesund, hvor vi nød at holde weekend. Turene foregik altid på cykel.

Lørdag d. 5. og søndag d. 6. august 1939 havde DSU i Holstebro den store ære – men også det store slæb – at være arrangør af det årlige jyske stævne, der samlede ca. 5.000 DSU'ere fra Jylland. Deltagerne og de fem orkestre og 250 faner vendte op og ned på Holstebro i de to dage.

Stævnet sluttede med en folkefest med ca. 10.000 deltagere og et kæmpestort fakkeltog gennem byen. Hans Hedtoft var stævnets hovedtaler, og hans ord blev sendt direkte i Danmarks Radio.

Ude i horisonten begyndte mørke skyer at tegne sig, og fredag d. 1. september 1939 udbrød anden verdenskrig.

Alligevel tog jeg sammen med en kamerat fra Struer, Aage Hauskov, søndag d. 3. september til DSU's lederkursus på Esbjerg Højskole. Aage Hauskov blev senere borgmester i Struer.

Samme aften faldt de første bomber over Danmark, nemlig ikke ret langt fra Højskolen, så vi var ret rystede. Det viste sig, at engelske flyvere havde taget fejl af Kiel og Esbjerg. En karré blev ødelagt og et menneske dræbt.

En af de fire DSU-grupper i Holstebro fotograferet foran gasværket den 5. maj 1945. Grupperne havde ialt 36 medlemmer, alle fra DSU. Fra venstre Henning Jacobsen, Svend Sørensen, Henry Christensen, Henning Pedersen, Arne Mogensen, Erik Lund, Georg Kristensen, Harald Tuesen og Gerhard Skod Pedersen. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune)

I juni 1940 samledes alle ungdomsledere fra Holstebro en weekend på Venøborg på Venø, hvor kimen blev lagt til dannelsen af det, der lidt senere fik navnet Dansk Ungdomssamvirke i Holstebro, en del af landsforbundet der havde professor Hal Koch som formand. Senere gik mange DSU'ere ind i modstandskampen, hvilket også skete flere steder i Vestjylland.

I Holstebro var DSU'erne også at finde, da der iværksattes alsang og algang og mange andre former for aktiviteter. Vi var også med i arbejdet for genoprettelse af børnehjælpsdagen. Det skete i sommeren 1944 og blev et lyspunkt i mørketiden, der udviklede sig til en folkefest, som

derved gav penge i kassen til gode formål i byen.

Søndag d. 3. maj 1942 havde DSU i Ringkøbing amt sit årlige amtsrepræsentantskabsmøde, som det år fandt sted i Herning. Her modtog vi i dybeste stilhed budskabet om statsminister Th. Staunings død.

Lørdag d. 28. og søndag d. 29 august 1943 var flere hundrede DSU'ere fra Ringkøbing amt samlet til weekendstævne i Holstebro. Stævnet fik bestemt ikke det forløb, som vi havde drømt om og planlagt, fordi folkestrejken opstod, så vi måtte pakke de røde faner sammen og drage hjemad.

En ung DSU'er fra Herning, Erik

Christensen, gik dog og viftede med den røde fane. Det kunne de tyske soldater ikke tolerere, så han blev sat i arrest. Takket være vores gode dommer i Holstebro, Hj. Richter, kom han dog hjem tre dage efter.

4. og 5. maj 1945 kom freden til Danmark, og året efter, 5. maj 1946, blev der overalt i Danmark afholdt mindegudstjenester over vore faldne landsmænd. Sådan også i Holstebro, men vi DSU'ere deltog ikke, fordi vi blev nægtet adgang med vor røde fane.

Jeg skrev dengang et harmdirrende læserbrev i Holstebro Dagblad med overskriften »Vil Gud ikke se den røde ungdom i sit hus?« Jeg gav selv svaret, idet jeg skrev, at det vil Gud meget gerne, men det var der nogle små mennesker, der ikke ville.

De to faldne i Holstebro var iøvrigt vore kammerater.

DSU i Holstebro blev stiftet 2. marts 1926, og 12 maj 1946 markerede vi 20 års dagen med et festskrift og en storstilet fest med Hartvig Frisch som taler og opræden af skuespillere fra Det kgl. Teater Karin Nellemose og Rasmus Christiansen.

Søndag d. 28. juli 1946 blev en mindesten for statsminister Th. Stauning afsløret. Arbejderbevægelsen havde gennem nogle år i 30'erne samlet penge ind til den, men på grund af krigen kunne afsløringen først finde sted på det nævnte tidspunkt. Den blev foretaget af landstingsmand og cigarsorterer Poul Nilsson, Holstebro. På stenen, der stadig står ved den lille sø i Lemvig, er de ord indhugget, som Stauning havde indskrevet i en lille piges poesibog. Den eksisterer den dag i dag hos indehaveren, der bor i Struer, et klenodie som er værd at værne om. Ordene, Stauning skrev, er:

»At skabe lykke for andre er lykken i livet«.

Prøv at tænke den tanke til ende, at vi alle havde disse ord som målsætning, hvad kunne vi så ikke skabe for os selv og kommende slægter via et aktivt foreningsliv inden for Ringkøbing amt?

Med denne artikel vandt forfatteren 3. præmie i Historisk Samfund for Ringkøbing Amts konkurrence om foreningsliv.

Georg Kristensen
Fhv. sparekassekonsulent
Dalgasgade 32 F
7400 Herning

Løvstrupgaard

En gård og et børnehjem i Vestjylland

Af Anna og Kr. Ravn

Da apotekeren i Ringkøbing, C. C. Heiberg købte ejendommen Løvstrupgaard i Finderup sogn, var det hans ønske og tanke, at den skulle blive en slægtsgård. Men da hans eneste søn ikke ville være bonde, blev Heiberg træt af at bo på et så ensomt sted langt ude på heden, og i begyndelsen af 1890'erne flyttede han tilbage til Ringkøbing.

Men C. C. Heibergs virke på heden, som han begyndte at tilplante og opdyrke, og hvor han byggede avlsbygninger og hovedbygning, fik stor værdi for eftertiden. Her blev i 1899 oprettet børnehjem, »Heibergs Gave«, som kom til at bestå i 74 år, inden børnene måtte tage afsked med stedet og det sidste forstanderpar. I de 69 år var to generationer af familien Voigt ledere af børnehjemmet.

C. C. Heiberg var født i 1824 og var søn af apoteker Hans Leganger Heiberg. C. C. Heiberg forpagtede i 1852 apoteket i Herning og overtog i 1856 såvel dette som apoteket i Ringkøbing formedelst 30.000 Rigsdaler. I 1861 solgte han apoteket i Herning og opførte i 1863 den nuværende apotekerbygning i Algade, Ringkøbing.

Apotekeren var meget velhavende. På

grund af hans store interesse for plantning blev han i 1870 valgt til at være administrerende direktør for den ca. 340 tdl. store Løvstrup Plantage. I 1873 købte han ejendommen Løvstrupgaard, hvortil hørte to ejendomme med hede og lyng. Den ene af disse på 80 tdl. blev senere plantet til med skov, mens de resterende 140 tdl. blev opdyrket til markbrug. Desuden hørte der 17 tdl. eng i Skjern Enge til. Engene er siden solgt fra ejendommen.

Sidst i 1870'erne opførte Heiberg tre avlsbygninger til køer, svin og får, og i begyndelsen af 1880'erne byggedes den store hovedbygning. På dette tidspunkt virkede bygningerne overordentlig store. Laden var så stor, at den kunne rumme hele Finderup Sogns avl. Landbruget blev drevet af en bestyrer, og C. C. Heiberg flyttede selv ud på gården om sommeren.

Da han måtte opgive at gøre Løvstrupgaard til en slægtsgård, tilbød han bestyreren at købe gården imod at overtage kreditforeningslånet på 28.000 kr., men det turde bestyreren ikke.

Senere kom C. C. Heiberg i forbindelse med etatsråd Lembcke, der var formand for stiftelsen »Landbrugskolonierne for fattige børn«, og det resulterede i, at Hei-

Mindestenen for C. C. Heiberg med teksten:

*»Her hvor Lyng og Revling gror i Sandet, fandt han Kærlighed til Fædrelandet.
Stedet hvor med tak han kunne bygge med – o Danmark – på din Fremtids Lykke.
Tak og Ære være – som Danmarks Hus at smykke.«
Billede fra omkring 1928. (Foto: Gravervsen, Skjern).*

berg skænkede stiftelsen Løvstrupgaard med bygninger, mark og hede, dog på de samme betingelser – med overtagelse af kreditforeningslånet.

Nu skulle der være børnehjem, og stiftelsen ønskede at kalde hjemmet for »Heibergs Gave«. Det havde C. C. Heiberg ikke noget imod.

I den såkaldte haveskov ved Løvstrupgaard står en mindesten for apoteker C. C. Heibergs virke, rejst 1898 af beboere i Finderup og Hanning sogne.

STIFTELSEN

»LANDBRUGSKOLONIERNE FOR FATTIGE BØRN«

Foreningen til oprettelse af »Landbrugs-kolonierne for fattige børn« blev oprettet

i 1894. Initiativtagerne var etatsrådinde og etatsråd Lembcke, og etatsråden blev stiftelsens første formand.

Bestyrelsen bestod dengang af 15 medlemmer. Den blev gennem årene reduceret og på de enkelte børnehjem suppleret med lokalt betydningsfulde mennesker. Nu er der fire bestyrelsesmedlemmer.

Der var fra starten mange prominente personer i bestyrelsen, og af fremragende formænd kan, foruden etatsråd Lembcke, nævnes lensgreve Lerche til Lerkenborg og afdelingschef Jørgen Andersen. Stiftelsen ejede indtil 1923 fire ejendomme med børnehjem. Det var Frihedslyst og Ubberødgaard, begge ved Birkerød, 1. Hjem på Stevns og fra 1898 Løvstrupgaard i Vestjylland.

Det økonomiske grundlag for stiftelsen var fra starten bygget på filantropi, og grundlaget var legater, oprettet af private personer. Mange af legaterne var små, de blev senere slået sammen, så de kunne give et rimeligt udbytte. Men mange var også oprettet med bestemmelse om, at legatportionerne i første omgang skulle tilfalde arvingerne, så stiftelsen havde ikke megen mulighed for at få tilført kapital på det grundlag. I 1919 kom børnehjemmene derfor ind under socialforsorgen med tilskud til undervisningen, men i 1923 blev to af hjemmene afhændet, for at Frihedslyst og Løvstrupgaard kunne køre videre. Frihedslyst er senere overgået til Statens skovdistrikt.

Etatsråd Lembcke var også formand for »Foreningen til Dyrenes Beskyttelse«, hvilket tydeligt ses af fundatsen for stiftelsen, hvor det flere gange indskræpes, at børnene skal oplæres til at være gode mod dyrene. »Dyrenes Beskyttelse« var berettiget til at udpege et medlem til stiftelsens bestyrelse, og i nogle år var der en bestemmelse om, at fondens midler, i tilfælde af, at stiftelsen blev nedlagt, skulle tilfalde »Dyrenes Beskyttelse«. Denne bestemmelse købte man sig senere fri af.

Iht. fundatsen skulle børnene opdrages »som i et godt hjem og med folkekirkens lære som rettesnor for undervisningen, de skal, i en så tidlig alder som muligt, deltage i alt forefaldende arbejde, dog uden at overanstrenges. Forstanderne og deres hustruer skal behandle børnene ganske som deres egne børn og ved kærlig omgang søge at vinde deres fulde hengivenhed og fortrolighed«.

MARIE OG J.M. VOIGT

J.M. Voigt blev født i 1874 og voksede op

i 1864-krigens skygge i et fattigt, men folkeligt, nationalt og grundtvigsk præget hjem i Mølby nord for Randers. Han var den yngste af en børneflokk på otte. Hans ønske var tidligt at blive læge, men det var der slet ikke råd til. I stedet blev det til tjenester på landet, afbrudt af højskoleophold. Landbrugsarbejdet havde ikke J.M. Voigts store interesse, så i stedet fik han en uddannelse som gartner på forskellige gartnerier på Sjælland. Hans første interesse for børnehjemsarbejde opstod en vinter på Støvring Højskole, hvor der blev fortalt meget om arbejdet på Holsteinsminde.

Marie Voigt var født i København, men var i 1895 landmandsdatter på Ringstedegnen, og her lærte de hinanden at kende, da J.M. Voigt var ansat på et gartneri i Ringsted. I en årrække inden de blev gift, var hun på højskole, og senere var hun husbestyrerinde i et københavnsk forretningshjem hos en enke med mange børn. Da Marie og J.M. Voigt blev gift i 1900, var han ansat på et kendt gartneri i Hellerup, og de kom til at bo i en lejlighed på 1. sal i et hus, hvor ejeren havde en stor børneflokk. Marie og J.M. Voigt oplevede her for første gang sammen at være omgivet af børn. Det var en glæde for begge parter.

J.M. Voigt blev af sin chef på gartneriet højt værdsat både som medarbejder og menneske, og da chefen og hans kone var barnløse, tilbød de Marie og J.M. Voigt at overtage gartneriet med 14 tdl. »Men far sagde: »Det kan vi ikke, for vi ejer intet««, fortæller sønnen Vagn Voigt. Gartneren mente dog, at det nok kunne ordnes, efterhånden som evt. overskud indløb ad åre.

Men så kom et tilbud til det unge par

fra stiftelsen for landbrugskolonierne om at blive forstanderpar på børnehjemmet Løvstrupgaard i Vestjylland efter en periode med praktisk indlæring på børnehjemmet Ubberødgaard i Birkerød. »Man kan undre sig over«, fortsætter Vagn Voigt, »at mine forældre ikke tog mod tilbuddet fra gartneren. At tænke sig et godt gartneri med 14 tdl. i Hellerup mod 140 tdl. hede = landbrug med børnehjem i det øde, barske Vestjylland...«

Men afgørelsen faldt ud til fordel for børnehjemsarbejdet, og Vagn Voigt tror, det var hans mors store interesse for dette arbejde, der afgjorde valget. Det blev starten til, at Marie og J.M. Voigt i oktober 1903 flyttede til Ubberødgård. Her lærte de i fem vintermåneder praktisk børnehjemsarbejde i samarbejde med forstanderparret på Frihedslyst. Det var en stor hjælp, inden de begyndte for sig selv på Løvstrupgaard børnehjem 1. marts 1904.

PLADS TIL 20 BØRN

Løvstrupgaard børnehjem, beliggende ca. 10 km nord for Skjern, blev oprettet i 1899 med plads til 20 børn. Marie og J.M. Voigt fik overladt 15 børn i deres varetægt, dertil kom to plejebørn, som de havde med fra Sjælland.

Det blev en meget vanskelig overgang for både børn og forstanderpar. I breve beskriver et par af de »gamle« børn den usikkerhed og spænding, de følte ved at skulle have nye »forældre«. Marie og J.M. Voigt fik dog stor hjælp af de tidligere plejeforældre på hjemmet, Hans Pedersen og hustru. De havde købt en naboejendom og bistod herfra på alle måder til, at børnene ret hurtigt kunne føle, at de nye plejeforældre virkelig var deres mor og far.

J.M. Voigt har i »40 år på Løvstrupgaard«, som blev skrevet for en snæver kreds, beskrevet målet med sit og hustruens virke. Børnenes barndom skulle omgærdes med fred, trykthed og omsorg, skriver han bl.a. »Vi ville først og fremmest opdrage dem, drage dem opad ved tillid, tro og kærlig fasthed til en vågen dansk kristen ungdom«. Han tilføjer »Om det lykkedes, kan kun tiden og børnenes færden fremover give svar på«.

JORDBRUGET PÅ LØVSTRUPGAARD

Sammen med børnehjemmet fulgte også den opgave at dyrke jorden og udnytte produktionen til opfodring af det dyrehold: kvæg, får og svin, der kunne blive råd til at anskaffe til staldene. Det blev et tålmodigt og slidsomt arbejde. Omkring gård og marker var der ingen læ for vinden. Det eneste, der fandtes, var en kålgård ved gården til brug ved husholdningen. Ellers var alt bart og vindomsust.

Da J.M. Voigt var uddannet gartner, var det naturligt at gå igang med at anlægge en have, omgivet af diger og lægivende planter. Ligeså blev der plantet læhegn omkring gården, og da man var igang, blev 10 tdl. granbevoksning i tilknytning til gård og have omplanted med bøgetræer.

»Folk her omkring grinte af far«, fortæller Vagn Voigt. »Ingen troede, at sådan en beplantning kunne gro på stedet. Men det viste sig senere, at der måtte ansættes en fast mand til at holde haven i ordentlig stand«.

Markerne var ret nyopdyrket hede, som var fyldt med små og store sten iblandt meget fin sandjord. Omkring 25 tdl. af den bedste jord lå fortsat hen i hede-

Løvstrupgaard omkring 1900. Stuehuset er usædvanlig stort og har 5 skorstene. Personale og dele af besætningen står opstillet foran. Bevoksningen er endnu kun i sin vorden.

lyng, og det blev i de første år benyttet til kvæg- og fårefoder. De 17 tdl. enge i Skjernådalen blev benyttet til høbjergning, såvidt vandflod tillod det. De ca. 100 tdl. blev hurtigt inddelt i otte marker à 9 tdl. og otte marker à 4 tdl. med en tværgående markvej imellem sig.

Men marker med en meget overfladisk jordbehandling af fin sandjord viste sig at være meget følsomme for den stride blæst om foråret. I 1905 mistedes således 9 tdl. nysået havre med kløvergræs ved kraftig sandknog på den tiltromlede mark.

J.M. Voigt har selv beskrevet synet af dette på afstand således:

»Jeg var en morgenstund cyklet til Skjern for at forrette nogle ærinder. Da jeg op ad formiddagen på vejen hjem kom uden for Skjern, så jeg en vældig røgsky, troede jeg, over Løvstrup. I den tro, at det var gården, der brændte, kom der fart på cyklen. Så galt var det ikke, men det var min fine udlægsmark, der var på vej til

naboerne, og som lagde sig til hvile med muld og havre og frø langs diger, og hvor der ellers var læ«.

Det var anledningen til, at J.M. Voigt begyndte på læplantning i markerne med granhegn omkring alle skel og ved den tværgående markvej, der senere blev kaldt Den grønne Vej. Hegnene blev i de første år renholdt med enkeltradede hesterenser og hakkejern. Det var i høj grad medvirkende til en god vækst og en ret hurtig lævirkning for markafgrøderne, så alvorlige sandknogsskader efterhånden holdt op.

»Og nu grinede folk ikke mere«, fortæller Vagn Voigt, »nej, nu kom foreninger i større og mindre flokke fra nær og fjern for at se og lære«.

J.M. Voigts interesse for plantning medførte, at han i 1910 indvalgte til Ringkøbingegnens Plantningsforening. Hans virke i foreningen varede i 39 år.

Markernes afgrødeudbytte var i de

Det veldrevne landbrug på Løvstrupgaard høstede anerkendelse i form af dette diplom i 1940. Teksten lyder: »Samvirksomme landøkonomiske Foreninger i Ringkøbing Amt har tilkendt Forstander J. M. Voigt, Løvstrupgaard, 1. Klasse i Elite-Konkurrencen mellem hele Markbrug i Ringkøbing Amt 1940. Diderik Villemoes, Samvirksomhedens Formand. Jens Hagelskær, Planteavlssudvalgets Formand».

første åringer ganske små. Med datidens primitive markredskaber blev kun udført overfladisk jordbehandling. Gødkningen var minimal, da det var begrænset, hvor langt husdyrgødningen rakte, og kunstgødning var en dyr mangelvare, der under 1. verdenskrig ikke kunne skaffes.

Kalktrang kunne mærkes fra hedeopdyrkningens første år, det gjaldt på Løvstrupgaards jorder som hos omegnens bønder. J.M. Voigt var i 1909 med til at oprette et lokalt mergelleje på andelsbasis i Bækbo ved Lem. Under store vanskelig-

heder blev egnen forsynet med mergel herfra i årene 1913-17. Mergelen blev transporteret på flytbare banespor med tipvogne og fordelt på markerne fra markdynger ved håndspredning. Selskabet ophævedes i 1925. J.M. Voigt havde i alle årene været selskabets formand.

VARIERENDE DYREBESTAND

Kvæg- og fårebestanden på Løvstrupgaard har gennem alle årene varieret meget. Årsagen var store økonomiske forskelle, forårsaget af 1. verdenskrig, tørkeår og to

gange sygdomme med mund- og klovesyge og kalvekastninger. I de første år var der otte heste, otte køer plus opdræt og nogle enkelte grise. Det var alt, hvad der var foder til.

Antallet af køer voksede til 16 før 1. verdenskrig, men reduceredes under denne til under ti. Foderet bestod da for en stor del af lyng fra heden og hø fra Skjernå eng. Efter krigen kunne lyng som foder undværes, og de ca. 25 tdl. hede blev opdyrket. Omkring 1926-27 blev der gode vækstforhold, idet tilførsel af kunstgødning havde den forbavsende gode virkning, at man nu kunne producere foder til 30 malkekøer. I 1935 udvidedes stalden til at kunne rumme 50 malkekøer med opdræt.

Fårebestanden har også varieret meget – afhængig af fodermængden og husholdningens behov. I en årrække var bestanden oppe på 40 moderfår, og flere læs slagtefår blev hvert år leveret til Skjern.

En svinebesætning har der aldrig været på Løvstrupgaard, men der var svin til husbehov.

BESTYRELSEN BESTOD AF IKKE-LANDMÆND

I de første 22 år blev både børnehjem og landbrug drevet på stiftelsens regning. Det var vanskeligt at drive en stor bedrift på de vilkår. Bestyrelsen bestod udelukkende af ikke-landmænd, der sad i København. Deres forståelse for landbrugsdrift var så fjern, at de rigtige dispositioner ikke kunne ske på de rigtige tidspunkter, navnlig var det vanskeligt at opnå forståelse for, at nogen driftskapital var nødvendig.

I 1926 blev J.M. Voigt forpagter af landbruget og drev derefter virksomheden

for egen regning. Vagn Voigt erindrer, at forældrene fik en årsløn på 800 kr. de første år, men det sluttede, da forpagtningen trådte i kraft. Der var fribolig på gården, men både forstanderparret og dets egne børn skulle betale kostpenge.

J.M. Voigts interesse og indsigt i og virke for landbrugerhvervet medførte, at han valgtes ind i bestyrelsen for den lokale landboforening i Bølling Nørre Herred. Her virkede han som formand i 14 år, fra 1909 til 1923. Han havde igennem årene mange andre tillidsposter inden for landbruget, og hans samlede virke for erhvervet kom til at strække sig over 40 år. En præstation kun ganske få kolleger kan hamle op med.

I tilknytning til børnehjemsarbejdet virkede J.M. Voigt desuden i mange år som formand i pensionskassen for børnesagens arbejdere. Da institutionen blev oprettet i 1919, var det i det ganske små. Men med årene voksede den, og i 1944 var der 900 medlemmer, en stor omsætning og meget kontorarbejde.

HJEMMETS MODER DØDE I 1935

Marie Voigt døde pludselig i 1935, 63 år gammel. Det var et stort tab for hendes mand, deres egne to børn, alle plejebørnene og hjemmet. Hun havde i alle årene været hjemmets »moder« i ordets bedste betydning og var slidt op af det store arbejde med hus og børn.

Vagn Voigt fortæller om sin mor:

»Mor var mild, men bestemt. Man kunne godt gøre lidt vrøvl, men det blev, som hun ville. Mor var københavner, hun sagde De til pigerne og du til karlene. Hvorfor denne forskel ved jeg egentlig ikke. Hun var beskeden og sparsommelig,

og da mine forældre fik 800 kr. i årsløn tilsammen, var der heller ikke meget at rutte med.

Mor havde faste principper. Hun tålte ikke gerne, at damer røg i hjemmet, gik med silkestrømper eller for korte kjoler. Når der var gæster i privaten, kunne herrene godt få øl og en enkelt snaps, men til damerne blev der altid serveret citronvand«!

Vagn Voigt erindrer endvidere, at hans far, da der blev lidt bedre økonomiske tider i hjemmet, engang forærede sin hustru en pels i julegave, en kalveskindskåbe til et par hundrede kroner. Men en sådan kostbarhed var Marie Voigt ikke meget for at gå med, man skulle ikke vække forargelse ved ekstravagance! Når Marie og J.M. Voigt skulle til f.eks. København med toget, kom kåben først på, når de var kommet ind i toget.

Som J.M. Voigt i skrift har mindet sin hustru som den, der var elsket af store og små, »der kom inden for hendes varme hjertes stille stærke viljes omsorg«, således har også tidligere plejebørn i breve givet udtryk for stor kærlighed og taknemlighed til Marie Voigt.

De første år efter Marie Voigts død fortsatte J.M. Voigt arbejdet med forskellige medhjælpere, men i 1940 flyttede Ilse og Vagn Voigt ind på gården og overtog det praktiske arbejde på hjemmet og gården. J.M. Voigt fortsatte som ansvarshavende for hjemmet, indtil han i 1944 fratrådte på grund af alder. Han boede i nogle år i Ringkøbing, men sine sidste år tilbragte han i et hus i nærheden af Løvstrupgaard. Her døde han i 1956, 82 år gammel.

J.M. Voigt skriver til sidst i sin erindringsbog: »Jeg har grund til dyb taknem-

Marie Voight i den frodige have.

lighed, fordi der blev givet mig helbred, kræfter og arbejdsevne, og fordi jeg har fået disse uskattelige goder bevaret i så mange år. Min livslinie var, at arbejdet skulle bringe velsignelse op af jorden, og min bøn skulle bringe den ned fra himlen«.

Marie og J.M. Voigt ligger begravet på kirkegården i Finderup. I haven på Løvstrupgaard er rejst en mindesten for dem med følgende indskrift: »Kærligheden søger ikke sit eget«. Stenen er rejst af »gamle« børn på hjemmet i 1949.

DET NYE FORSTANDERPAR

Vagn Voigt er født i 1912 på Løvstrupgaard og har, sammen med sin seks år ældre søster Valborg, haft hele sin skolegang her. I sine unge år var han på ungdomsskole og højskole, men meget tidligt måtte han deltage i gårdens drift, og alle-

Afløringen af mindestenen for Marie og J. M. Voigt i 1949. Til højre for stenen står J. M. Voigt.

rede i 18 års alderen overtog han stort set ledelsen af denne. Da faderen p.g.a. de mange tillidsposter ofte var borte fra hjemmet, var der god brug for Vagn Voigts arbejdskraft ved landbruget. Et par vintre opholdt han sig på Gråsten Landbrugsskole for at dygtiggøre sig til at drive den efterhånden ret store bedrift.

Ilse Voigt er født i 1914 på Langeland, men forældrene flyttede senere til Faa-

borg. Hun var kun fire år, da hendes mor døde. Umiddelbart efter kom hun til at bo hos sin bedstemor i Lem. Ilse Voigt husker sit møde med det vestjyske som skrækkeligt. Hun forstod ikke et ord af sproget, og børnene i Lem stillede sig op foran vinduerne i hendes bedstemors hus for at høre hende sige noget på fynsk.

Ilse Voigt gik i skole i Lem. Efter konfirmationen havde hun plads i et her-

skabshjem i København for at lære »at føre stort hus«. Det skulle man gerne den gang. Senere var hun elev på et mødre- og spædbørnshjem ved Århus, hvor hun lærte om spædbørns pleje, pasning og ernæring. Hun skulle ikke give noget for at lære, men fik heller ikke nogen løn, kun kost og logi. Det var billig arbejdskraft.

Et ophold som medhjælper på et børnehjem i Helsingør var også med til at give hende erfaring og indsigt i det arbejde, der senere skulle blive hendes livsgerning. I 1935 tog Ilse på højskole og skulle herefter have været i huset i Schweiz. Hun og Vagn havde da været forlovet i nogle år, men der var endnu ikke tale om bryllup. Så kom meddelelsen om Marie Voigts død, og så blev der pludselig brug for Ilse's hjælp på Løvstrupgaard.

Året efter, på Marie Voigts fødselsdag den 3. marts 1936, blev Ilse og Vagn Voigt gift i Finderup Kirke.

De unge bosatte sig i et hus i nærheden af Løvstrupgaard og gik ind i det daglige arbejde på gården og børnehjemmet. Vagn Voigt havde allerede i en del år ledet gårdens drift, men for Ilse Voigt var det en overgang med den store husholdning. Engang beklagede hun sig til sin svigerfar over det meget arbejde, men han mente ikke, at det var så slemt. Da han og hans hustru begyndte på børnehjemmet, var der kakkelovne og petroleumslamper i hele det store hus, vand var ikke indlagt, det skulle hentes i gården, hvor der var hestegang. Men der var heller ikke afløb i huset, så det brugte vand skulle også bæres ud igen. Så der var ingen grund til beklagelse nu!

I 1940 flyttede Ilse og Vagn Voigt ind på børnehjemmet.

BESÆTTELSEN EN VANSKELIG TID

Besættelsen 1940-45 var en vanskelig tid. Det kneb at skaffe næsten alt, men navnlig tøj og linned til børnene var et stort problem, idet hjemmet fik mange flere børn, end det var normeret til. En overgang var antallet helt oppe på 37 børn, fordi man fra myndighedernes side ønskede at få børnene væk fra de store byer. Det var vanskeligt at få plads til så mange, og da der var mange søskendeflokke, som man ikke ville skille, havde man også to små på hhv. 16 og 18 måneder på trods af, at børnene officielt skulle være over to år, før de måtte komme der. Hjemmet var fyldt til bristepunktet, og der stod senge alle vegne. En overgang var skolen flyttet om i det hus, Ilse og Vagn Voigt før havde boet i, og som nu var lærerbolig.

Når hjemmet var normeret til 20, og det så var 37, kneb det med tøj, lagner m.m. Man kunne så søge om ekstra tøj.

»Så kom der brev tilbage, at vi jo lige havde fået en bevilling. Vi svarede, at vi også lige havde fået seks-otte børn mere«, fortæller Vagn Voigt.

Løvstrupgaard havde selv nogle får og fik også ulden kartet og spundet til strikkegarn. Det var ofte noget ujævnt og ikke nemt at anvende, men efterhånden kom man i kontakt med nogen, der var dygtige til det arbejde, som i øvrigt var illegalt, for ulden skulle afleveres.

Fra gårdens loft blev kludeposerne med gamle striketrøjer hentet ned. Trøjerne var gode at trævle op og strikke sammen med uldgarnet, så der kom lidt farve på de nye trøjer. Drengene fik skafterne på sportsstrømperne »forfødet« med det hvide uldgarn. Det så morsomt ud med de »hvide poter«.

Forårstravlt i børnehaverne omkring 1928. (Foto: Graversen, Skjern).

Men det var en trang tid. Lagnerne var lap på lap, og alt måtte strækkes for at række til de mange børn.

Institutionerne kunne dog få noget fra kvindefængslerne, som vævede linned af ren cellulid. Det var som silke, blødt og lækkert og beregnet til dynebetræk og lagner. Det var dejligt, men særlig slidstærkt var det ikke, erindrer Ilse Voigt.

Børnehjemmet fik også nogle uldtæpper til børnene. Tæpperne var hvide, men en del af dem blev farvet grønne og blå, og så blev der syet dejlige lune frakker til pigerne af dem.

I 1944, da J.M. Voigt gik på pension, overtog Ilse og Vagn Voigt forstanderstillingen på børnehjemmet og forpagtningen af jorden.

SKOLEGANGEN OG DAGLIGLIVET Løvstrupgaards børn kom fra hele landet, dog mest fra Københavns-området. Det drejede sig om fattige og forældreløse børn, og det var stort set normalt begavede børn.

I formålsparagraffen for Heibergsgave stod der, at drengene skulle opdrages til at blive dygtige landarbejdere, og de, der havde evner dertil, skulle man søge at skaffe et husmandsbrug. Pigerne skulle oplæres til at blive dygtigt tyende i huset.

»Men der var ingen af drengene, der ville være landmænd – det kunne man da heller ikke regne med«, siger Vagn Voigt. »I det hele taget var det en frygtelig overflytning for mange fra f.eks. København og Nordsjælland til Vestjylland, til en så

afsides og ukendt egn. Det var alt for hårdt for mange af børnene».

De mange søskendeflokke – en tid havde børnehjemmet 20 børn fordelt på fire søskendeflokke – gav store aldersforskelle. Det kunne give mange problemer i skoleundervisningen.

I J.M. Voigts tid var der kun ét undervisningslokale. Da var børnene delt op i to hold, lille og store klasse. Det ene hold gik i skole om formiddagen, det andet om eftermiddagen, ellers kunne der ikke blive timer nok. Der skulle undervises i samme antal timer som i folkeskolen.

BØRNE GIK I SKOLE PÅ LØVSTRUPGAARD

Fra børnehjemmets start var der kun bevilling til én lærer, og Ilse og Vagn Voigt mindes, hvor svært det var at få dygtige folk til undervisningen. Hjemmet lå jo ret langt ude, og lønnen var en del mindre end i folkeskolen, hvilket nok kan undre med det store arbejde, der var. Ofte måtte der individuel undervisning til for at få børnene med.

»Gode lærere var en mangelvare«, siger Vagn Voigt, »de dårlige kunne man altid få. Havde vi endelig fået en dygtig lærer, og dem havde vi heldigvis også en del af, var der altid hurtigt bud efter ham eller hende til bedre lønnede stillinger andre steder«.

Efter 2. verdenskrig byggede man en 2 klasses skole med gymnastiksal og sløjdelokale, vaskeri og lærerbolig. Da begyndte legaterne at give noget, så der kom penge til huse. Endelig fik man bevilling til to lærere, og det var en mægtig hjælp. Nu kunne børnene deles i to hold, ikke efter alder, men efter evner. Ilse Voigt måtte ofte læse med børnene. Børnehjemmet

kunne få 12 års børn, normalt begavede, som ikke kunne bogstaverne. De var simpelthen forsømte fra skolens side.

Efterhånden kom der bedre undervisningsmidler, som hjalp meget til at få alle med. I nogle år var der ansat et meget dygtigt lærerpar. Det hjalp meget, men igen – de blev tilbudt stilling et andet sted.

PRIMITIVE FORHOLD

Ilse og Vagn Voigt skulle fortsætte med at drive børnehjemmet for egen regning, da de overtog forstanderstillingen. Stiftelsen var fattig gennem mange år, og i Marie og J.M. Voigts tid foregik løbende indsamlinger.

»Efter nogle år sagde vi fra«, fortæller Ilse Voigt. »Vi ville ikke være med til at drive hjemmet på den måde, vi forlangte at få en ordentlig løn for vort arbejde, og at hjemmet skulle drives anstændigt. Det kunne ikke være meningen, vi skulle spare for at få en løn ud af det. Det var en farlig måde at drive det på, det kunne let misbruges«.

Landbruget gav efterhånden et pænt overskud, men det åd børnehjemmet.

Forholdene på hjemmet var stadig ret primitive. F.eks. måtte børnene bades i vaskekælderen, som var af den gamle slags med gruekedler, rokkemaskiner og vaskebrædt. Til børnenes bad var der et par store kar, vandet blev varmet i gruekedlerne. En lørdag Ilse Voigt havde børnene i bad, kom amtslægen, som havde tilsynet med hjemmet, på besøg.

»Det er vel nok dejligt, De kommer nu, så skal De se, hvor primitivt vi har det, sagde jeg til ham«, fortæller Ilse Voigt. Og så blev amtslægen inviteret ned i kælderen. »Om vi ikke havde andet bade-

En dansktime omkring 1928. Ud fra kortene kunne man tro, det var en geografitime, men drengene i baggrunden står med »Den ny Læsebog Myrebogen«. (Foto: Graversen, Skjern. Privateje).

værelse? – »Nej, svarede jeg, vi har søgt mange gange, men vi får afslag«.

Amtslægen lovede at hjælpe, og det resulterede i et stort badeværelse med et stort kar, fire brusere og toiletter, der hidtil havde været i gården.

FESTER PÅ HJEMMET

En del fester var tradition på Løvstrupgaard. I J.M. Voigts tid blev høstfesten på Løvstrupgaard altid holdt på hans fødselsdag den 17. september, om så hele avlen stod på marken endnu. Der var åbent hus, og alle »gamle« børn, der kunne, kom den dag. De nærmeste naboer kom til aftensmad, og Finderup Ungdomsforening var inviteret til dans om aftenen.

Efter J.M. Voigts død holdt disse fester op, bl.a. fordi høsten sjældent var afsluttet

den 17. september. Sognets høstfest blev i stedet holdt i forsamlingshuset.

Juleforberedelserne begyndte med adventskransen, og den 1. december blev julestadsen fundet frem. Det, der var gået i stykker, blev repareret, men nyt blev også fremstillet. Der blev bagt pebernødder – to store søkkifulde, lavet marcipan og bagt småkager.

At købe julegaver var et stort arbejde. Man bestræbte sig på ikke at gøre forskel på børnene. Fra J.M. Voigts tid havde man en regel, der sagde: Noget nyttigt, en bog eller et julehæfte og en ting til.

Ilse Voigt: »Under krigen kunne man ikke købe dukker, men løse hoveder, arme og ben, så medarbejderne og jeg sad ofte til langt ud på aftenen og syede kroppe og dukketøj og monterede dukkerne. Mæn-

dene lavede dukkesenge i sløjlokalet, og vi lavede dyner og puder og puttede fjer fra hønsene i dem. Det var godt med gode medhjælpere i sådan en tid. Mange af småpigerne havde aldrig haft en dukke før, så belønningen for alt vort arbejde kom, når vi så den glæde, sådanne gaver vakte«, tilføjede Ilse Voigt.

Voigts mindes også en juleaften, hvor gaverne gjorde megen lykke. En tid efter krigen kunne man igen begynde at få gummistøvler. Det var lykkedes dem at få samlet så mange – nogle var måske lige store nok – at alle børnene kunne få et par. »Da de var kommet i seng efter julefesten, gik en af medarbejderne op for at se, om alt var i orden. Hun kom hurtigt tilbage og kaldte på os. »Kom op og se«, lød det, »alle børnene ligger og sover med støvlerne på«.

Mange »gamle« børn kom hjem til julen, flere havde familie med, et år var vi 70. »Svigerfar sagde altid: »Dæk hellere til et par ekstra, der kommer nok nogen«. Det gjaldt derfor om at have rigeligt af sokker o.l., så der kunne laves et par pakker mere«, fortæller Ilse Voigt.

At forventningerne til julen har været store på børnehjemmet, kan tydeligt ses af breve fra »gamle« børn. En af pigerne beskriver tiden før 1944, men det har nok ikke været meget anderledes, da Ilse og Vagn Voigt kom til:

»Endelig blev det juleaftensdag. Til frokost fik vi grisesylte, rødbeder og varm øl. Det var festligt med den varme øl, for det var kun om julen, vi fik det. Juleaften stod den altid på risengrød og flæskesteg, og jeg husker, at jeg mange gange var betroet den vigtige opgave at røre i grødgyden. Det var meget ansvarsfuldt, for sæt at grøden blev blot en

smule sveden, så sagde far, at Mikkel Ræv havde været der og dypet halen. Og det måtte ikke ske, slet ikke en juleaften. Der var højtidsstemning, når far ved julebordet kaldte til ro med juleklokken og istemte »Julen har bragt velsignet bud«, og alle børnestemmerne og de voksne faldt i med sangen«.

Der fortælles også om oplevelsen, når alle efter opvasken myldrede ind til det store, strålende juletræ. Først blev der sunget nogle julesange, og så tog hjemmets far fat på at dele julegaver ud.

»Det varede længe, for der var altid mange. Mor uddelte »de røde poser«, der var syet til det samme og i forvejen fyldt med godter og æbler. Når lysene på træet var brændt ud, samledes vi i spisetuen, og der var glæde, jubel og spektakel. Imens gik far og mor stille rundt og glædede sig over vor glæde, indtil vi, overmandet af træthed, blev sendt i seng. Men på Løvstrupgaard varede julen længe, helt til helligtrekonger...«

Nytårsaften forløb stort set som juleaften, bortset fra gaverne. Aftenen gik med leg i hele huset, nytårsskyts og raketter, og børnene fik lov at være oppe til kl. 12 for at hilse det nye år velkommen.

Fastelavn blev fejret med hjemmelavede masker og fastelavnssris, »biden til bolle« og tøndeslagning. Sankthansaften var traditionel med bål og dans. Ofte var omegnens ungdom med en sådan aften.

De fleste år havde man konfirmation på Løvstrupgaard. De første mange år gik børnene hos den grundtvigske præst i Skjern, de seneste benyttede man sognepræsten i Hanning-Finderup.

»Børnene fik selv lov at vælge deres konfirmationstøj og »andendagstøj«, og selv om vi boede lidt langt ude, var bør-

Fastelavn måske i 1930'erne.

nene skam meget modebevidste«, siger Ilse Voigt.

Børnenes familier var altid inviteret med til konfirmationsfesten, ligesom resten af hjemmet naturligvis deltog.

Bryllupper har man også haft en del af på Løvstrupgaard, når »gamle« børn havde nået den alder, hvor de selv stiftede hjem.

DRENGEHJEMMET OG DE SENESTE ÅR

Da de sociale forhold efterhånden blev bedre og sociallovgivningen mere udbygget, var der ikke mere så stort behov for børnehjem. På Løvstrupgaard fik man færre børn, og efterhånden havde man valget mellem at lukke eller fortsætte som hjem for store drenge, fra 10-12 år og op-

efter, fra belastede miljøer. Stiftelsen ville gerne beholde hjemmet og valgte det sidste. Overgangen var glidende, drengene kom ind, når de »gamle« børn flyttede ud fra hjemmet. Det foregik over en årrække.

»Det var ikke noget let klientel«, fortæller Vagn Voigt. »Vi havde engang imellem foreninger o.l. på besøg. Så skulle man jo gerne fortælle om hjemmet, men det måtte gøres lidt diskret, for børnene fik lov at høre på. Engang bemærkede en ældre herre bagefter: »Jeg forstod godt en halvkvædet vise. Det er altså vanskelige forældres børn, der er her!« Han havde fattet pointen«.

I 1959 overgik hjemmet til socialministeriet, og i 1960'erne kom der mange nye forordninger, bl.a. fik Ilse Voigt sin afsked, forstanderkonerne måtte ikke mere

Ilse og Vagn Voigt foran det moderniserede stuehus omkring 1972. (Foto: Sven Hersbøll).

have noget at sige over børnene og medarbejderne...

»Men jeg blev nu ret hurtigt ansat igen, for man kunne ikke undvære min arbejdskraft på Løvstrupgaard. Jeg måtte gøre to timers arbejde om dagen. Lønnen var 21 kr. i timen, men da vi skulle betale for vor og vore børns kost samt for evt. gæsters, blev der ikke meget tilbage. Senere fik jeg bevilling til fire timers arbejde, så det blev jo en vældig dagløn«!

Vagn Voigt supplerer: »Vi kan godt regne med, at de 2/3 af arbejdet på en institution blev udført af konerne. Det var »mutter«, der regerede, ligesom det oftest er i et almindeligt hjem«.

Efterhånden kom der også en ordning med kostpenge og betalt rejse, så drengene kom hjem i hele jule- og sommerferien.

»Jeg syntes mange gange, det var synd, de skulle rejse hjem – navnlig i juleferien«, siger Ilse Voigt. »Det var bestemt ikke altid lykken for dem, og det kunne være meget problematisk at få dem tilbage igen, når de havde været i det hjemlige

miljø. I de senere år kneb det med at holde drengene beskæftiget. Da landbrugsmaskinerne blev almindelige på gården, måtte de ikke længere hjælpe til i bedriften, og var der noget, de var kede af, var det havearbejde«.

Skolegangen foregik nu hovedsageligt i kommuneskole i Skjern, og mange fritids-tilbud, dyrket uden for hjemmet, var kommet til: Svømning, ridning, indfodbold og spejderarbejde.

De bevillende myndigheder mente efterhånden, at hjemtet ikke mere var tids-svarende, at det lå for langt ude o.s.v. I 1973 blev institutionen derfor lukket og drengene sendt hjem.

»Det var en skrækkelig dag«, fortæller Ilse Voigt. »Både jeg og nogle af børnene græd. Vi oplevede også, at nogle af dem kom tilbage, men vi måtte jo ikke tage dem igen. Det var en slem tid«.

ET VELDREVET LANDBRUG

Løvstrupgaard blev i Vagn Voigts tid et veldrevet landbrug med en stor malkekvægsbesætning. Mekaniseringen på gården begyndte tidligt, man fik den første traktor før krigen, ellers var det først efter 1945, maskinerne rigtigt kom ind i landbruget.

Allerede i 1938 blev der bygget ny kostald. Den blev senere udvidet, så den kunne rumme 75 køer.

At Vagn Voigt var en dygtig landmand i sine aktive år og som sådan meget respekteret i landmandskredse, ses også af, at han gennem årene har haft en lang række tillidshverv, hovedsagelig inden for landbrugserhvervet. Som sin far var han ofte hjemmefra for at passe alle disse bestyrelsesposter, og så hvilede ansvaret for hjemmet på »Ilsemor«. Hun har igennem

alle årene på Løvstrupgaard haft hæn-
derne fulde med omsorg for egne og an-
dres børn og med den store husholdning.
Det kan ikke altid have været nogen let
tilværelse, men gennem alt hvad Ilse Voigt
fortæller, mærker man engagementet og
kærligheden til børnene og arbejdet med
dem.

FORBINDELSEN TIL LØVSTRUPGAARD ER STADIG INTAKT

Efter drengehjemets lukning i 1973
blev Ilse og Vagn Voigt boende på
Løvstrupgaard, som administrator af skov
og bygninger. Vagn Voigt havde stadig
forpagtningen og fortsatte med at drive
gården, men i 1977 blev besætningen sat
ud. »Det var ikke længere muligt at få
hjælp til at få kørerne passet«, fortæller
Vagn Voigt. Så der var ingen vej udenom.

Gården blev derefter udelukkende dre-
vet med planteavl, og efter nogle år over-
tog sønnen Arne Voigt forpagtningen af
jorden. I 1992 flyttede Ilse og Vagn Voigt
til Skjern og bor nu på Klostervej.

Gymnastiksalen og skolebygningen på
Løvstrupgaard blev revet ned for nogle år
siden. Avlsbygningerne er i årenes løb for-
nyet, men hovedbygningen, som C.C.
Heiberg byggede i 1880'erne, står der stad-
dig. Der er lagt nyt tag, vinduerne er flere
steder skiftet ud, de fem skorstene på det
lange, brede hus er forsvundet, og der er
bygget kviste på taget til værelserne. Men
den gamle kampestenssokkel og murene
er de samme som for godt hundrede år si-
den, og husets oprindelige udseende er
stort set bevaret.

Omgivelserne er derimod helt anderle-
des i dag. Hvor gården fra starten lå som
en kolos i det træløse landskab, ligger den
nu smukt omgivet af en parklignende

have med store løvtræer, bøgeskov og
marker. De læhegn af hvidgran, som J.M.
Voigt plantede efter 1905, er forlængst
borte og nogle steder erstattet med nuti-
dige 3-rækkede løvhegn. Hvor lyngen for
hundrede år siden bredte sig, er der nu
bugnende korn- og frømarker, bøgeskov
og plantage. Men i bygningerne på
Løvstrupgaard er der stille i dag. Det liv,
der gennem årene er blevet levet her af
forældre og børn, plejebørn, medhjæl-
pere, piger, karle og dyr, kan i dag kun
opleves i erindringen.

Stedet er i dag en perle i den vestjyske
natur, og man forstår, at det var med et
vist vemod, Ilse og Vagn Voigt forlod den
gård, der havde været deres og deres egne
fire børns hjem i så mange år.

— — —

Løvstrupgaard ejes stadig af stiftelsen, og
hvad gården skal bruges til fremover, vi-
des ikke.

1993-94

Anna og Kristian Ravn

KILDER:

Jubilæumsskriftet »40 år på Løvstrup-
gaard«, udgivet i anledning af J.M. Voigts
jubilæum og hans afgang som forstander
for børnehjemmet.

Desuden er der brugt enkelte oplysning-
er fra jubilæumsbøger og årbøger fra
plantningsforeninger og landboforenin-
ger, men det meste af materialet er hentet
ved samtaler med Ilse og Vagn Voigt i de-
res hjem i Skjern.

EFTERSKRIFT

I marts 1993 besøgte min mand, Kristian
Ravn, og jeg Ilse og Vagn Voigt i deres
hjem i Skjern. Vi ville forsøge at skrive
lidt om Løvstrupgaard og børnehjemmet

Luftbillede af gården i 1948. Træerne i haven er blevet store og bygningerne flere.

og det liv, der havde været på stedet. Vi fik en god snak og en del materiale med hjem at arbejde med, og fik efterhånden en del stykket sammen.

Midt i maj blev Kristian pludselig syg og arbejdet gik i stå. Under sin sygdomsperiode beklagede han flere gange, at vi ikke kunne fortsætte og gøre arbejdet færdigt. Det bevirkede, at jeg, efter hans død i oktober, kontaktede Voigts og spurgte, om de havde mod på at fortsætte med mig alene – det havde de.

Jeg har så forsøgt at fylde de huller ud, der var i det første udkast.

Ideen til at skrive om Løvstrupgaard var Kristians. Han ønskede at fortælle historien om et sted og en familie, der har sat deres præg på den egn, de har levet i. Det er nok ikke lykkedes helt, men jeg håber, nogen kan have fornøjelse af at læse det – og siger tak til Ilse og Vagn Voigt for et godt og fornøjeligt samarbejde.

Skjern 1994
Anna Ravn

Anna Ravn
Født 1929
Langagervej 32
6900 Skjern

Kr. Ravn
Planteavlskonsulent
Født 1925
Død 1993

Vadesteder – broer – færgefart over åerne i Vestjylland

2. del

Af Ejner G. Pedersen

BROPENGE

Bortset fra vikingetidens broanlæg, som alle tydeligt blev bygget i militært øjemed, havde kongemagten langt op i tiden ikke ressourcer til brobyggeri i større omfang, i reglen kun i forbindelse med borganlæg og slet ikke på landsplan.

Når der til stadighed fandt brobyggeri sted i middelalderen, skete dette på privat initiativ, hvis incitament hvilede på økonomiske interesser samtidig med, at man fik eget dagligt behov for overfart dækket. Havde en jordrot eller en anden med de fornødne pengemidler slået bro over et besværligt eller farligt vandløb, lå det lige for at lade enhver benytte den mod at erlægge et beløb til broens forrentning og vedligeholdelse. For den sags skyld kunne indskriften på vikingen Sassers runesten: »Sasser rejste sten og gjorde bro« udmærket tolkes derhen, at den gode viking ville understrege sit ejerskab af broen, underforstået at det kostede passagepenge at benytte den.

Det har således gennem århundreder været almindeligt at betale for passage af private broer og ligeledes for at benytte eksempelvis vej og gårdsplads i tilknytning til broen. Især ved vandmøller kunne dette være aktuelt. Her gik vejen med

broen enten på dæmningen ved møllesøen foran mølleriet eller over det nedstyrtende vand, »maalstrømmen«, bag møllen. Sådanne steder kunne bropenge-systemet opretholdes, så længe vandmøller var almindelige, længe efter at passagen på de offentlige broer fra 1840-erne var givet fri. Således måtte der betales bropenge til Sdr. Mølle ved sydenden af Stubbergård endnu i 1858, da skolen derfra blev nedbrudt og flyttet til Mundbjerg.⁽¹⁵⁾

Når kilderne til brovæsen pludseligt dukker frem i forholdsvis stort omfang fra 1500-tallet, hænger dette sammen med, at kongemagten opdagede et skatteobjekt i dem. Godsejere og initiativrige borgere blev pålagt eller der akkorderedes med dem om at opføre broer mod, at de fik kongeligt privilegium med ret til opkrævning af passagepenge. Ejere af allerede bestående broer sikrede sig ligeledes skyndsomst et monopol. Ved kongelige borge stod kongemagten selv for ejerskabet, men ligesom hos mange godsejere bortfæstedes broen. At det oftest var folk af stand som lensmænd, borgmestre og forskellige fogeder, der fik forleningen eller fæstet, taler for, at det var en ganske god forretning at investere i brobyggeri.

Privilegierne gjaldt almindeligvis kun for indehaveren personlig. Undtagelsesvis lod kongen i 1639 Iver Vind forhandle med to mænd om, at de for egen regning genopbyggede den forfaldne bro over Skjern Kirkeå mod, at de fik ret til at opkræve bropenge i deres livstid, men på grund af de store omkostninger ved broens opførelse måtte tillige et barn af hver af dem oppebære samme rettigheder i deres levetid.

Modsat kunne en bevilling også gives for en kortere tid, når en særlig vanskelig situation var opstået. Dette var tilfældet i 1515, da Varde bro var blevet så forfalden, at der skulle skaffes mange penge til en omfattende reparation. Byen fik da lov til at opkræve passagepenge i to år af alle, der benyttede broen.

Under amtmand C.F. Hansens store udbygning af vejnettet forsøgte den fremsynede amtmand undertiden at rokke ved de kongelig privilegerede broers status ved at anlægge en ny bro et lille stykke fra den privilegerede. Således over Vorgod å ved Møltrup gods. Her kom han dog til kort. Her sad den mægtige de Linde slægt, og resultatet blev, at oberst Christen Linde fik sin bevilling fornyet i 1789.

Bønder og folk med egen vogn fra de nærmeste herreder og sogne, der forventedes at benytte broen mere end andre, fik mod ret til fri passage i stedet for bropenge pålagt en fast årlig afgift i korn, kaldet brokorn eller brohavre. Denne ordning ophørte dog i løbet af 1700-tallet, eftersom kongen i 1717 udsendte en forordning om, at fremtidige ansøgninger om oprettelser efter denne ordning ikke fremover kunne forventes imødekommet.⁽³⁶⁾

Som et kuriosum skal nævnes, at under den ved de vestjyske enge så vigtige høslæt

var passagen af broerne for de involverede deri fri i Skjern - Tarm området.

Broejernes årlige afgifter skæppede ganske pænt i statskassen; eksempelvis udgjorde afgiften af Skjern bro i slutningen af 1700-tallet den nette sum af 100 rdl.

»PRIVILEGEREDE BROER 1791 FRA RINGKØBING TIL VARDE:

1. *Ganer bro*, 2 fags-størrelse. Den tilegner sig en bonde, navnlig Christian Thomsen, som lader sig betale passagepenge, mange og få efter tykke, da han ingen privilegium enten (hverken) har, kan få eller bør have; thi han oppebærer også noget korn i omliggende sogne. Constitutionen har været moveret og bortfaldt, da han ansås at have hævd på at tage alt, hvad han ville. Vores erklæring om sagen er afgiven til Cancelliet og findes der, såvidt det ej er afsendt derfra til Generalvejkommisionen«.

(Brobevillingen må senere være opnået, eftersom der i 1815 nævnes et Ganer brohus og Ganer mølle).

2. *Skjern-broerne:*

- En bro over Skjern Kirkeå.
- Store Skjernbro, 27 fag.
- En fagbro.
- To store broer.

Disse broer tilhører landvæsenkommisær Peteresen, som hæver passagepenge efter kgl. bevil. af 27. januar 1736.

FRA RINGKØBING TIL TYVKJÆR AD HORSENS:

3. Der er for tiden *tvende* capitain Linde til Møltrup tilhørende *2-fagsbroer*, hvoraf han hæver passagepenge efter kgl. bevil. af 20. februar 1789.

FRA RINGKØBING TIL
HOLSTEBRO IGENNEM ULFBORG
OVER SKÆRUMBRO:

4. *Hee bro*, 5 fag, tilhører ejeren af Voldbjerg, som hæver passagepenge efter kgl. bevil. af 3. november 1766. (Første bevil. 9. feb. 1663).

(Der er ikke tale om den nuværende Hee bro, men om en østligere Hee bro over Hover å, idet Den vestjyske Hærvej løb fra Tim Grønne, gennem No sogn til Rindum og Ringkøbing. I 1780-erne om lagdes den og fik sit nuværende forløb. I 1791 klager bromand Jens Raarup, Hebro, til Cancelliet over, at søgningen til hans bro er blevet stærkt formindsket p.g.a. vejens omlæggelse. Han fik afslag på erstatning, men anbefales at forhøje brotaksterne).

5. *Ved Thim mølle*, 3 broer, en 2-fags og to gangbroer, som tilhører ejeren af Thimgård. Hæver passagepenge efter bevil. af 23. juli 1784.

(Vejen havde netop fået sit nuværende forløb, inden den på grund af sandflugt blev opgivet som hovedvej på strækningen Ulfkjær, Madum og Timgård. For at ingen skulle fristes til stadig at benytte den, bevarede Timgårdejeren retten til bropenge af 4 broer på den).

6. *Skærum bro*, 8 fag. Tilhører ejeren af Nr. Vosborg. Hæver passagepenge efter kgl. bevil. af 22. maj 1750.

DERFRA TIL LEMVIG:

7. *Bækmark*, en bro over hvilken ejerne af Bækmark igennem mange år har taget passagepenge, skønt de ingen adkomst har. Der har nogle gange været søgt bevilling, som er dem nægtet.

FRA HOLSTEBRO MOD VIBORG:

8. *Hagebro i amtsskellet*, opf. 1770, 20 alen lang, forpagtes ud ved Licitation.

FRA HOLSTEBRO TIL STRUER:

9. *To broer*, en 2-fagsbro og 1 hestebro, som tilhører ejeren af Quistrup, hæver passagepenge efter kgl. bevil. af 23. september 1783⁽³⁷⁾.

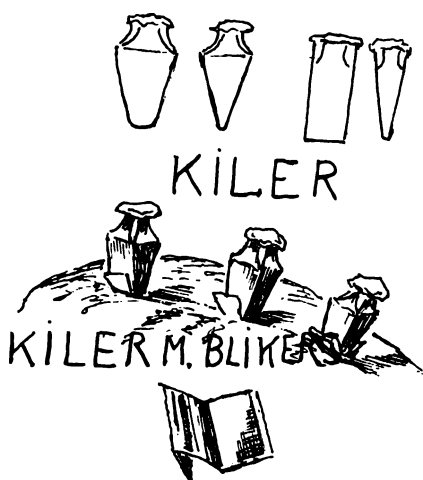
KUNSTEN AT KLØVE STEN

Stenhuggerne i Danmark fik deres gyldne tid under det vældige kirkebyggeri af kvadersten i middelalderen, og de nu 800-årige landsbykirker fra denne tid vidner stadig om stenhuggernes eminente faglige kunnen.

Det blev dog langt fra fagmænd med sådanne kvalifikationer, der stod for opførelsen af de første vestjyske stenbroer omkring år 1800. Eftersom de var plankebroer, som i konstruktion kun adskilte sig fra de gængse træbroer ved, at træet var afløst af sten, lå det lige for, at håndværkere som tømrere og murere gav sig i kast med brobygning af det nye materiale. Men også husmænd og landarbejdere, som nødvendigvis måtte skaffe sig en indtægt uden for hjemmet, nedsatte sig som

En stenhuggermester udhugget i Gjol kirkes tympanon. (Tegning af Chr. Rusbjerg)

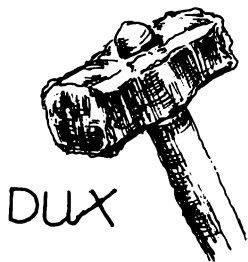

Stenhuggerværktøj. (Tegning af Chr. Rusbjerg)

»stenklyvere«, efter at de som oppassere eller pladmænd havde afluret de arbejdende mestre fremgangsmåden og de genstridige sten deres inderste hemmeligheder.

De jyske kirker og broer er, som ventet, opført af løst henliggende sten tilfældigt anbragt, hvor isen har efterladt dem. Her er spalteredningen altså ikke på forhånd givet som ved sten fra et stenbrud, men den erfarne stenhugger kan i reglen se den. Lader dette sig ikke gøre, foretager han en ceremoniel forundersøgelse, som han måske udvider med »sandprøven«. Den går ud på, at stenhuggeren kaster en håndfuld tørt sand på en af de største flade sider af stenen og giver den nogle kraftige slag på enderne med hammeren. Derved opstår vibrationer, så sand- og støvpartikler vil danne et mere eller mindre tydeligt to-symmetrisk mønster i spalteredningen. Dog er det oftest nødvendigt at gentage proceduren flere gange.

Dermed var stenhuggeren i stand til at

DUX

BIGGERT

gå i gang med selve kløvningen. Først markerede han med en kridtstreg eller en rille hugget med sporhammeren, hvor spaltningen eller kløvningen skulle finde sted. For hver 10-15 cm udhuggedes nu kilehullerne med en »biggert«, en spidshammer med dobbelt næb. Ned i hullerne bankedes derpå jernkiler, der var korte og brede og med stump æg, så de ikke kunne nå bunden i hullerne, da deres kraft skal virke til siderne i kilehullerne. Er en kile tæt ved bunden, forsynes den straks på begge sider med »blikkers«, d.v.s. tynde jernplader af samme bredde som kilerne. Nu trækkes alle kilerne med blikkers an, og slag skal sørge for, at de spænder lige meget. Spændingen kan med hammerslag af en »dux« eller mukkert på enderne yderligere øges, indtil stenen revner i den ønskede retning.

Fremgangsmåden og iøvrigt også værktøjet har holdt sig op i vor egen tid og har i princippet ikke ændret sig, siden ro-

merne anvendte teknikken for over et par tusind år siden.¹³⁸⁾

DE FØRSTE VESTJYSKE STENBROER

Selv om amtmand C. F. Hansen havde fulgt anlæggelsen af de franske ingeniørers chausseer med hvælvede stenbroer på nærmeste hold i Københavnsområdet, bestemte han sig for at fortsætte sit brobyggeri med de traditionelle træbroer. Det, der har afholdt den ellers så fremskridtsvenlige amtmand fra at sætte bygning af stenbroer i gang, har sikkert været arbejdets store omfang og altså store bekostelighed, og iøvrigt ville det være umuligt at fremskaffe den nødvendige faglige arbejdskraft til at opføre de elegante og smukke broer i Vestjylland.

Imidlertid stoppede den store vejlov af 1793 al videre diskussion ved at beordre alle broer på de nye planlagte landeveje overalt i landet opført af sprængte eller kløvede granitsten. Forefandtes der ikke lokale stenhuggere, ville myndighederne henvise til eller skaffe fagfolk dertil. Kun hvor naturforholdene ikke tillod opførelsen af stenbroer, måtte der bygges træbroer.

Dette var klar tale. Resterne af de danske skove, som fra oldtiden havde dækket hele landet, men nu var skrumpet ind til kun at dække 1-2%, skulle ikke ofres til det sisyfosarbejde, som bygning af træbroer nu engang var.

Spørgsmålet om brotype i Vestjylland har ikke voldt store problemer.

Hvælvede broer var jo udelukket, men fra deres hyppige rejser til »æ Sønden« kendte vestjyderne udmærket de tunge og tilsyneladende solide plankestensbroer af Immervad-typen.

Et stort problem var at skaffe sten nok i en størrelsesorden, hvoraf kunne hugges stembjælker på over 2 m's længde. En generel stentælling i Danmark er en meget usikker sag og er da heller aldrig blevet gennemført. Dog er det almindelig kendt, at Vestjylland er fattigere på store sten end den øvrige del af landet. Dette skyldes, at hovedparten af området var isfrit under den sidste istid og blev følgelig ikke dækket af moræneaflejringer med sand, ler, grus og sten som den øvrige del af landet.

På grund af disse omstændigheder blev store dele af Vestjylland således fattigere på store sten end andre egne. De største sten har kunnet bruges til kirkekvadre og for så vidt også til hvælvede broer.

De store sten til plankebroer derimod har været lettest tilgængelige på eller i det vestjyske geologiske fænomen Bakkeøerne. De er morænedannelser fra en tidligere istid, og under den sidste afsmeltning ragede de som øer op, medens smelttevandet strømmede omkring dem. Fragten af disse svære vandre ledeblokke til arbejdsstedet har været besværlig. Formentlig er den foregået om vinteren på sne eller frossen jord. De mange stenafslag ved broerne, oftest brugt som understøtning af brostolperne, røber, at tilhugningen først har fundet sted der.

Vejlovens krav i 1793 om anvendelse af sten til såvel vejene som til broerne medførte en voldsom efterspørgsel på sten. Dette havde loven taget højde for ved at bestemme, at såvel sand, som grus og sten måtte tages uden vederlag overalt, hvor disse materialer måtte findes.

Denne bestemmelse fik katastrofale følger for mangfoldige af vore fortidsminder som rune- og bautastene, stendysser og jættestuer samt kirkegårdsdiger. Iøvrigt

en foreteelse, som gentog sig under anlæggelsen af jernbanenettet og de mange nyanlagte chausseer i sidste halvdel af forrige århundrede. Forfatteren Salomon J. Frifeldt nævner således, at broen ved Starbæk mølle blev bygget af de store sten fra rundkredsen omkring Baunehøj, den største gravhøj i Strellev.

SMEDEVADBRO

I første omgang fik vestjyderne dog ingen problemer med hverken at skaffe sten eller fagkundskab til opførelsen af stenbroer, eftersom man i 1797 fik kontakt med den i vide kredse kendte og højt respekterede broslager Bertel Bundgård fra Åes syd for Thisted, som tilbød såvel at levere stenene som at bygge broerne.³⁹⁾

Den første af en lang serie, han byggede i den nordlige del af landsdelen, var Smedevadbro over Lægård bæk i Hornshøj, der ligger ved en skråvej, Lægårdvej, mellem Viborgvej og Nørreport i Holstebro.

Da det her er muligt at følge et overgangsstedes klassiske udvikling fra vad, dernæst forsynet med træbro, derpå stenbro til op i vor egen tid, da hovedelementet i broen udgøres af et stort cementrør, ligger det lige for at give en nærmere redegørelse for denne udvikling, så meget mere som den giver et indblik i, hvorledes fortidens trafiknet måtte indrette sig efter naturkræfterne.

Langt den længste af disse epoker blev stedets tid som vadested. Eftersom det indgik i den navnkundige Oldtidsvej, der kan dateres tilbage til ca. 3500 f.Kr., og da vadet først afløstes af en bro i 1789, har det således tjent samfærdselen i over 5000 år.

Nordvest for Holstebro ved Døes, hvis

navn (= dysse) henviser til en større koncentration af gravhøje, slog oldtidsvejsystemet et elegant sving nordøst om Storådalens med Holstebro for derpå at fortsætte østpå mod Viborg.

Begrundelsen for at vige uden om byen kan udmærket søges i bekvemmeligheden ved at undgå passagen gennem byen med en drift stude eller gæs samt evt. tvistigheder med bommanden om aflæggelse af accise, men mere udtalt var nok, at den direkte vej fra bymidten umiddelbart uden for Østerport gik gennem den berygtede dal med Lægård bæk, knap 100 m før dens udløb i den temperamentsfulde Storå.

Her havde man gentagne gange bygget bro, men måtte lige så mange gange give op over for naturkræfterne. Selv om der ingen bro forefandt her i 1767, fik Viborgvej status af hovedlandevej. De kørende og ridende måtte sætte gennem det sumpede vadested, og de fleste vejfarende, fodgængerne, kunne ved normal vandstand slippe nogenlunde tørskoet over på en række flade trædesten.

Det er bemærkelsesværdigt, at medens der i 1770-erne anlagdes solide og beko-stelige broer over Storåens øvrige tilløb i området, som Vegens bro ved Røde Mølle og ligeledes over bækkene ved Frøjk og Ellebæk, veg man stadigvæk uden om at bygge bro ved Østerport.

Dette misforhold havde ikke sin årsag i vejenes betydning og vandløbenes størrelser, men i naturforholdene omkring overgangsstederne. Medens de sidstnævnte havde rimeligt gode tilkørselsforhold og lå i tilpas respektfuld afstand fra Storåen, lå Lægårdvad i niveau med åen og så nær, at det delte skæbne med dens omgivelser ved konsekvent at blive oversvømmet, når

Storåen løb grassat og bredte sig ud i hele sin dal, så al landværts trafik mellem Nisum Fjord og Holstebro umuliggjordes i dage eller uger.

Trafikken østpå søgte under sådanne omstændigheder ud ad Nørregade og et lille stykke nordpå til den gamle Oldtidsvej, som bar navnet Rødevej i området, og fortsatte ad den, for Smedevad var under alle forhold mere medgørlig.

De elendige trafikforhold i udkanten af Holstebro på Viborgvej, den eneste tværgående vej i Nordvestjylland, var i det lange løb utålelige. Efter indstilling fra den konstituerede herredsfoged Jørgen Tranberg besluttede amtmand C.F. Hansen at flytte hovedlandevejen ad en nyanlagt vej fra Nørreport over Spidesdal, Lægård og over en ny træbro i Smedevad og derfra via Rødevej til Viborgvej ved Ny Agerbæk.

Ved den efterfølgende licitation over broen fik broslager Niels Holm, Ringkøbing, entreprisen for 80 rdl. Broen skulle bestå af to fag, hver 4½ alen lang, 5 alen bred og 2½ alen høj. Dertil ville medgå:

Til 12 pæle, 4 bjælker og 3 hamre:
 10 gode 18 alen(s)
 Til vingpæle og rækketræer:
 8 stk. dobbelte 12 alen(s)
 Til broens beklædning:
 2½ tylvt planker af fyr, 2½ tommer tykke
 Til beklædning ved enderne af broen samt vingfjæl ved siderne og beklædning oven på plankerne 4½ tylvt fjæl.
 Søm, spigre og egenagler, maling, arbejds løn:
 Ialt 42 rdl., 3 mark, 8 skilling

Når det ved licitations-, syns- og taksationsforretninger altid understreges, at »de er lovlige«, henvises ikke alene til, at procedurerne var i overensstemmelse med givne bestemmelser, men også at embedsmanden handlede på lovgivningens vegne, d.v.s. den enevældige monarks vegne, og kunne i kraft deraf sætte andre for sagen nødvendige paragraffer i kraft, f.eks. udskrive bønderne til ubetalt pligtarbejde.

Dette blev nødvendigt ved anlægget af Lægårdvej. Denne gang var det beboerne fra den vestlige del af Borbjerg, der stod for tur til at blive »bojet« til det forhadte hoveri, der strakte sig fra Holstebro bymark ved Lægård til Ny Agerbæk ved Viborgvej, en strækning på 1600 alen, ca. 1 km.

Borbjergboernes arbejde bar umiskendeligt præg af at være udført af pligt og ikke af lyst og blev naturligvis kasseret. Vasen på vejen var bred nok, men grøfterne var hverken brede eller dybe nok. Hvad der manglede blev nøje regnet ud og svarede ialt til 166¼ alen ny vase, som de så måtte i gang med. Bl.a. udgravning af hulvejen nord for broen, hvorfra jorden skulle køres eller trilles ned i dalen til opbygning af en vejdamning i niveau med broen. Siderne blev til sidst dækket med »sodder« eller jysk »soj«, »søj«, d.v.s. hede- eller græstørv, som ganske vist ikke kunne modstå vandets kraft under en »vandgang«, men holdt i orden til et sammen-vokset ræppe kunne de modvirke det evigt tilbagevendende dilemma, at vejene føg ned i grøfterne under sandknog.

Holstebroerne slap lettere om ved deres vejpligtarbejde, der strakte sig fra Nørreport til Lægård mark, en strækning på ca. 1000 alen. De betalte sig fra det, og efter

behørig bekendtgørelse derom ved trommeslagning overalt i byen, fik de to størkøbmænd Niels Jacobsen og Jens Kjørbo hammerslag for det ved licitation på Rådhuset.

Tvunget af Storåens temperament havde den ældgamle oldtidsvej – Rødevej – nu nogenlunde i forløb identisk med den ny Lægårdvej – genvundet sin gamle titel af »den rigtige hovedlandevej mod Viborg«. Derimod måtte den direkte strækning af den nuværende Viborgvej fra Østerport til Ny Agerbæk finde sig i at blive degraderet til »Genvej til Viborg«.

DEN NY STENBRO 1797

Den nyanlagte Lægårdvej med træbroen i Smedevad betød en stor forbedring for trafikken mod Viborg. Som andre lande-

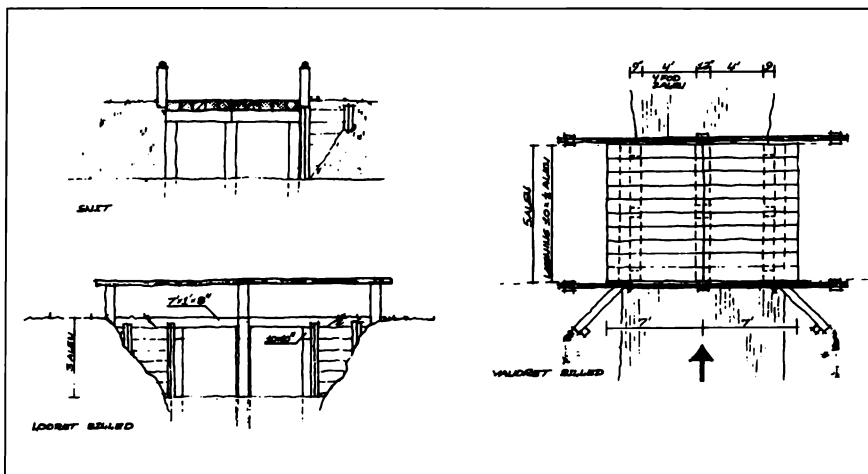
veje fik den sit årlige eftersyn, der afslørede de sædvanlige skavanker som sammenfaldne grøfter, hvorfra jorden skulle opkastes på kørebanen og ellers jævnes ud »i de lauge steder«. Desuden var »sodderne« nedsunket i vasen ved broenderne, men bortset fra at der var taget gulvsand i siden af vasen, var »vejen skikkelig og i god stand«.

Og dog. Allerede ved den første synsforretning af broen, da den endnu ikke var et år gammel, viste de første skrøbeligheder sig i den, måske fordi vinteren havde været særlig voldsom over for den. I hvert fald tiltog dens svagheder, så den i 1797, kun 8 år gammel, fik prædikateret »rådden og brøstfældig«.

Amtmand C. F. Hansen, der var medlem af Generalvejkommissionen, som

Smedevad bro med Hornshøj mejeri i baggrunden. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune).

Smedevadsbros formentlige oprindelige udseende 1797. Tegning udført af bygningskonstruktør Christian Odgaard, Struer.

Efter den foreliggende materialefortegnelse kan broen have haft denne konstruktion, idet de opgivne mål betragtes som udvendige mål. De 9 pæle går således 1/2 alen ned i bunden og de 2 x 10 sten à 3 1/2 alen til brodækket ligeledes 1/2 alen ud over hver broende over den opbyggede stenmur. Iøvrigt viser oplysninger fra andre stenbroer, at målene undertiden blev opfattet som vejledende, da de forhåndenværende stens størrelser kunne blive bestemmende for de endelige mål. Foruden de opgivne materialer blev broen i såvel bunden som bag broenderne og sløjmurene solidt befæstet med lassevis af større og mindre paksten.

Af de 6 pund jern skulle laves tapper, der i borede huller fastlodded med bly skulle holde de bærende konstruktioner sammenspændte, medens stensbjælkerne på kørebanen ikke synes at have været sammenholdt indbyrdes. Det var dog et stadigt tilbagevendende problem, at disse køre- eller dæksten ville glide fra hinanden. Den anderledes omtalte vejledning i bygning af stenbroer fra 1839 fastslog derfor, at disse sten skulle sammenspændes med bolte eller jernkramper.

De 6 læs vider, nu stavet vidjer, dækker forskellige pilearter, hvis slanke, bøjelige grene blev anvendt til kurvefletning og undertiden til flethegn, men her flettet til at holde et lag hedetørv eller taglagte revlinge-ris fast på kørebanen.

med C.D.F. Reventlow som formand og C. Colbjørnsen som sekretær stod for udarbejdelsen af vejloven fra 1793, var åbenbart fast besluttet på, at den lov, hvis udarbejdelse han selv havde deltaget i, skulle føres ud i livet her og nu – og ikke som før i tiden med de obligate 100 års vestjyske forsinkelser. Det lå da lige for at gå i gang med opfyldelsen af lovens bestemmelse om bygning af stenbroer på i hvert fald alle hovedlandeveje.

Eftersom Lægårdvej var ophøjet til hovedvej, måtte der altså bygges en stenbro i Smedevad, og d. 6. maj 1797 mødtes ved den forfaldne træbro den nyudnævnte herredsfoged J. Tranberg, sognefoged Laus Jensen, Måbjerg, og som sagkyndig den navnkundige broslager fra Thy, Bertel Bundgård. Sidstnævnte udarbejdede hurtigt et overslag over den ny bro, bestående af 2 fag eller 4 alen lang, 3 alen høj og 6 alen bred. Dertil ville medgå:

»9 pæle $3\frac{1}{2}$ al lange, de seks 9 og de tre 12 tommer tykke i firkant = $31\frac{1}{2}$ alen sten
 24 sten til 6 lag ved hver ende af broen for dæmningen a $2\frac{1}{2}$ al lang = 60 alen sten
 6 sten til remme, 10 tommer i firkant, $2\frac{1}{2}$ alen lange, $\frac{1}{2}$ alen bred, 8 tommer tykke = 70 alen sten
 4 sten til stolper, hvorpå ræketræerne fæstnes, 8 tommer i firkant, a 3 al lange = 12 alen sten
 2 sten til midtpæle i rækværket a $1\frac{1}{4}$ alen = $2\frac{1}{2}$ alen sten
 4 sten til pæle for dæmningen på siden imod strømmen a $3\frac{1}{2}$ al, 4 tommer i firkant = 14 alen sten
 12 sten til sammes siders beklædning a $2\frac{1}{2}$ alen lange = 30 alen sten
 4 gelænderpæle a $2\frac{1}{2}$ alen lange = 10 alen sten
 Ialt 245 alen sten a 32 skil. = 81 rdl 64 skil.

Da stenene skal fås fra Thy og desårsag skal ind- og udskibes, så vil samme anføres for = 12 rdl.

Fragten fra bemeldte sted og til Struer = 32 rdl

6 pund jern til tapper i rækkepælene, remmene og pælene = 5 rdl

3 pund bly til tappernes hæftning = 4 rdl.

3 lispund til rækkeværket a 8 mark = 4 rdl

6 læs vider til at lægge på kørestenene a 24 skil = 1 rdl 48 skil

Arbejds løn, vedkommendes rejse samt rækkeværkets maling = 50 rdl.

Ialt 190 rdl 16 skil

At stenene hentedes i Thy og således fordyrede broen, skyldtes, som nævnt, Vestjyllands påståede fattigdom på store sten.

Da der ingen fragtudgifter fra Struer til Smedevad figurerer i regnskabet, må transportarbejdet være pålagt bønderne som vejhoveri. Stenene er da slædet eller fragtet på arbejdsvogne ad den bestandig »leragtige« landevej over Gimsing-Hjerm.

Det forekommer usandsynligt, om ikke broslageren af hensyn til den lange trans-

port og transportmidlernes ringe lastevne har tilhugget stenene før rejsen. Ved en simpel beregning kan alle stenene til broen anslås til en vægt på ca. 25 tons, understøtning ved broenderne og under broen fraregnet. En enkelt $2\frac{1}{2}$ alen lang stenbjælke til en af de seks remme vejede ca. 300 kg – der netop udgjorde den største belastning, en stor og solid arbejdsvogn kunne udsættes for.

Smedevadbro indgik i de følgende år som et markant og af egnens befolkning højt yndet motiv i det vestjyske landskab.

Den fik sammen med sin vase og vej, der i de første år tog hele trafikken fra Thy og Nordvestjylland til Viborg, sine årlige eftersyn, hvor dens skrøbeligheder afsløredes. Vedligeholdelse og udbedring af brøstfældigheder måtte til stadighed foretages. Ved en sammenligning med dens pendant Immervadbros, som står uændret siden dens opførelse 1787, ses, at Smedevadbros i tidens løb har undergået store ændringer. Konstruktionsmæssigt består den vigtigste ændring i, at dens 6 remme, der som længde-bjælker har båret brodækket, i stedet for er anvendt som hamre, hvor de så som tværbjælker har båret brodækkets 20 sten, lagt i kørretningen. Meget iøjnefaldende er, at de to sten til midtpæle, som monteret på brodækket eller på enderne af de to midterste hamre til understøtte af rækværket, er forsvundet. Selv om hovedparten af de tre lispund (24 kg) bly blev anvendt til deres fastgørelse, må konstruktionen have været sårbar. Iøvrigt ses det kostbare bly kun anvendt ved ganske få broer, og i en tid, hvor de fleste jægere selv fremstillede deres blykugler og hagl, skal der ikke megen fantasi til at forestille sig, hvilken fristelse blyet har udgjort.

I mere end 160 år fremover tjente den smukke bro trofast sin bestilling. At dens vej omkring 1815 mistede status af hovedlandevej, blev broens lykke, idet den derved undgik mærkbare udvidelser eller blot kasseredes, fordi den var for smal. Den var ganske vist bygget af uforgængelige materialer, men efterhånden som alle dens sammentapninger med jernbolte og bly i tidens løb fjernedes, så stensbjælkerne vægt og balance alene holdt konstruktionen sammen, var den i virkeligheden som et korthus, der ville styrte sammen,

hvis fundamenterne til dens bærende stolper skylledes bort.

Dette skete i februar 1958. Efter et tre døgns himmelknog og et lige så langt tøbrud med skybrud og stiv kuling fra sydvest stod hele Storådalen og Lægårdbækdalen under vand. Oven for broen dannedes en veritabel sø, hvis vande uafledeligt pressede løs på vejdæmningen og broens bærende konstruktioner. Netop efter at en vognmand havde passeret den ved midnatstid, styrtede broen da sammen.

Tilbage er kun at berette, at landsdelens ældste og smukkeste stenbro genopførtes – på Frilandsmuseet i Lyngby!

Dens afløser blev et stort cementrør.⁽⁴⁰⁾

LÆGÅRDBRO PÅ VIBORGVEJ VED HOLSTEBRO

Selv om Viborgvej direkte fra Østerport mistede sin status af hovedlandevej ved anlæggelsen af Lægårdvej med Smedevadbros fra 1789, benyttedes den dog stadig af trafikken fra midtbyen, når ellers Storåen tillod passage gennem vadestedet. Vejen sortererede nu under bystyret, og efter at amtet havde afvist endnu et broprojekt over Lægård bæk, må byen selv have givet sig i kast med et byggeri.

Dog vovede man ikke at investere noget større beløb i foretaget det pågældende sted ved at anlægge en solid vejdæmning, der kunne tæmme Storåen. Derfor afløste den ene simple fyrretræsbro konsekvent den anden på trods af evindelige reparationer.

I 1812 var den »atter igen bleven så brøstfældig af de mange fragtvogne, som i den senere tid har passeret den«, at et nyt, men solidt broprojekt ville blive den billigste løsning.

Hovedelementet i det nye anlæg projekteredes da også til en yderst solid vase eller vejdamning tværs over dalen, bygget op af sten og »soj«. Hver vejpligtig borger fik pålagt at levere et læs sten, som eventuelt kunne »bekømmes fra kirkegården«; i mangel deraf kunne vedkommende nøjes med levering af et læs »soj«. Folk, der ikke ejede en vogn, tildeltes normalt nogle gangdage, hvor de hjalp vognerne med aflæsning, udjævning af vejmaterialer, m.v.

På mere fast bund anvendtes soj-tørvene kun til beklædning af vasens sider, men som tidligere nævnt, på eng og sumpet bund som her i Lægårdbæks delta før dens udløb i Storåen opbyggedes hele dæmningen af soj lagt i forbandt. Glacis og kørebane forstærkedes med stenbelægninger, der især ved basis udbyggedes kraftigt. Kørebanelen forstærkedes desuden yderligere ved pålægning af kraftige tværgående planker.

Over selve vandløbet opførtes en plankebro med stensider. Den blev 3 alen i vandgangen, 2 alen høj og 5 alen bred; til længdebjælker 5 stk. 6-7 tommer tykke egeplanker, hvorpå brodækket bestående af enten 3 tommer tykke fyrplanker eller 2 tommer's egeplanker anbragtes. Desuden solidt rækværk.

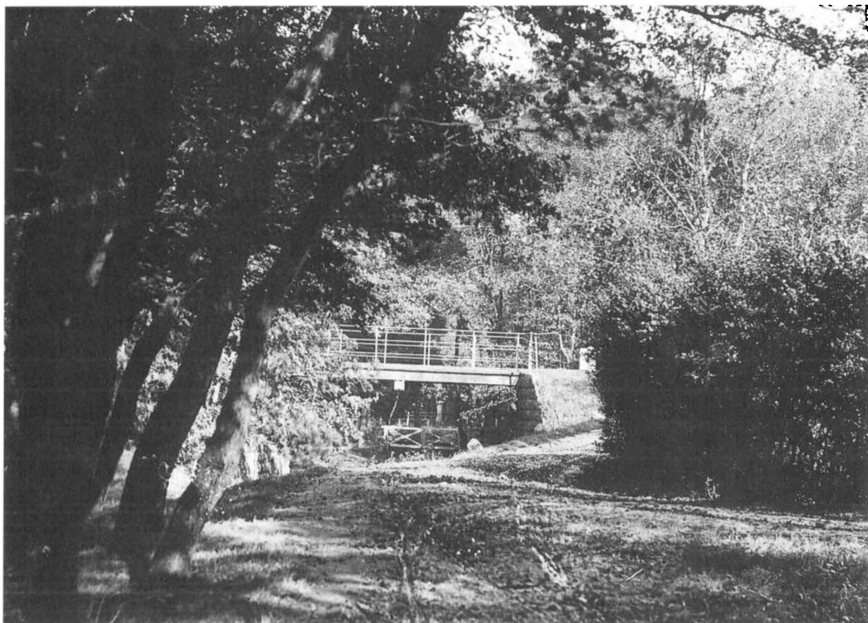
Måske mest interessant ved byggeriet var brosiderne, idet de som noget nyt inden for brobyggeri ikke opførtes af træ, men af sten. Dertil ville medgå 36 store kampesten, der enten kunne »købes eller lånes« fra kirkegården. Stenene tilhuggedes i kvadere, og som bindemiddel eller stabilisatorer mellem dem anvendtes lyng eller »blå ler«; til vingerne, d.v.s. de skråtstillede udbygninger i strømretningen foran broen, ligeledes stensætninger.

Vejlovens rigoristiske bestemmelser om at henføre sten, grus og sand til samfundsmæssigt fællesje strakte sig altså også til kirkegårdene. Dog var der ikke tale om brug af gamle henstillede gravsten, der fandt anvendelse til profant brug, eftersom mindsten i nutidig forstand endnu ikke var almindelige på denne tid. Stenene stammede fra kirkegårdsdigerne, der opbyggedes af såvel store som jævnstore marksten, der indsamledes på markerne eller ved nyopdyrkninger om foråret og gerne måtte afleveres for at indgå i kirkegårdenes digeanlæg.

Umiddelbart efter at trafikforholdene over den lille besværlige ådal var bragt i orden, fik »genvejen«, den lille strækning af Viborgvej, sin gamle status af hovedlandevej tilbage, men Smedevadbros bevarer i folkemunde titel af »den gamle landevej«.

Lægårdsbro stod i uændret skikkelse indtil midten af 1850-erne, da den i forbindelse med den store udbygning af det vestjyske vejnet afløstes af en langt større, der indgik i en nyanlagt modstandsdygtig vejdamning i niveau med vejen. Dens sider opmuredes af smukt tilhugne granitkvadere, og overbroen bestod af egetræ. For den overordnede ledelse ved udbygningen af Viborgvej med dens broer stod oberstløjtnant E.M. Dalgas, for det praktiske arbejde stenhuggermester Mohr, der netop havde afsluttet arbejdet med Storebro.

Fremover undergik broen adskillige udvidelser og udskifning af brodækket, men de oprindelige granitmure indgik stadig i konstruktionen til op i 1960-erne, da en langt bredere betonbro med cementrør opførtes.

Løgaard bro. Et stemningsfuldt billede, hvor den ene af granitmurene fra 1850'erne er synlig. (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune).

STENPLANKEBROERNES EPOKE

Den nye smukke Smedevadbros blev intet mindre end en sensation i landsdelen. En bro bygget af den uforgængelige granit betød slut på århundreders håbløse kamp mod permanent brøstfældige og rådne træbroer. Bertel Bundgaard hyredes straks til at undersøge bundforholdene i henseende til stenbrobyggeri på vejstrækningerne mod Viborg, mod Skive fra Skave og mod Oddesund over Asp - Kjærgårds Mølle. Vel hjemkommen fra disse ekskursioner med notater derom samt vurdering af brøstørelsen på de forskellige steder, blev der afholdt stribevis af licitationer over bygning af nye stenbroer. Bortset fra en 2-fags stenbro i »Haderup nær den store Hagebro«, som Simon Staulund fik

hammerslag på, synes Bertel Bundgaard at have stået for alle de andre.

De forældede hestebroer afløstes nu af stenkister eller 1-fags broer; også et godt stykke af Skivevejen nåedes samme år, bl.a. en 3-fags stenbro over Helle å med navnet Hjelm bro. Brobyggeriet fortsatte i samme tempo, og i tiden indtil omkring 1825 synes hele Nordvestjylland at være forsynet med stenbroer af relevante steder. Af de ca. 80 første stod Bertel Bundgaard for de allerfleste. Da de mange sten stadig »ej kunne bekommes andet steds fra end Thyland«, fordyredes byggeriet ikke ubetydeligt. F.eks. kostede broen over Haderis å, som Simon Staulund skulle bygge, 309 rigsdaler og 3 mark, hvoraf de 58 rdl udgjorde fragtomkost-

ningerne. Bertel Bundgaards faglige kvalifikationer var uomtvistelige, men hans handelstalent synes også at have fungeret perfekt.

De store brobygningsprojekter skabte travlhed og liv i egnen. Bønderne måtte møde med heste og vogne og køre eller slæde de mange store sten fra ladepladsen i Struer til arbejdsstedet. Husmænd og arbejdere foretog det ligeledes tunge fysiske udgravningsarbejde, eller de tjente som håndlangere. Under dette lurede de grundigt stenhuggerne kunsten af, så de, når lejligheden dertil var inde, udførte stenkløvning og kaldte sig »stenkløvere« for dernæst at avancere til broslagere.

Det kan på sin vis måske virke overraskende, at ingen af de nyuddannede vestjyske broslagere omtaler nødvendigheden af at skaffe sten fra det stenrige Thy. Men

de vidste, at gode brugbare sten gemte sig i massevis i de vestjyske bakkøer. De var ganske vist ofte vanskelige at få frem, måske skulle betydelige udgravninger først foretages, men de var velegnede. De vidste også, at de lettest tilgængelige, måske endda tilhugne, gemte sig overalt i den så arkæologisk rige landsdel med de hugne, ideelle sten i dysser og jættestuer.

I den bizarre fremfærd mod vore oldtidsminder lå intet lovstridigt. Gravhøjene lå hen som ressourcer, hvorfra der til enhver tid kunne hentes sten og jord, eller de kunne indrettes som kartoffelkuler eller vognskjul.

De hundredvis af hurtigt rejste stenbroer udmærkede sig ikke ved nogen elegance eller formfuldhed. Tværtimod virker de få bevarede ubehjælpomt og klodset forarbejdet. 1-fags stenbroen ved Tvis

Broen ved Tvis kloster, stenbro på ét fag.

2-fags stenbro ved Bundsbæk mølle. (Skjern-Egvad Museum).

Klostermølle og Bundsbæk 2-fagsbro ved Hanning kan slet ikke stå mål med Bertel Bundgaards Smedevadbro.

Da begejstringen over de nye broers fortræffeligheder havde lagt sig, og de skulle bestå deres prøve i alskens vejrlig under hård belastning afsløredes, at også de havde skrøbeligheder. Granit er ganske vist varig, men til gengæld kræver bearbejdningen af det i uøvede hænder vanskelige materiale absolut præcision, så de enkelte elementer kan indpasses efter andre, så de tilsammen udgør en helhed og arbejder sammen, når broen efter et par måneders forløb har »sat sig«.

For at højne standarden udstedte amtet i 1815 en bestemmelse, hvori det krævedes, at i conditionerne ved broarbejde indflettedes en klausul, der fastslog bro-

slagernes pligt til at stille to års garanti for byggeriet.

Denne bestemmelse virkede åbenbart ikke helt efter hensigten, for det strømmede stadig ind fra hele amtet med klager over »nedsunkne stenbroer« og over at dæksten, der udgjorde kørebanen, skred fra hinanden, fordi de ikke var hæftet forskriftsmæssigt med jernnagler og bly.

Først da en noget senere bekendtgørelse gav nøjagtige retningslinier for brobyggeriet, anlagdes de stenplankebroer, der uden store omkostninger tjente deres formål til op i 1960-erne. Deres lykke var, om de ved nivelleringsarbejder fik pålagt et tykt opfyldningslag til at fordele det lodrette tryk. De kunne for den sags skyld udmærket have fungeret endnu, men den stærkt øgede, hurtige og

tunge trafik krævede udvidelser af vejene, og ved disse arbejder var den nemmeste løsning at skifte stenbroerne ud med cementrør.

FRANSK INGENIØR SKABER DANSK BROBYGNINGSTRADI- TION

Et vendepunkt i dansk vej- og brobygningskunst indtraf i 1764, da udenrigsminister J.H.E. Bernstorff indkaldte den 42-årige franske vejingeniør Jean R.F. Marmillod til Danmark. Som chef for vejvæsenet i sit hjemland gennem 14 år havde han skabt et net af chausseer med hvælvede stenbroer, der fremover blev forbilledet for alle europæiske landes opbygning af trafiknettet. Ordet chausse kom til at indgå i talrige sprog som fællesnavn for en bred, indgrøftet og solidt befæstet landevej, der med så lige linieføring som muligt forbandt sine destinationer.

Inden for brobygningskunsten overtog Marmillod generel brug af det romerske mønster med tøndehvælvinger opført af afskårne kileformede stenkvadere og med landpillerne samt for flerfagsbroer mellem pillerne af tilhugne kubiske kvadere. Alle delene nøje afstemt til hinanden af funktionelle og æstetiske hensyn. Hvælvingerne murede op over en solid buet formet skabelon, hvorpå hele byggeriet overhældtes med store mængder mørtel af en konsistens, der trængte ind i alle spalter.

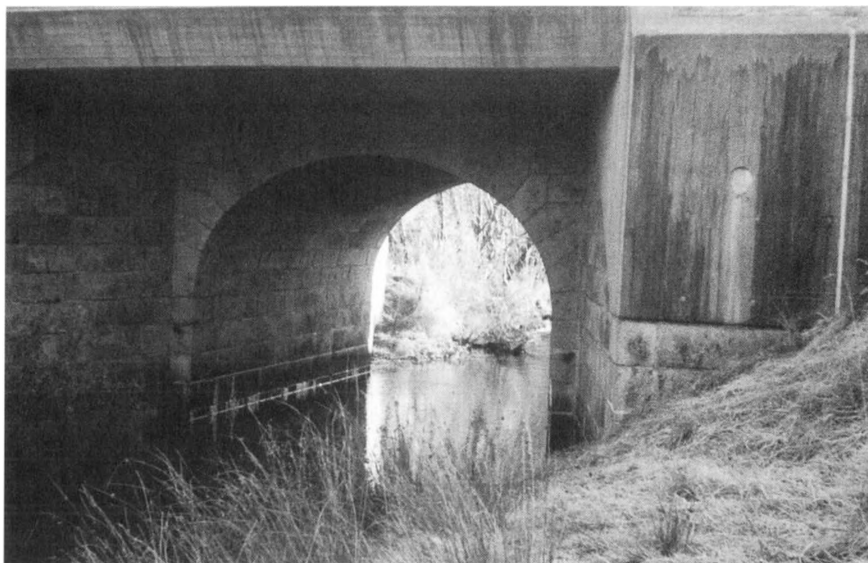
I og for sig var de halvcirkelformede buer ikke helt ideelle, eftersom mere spidse buer, nærmest parabelformede eller gotiske, fordeler trykket bedre. Når de romerske og ligeledes de danske har holdt sig i tiden, skyldes det deres kraftige konstruktion.

Marmillods virke i Danmark kom kun til at strække sig over 11-12 år. Hans emnente fagkundskab – og hans stjernegage – tålte ikke i længden af hans danske kolleger. Skuffet og bitter drog han i 1775 sammen med sin familie tilbage til Frankrig, men hans brotyper blev fremover kendetegnende for datidens danske brobygningskunst, og de bevarede er for længst fredede som hørende til rækken af vore kulturskatte.

Marmillods ophold i Danmark fik yderligere den afgørende dimension, at man fik – eller genvandt – tilliden til stenbroer, idet regeringen efter de indhøstede erfaringer om stenbroer i 1781 udstedte en forordning om de kongelige skove, hvori det bl.a. hedder »...for at spare skovene så meget som muligt skal nøje påses, at i stedet for træbroer og render, som hidtil for kongens kasses regning er blevet vedligeholdt, tid efter anden, ligesom de forfalder, opføres stenbroer og stenkister.«⁽¹⁾

Efter Marmillods hjemrejse fortsatte den skare af kompetente danske ingeniører, som han havde oplært, det overordnede mål at forsyne hele landet med chausseer og »franske« broer. Det påbegyndte arbejde dermed på Sjælland fuldførtes først, hvorpå byggeriet efter planen umiddelbart derefter skulle fortsætte til det øvrige land.

Det kneb dog at skaffe den nødvendige kvalificerede arbejdskraft. De stedlige broslagere og stenhuggere formåede nok at tilhugge sten til de kubiske kvadere til bropillerne, men at hugge og »bane« stene til brobuerne strakte deres færdigheder ikke til. Eksperterne til det måtte hentes i København hos den højt anerkendte kgl. hofmuremester H.C. Brandemann,

Den hvælvede stenbro ved Idum. Trods senere udvidelser af vejen er den gamle bro bevaret.

som også havde arbejdet for Marmillod. Fra dette firma ankom 3-6 murersvende, der drog fra bro til bro og murede brobuerne.

Som i fortiden var det stadig en mindeværdig handling at skabe en ny bro. Den blev ikke som ofte i middelalderen indviet til en helgen, men fik sit navn smukt indhugget på den mest iøjnefaldende facade sammen med kongens monogram og dens opførelsesår.⁽⁴²⁾

Omkring år 1800 var hovedvejsnettet på Sjælland færdigudbygget, hvorefter turen kom til Fyn. Nu var den lokale fagkundskab så uddannet, at man selv mestrede opførelsen af de fynske buebroer med den omhu og nøjagtighed, der krævedes for at skabe smukt og solidt byggeri.

Englandskrigen 1807-14 og Statsbanekerotten 1813 medførte en længere

standsning i udførelsen af projektet i Jylland. I Vestjylland tegnede billedet sig helt anderledes. Her byggedes i første omgang kun enkelte hvælvede broer; man fortsatte med træbroer over de største vandløb, dog byggedes landpillerne nu af granitkvadere, men stolperne ude i strømmen bestod som hidtil af træ. Over mindre vandløb anvendtes samme model, dog også stenplankebroer af Smedevadtypen. Desuden en masse stenkister i forbindelse med, at dræning og indgrøftning af enge og vandlidende marker blev almindelig fra denne tid.

Den eneste hvælvede bro, der nævnes i amtets fortegnelse over broer på hovedlandeveje og mindre landeveje 1834-42, er en tolv alen lang to-fagsbro af mursten ved Møltrup i Timring sogn. I lighed med flere andre vedligeholdtes den af amtet, selv om den var privatejet.⁽⁴³⁾

Da den store omlægning og udbygning af det vestjyske vejnet var tilendebragt omkring 1870, ses af militærets registreringer, at der på hovedvejene endnu på denne tid var 31 træbroer, af broer på stenpiller med trækørebane 32, men af hvælvede broer kun 13. Næmlig på landevejen mellem Starbæk v. amtsgrænsen og Oddesund: Starbæk, Hanning Hedegård, Præstbjerg, Ølgryde, Kvistgård, Gottrup (Humlum s.).

Ringkøbing mod Aarhus: Videbæk.

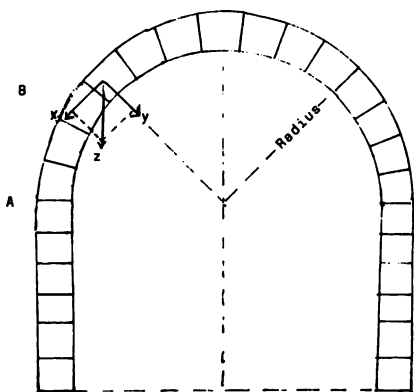
Vejlstrup v. Gl. Ulfborg-Holstebro: Idum.

Struer-Humlum-Lemvig: Tangsgård, Åmølle, to v. Rimmer, Kalborg.⁽⁴⁴⁾

HVORFOR ER EN HVÆLVET BRO STÆRKERE END EN PLANKEBRO?

Princippet i buebroerne er de samme som i kirkehvelvinger. Det er en ældgammel erfaring, at materialer som sten, teglsten og keramik kan bære store trykkræfter, men ikke trækkræfter. Kunsten består således i at eliminere trækkræfterne eller ændre dem til trykkræfter.

I den henseende byggedes broerne

som halvcirkler bestående af sten tilhugget i afskåret kileform. Ved A på tegningen er der kun trykkræfter og altså ingen problemer. Ved B højere oppe på buen er x den trykkraft, der virker i murværkets retning, medens y trækker ind mod centrum; z udgør den lodrette belastning. Imidlertid vil z opløses af kræfternes parallelogram $x - y$, og da alle stenene i buen er påvirket af y -kræfter, der søger at presse dem sammen, opstår der trykkræfter mellem de enkelte sten i hele kredsen – og al belastning optages da som trykkræfter.

STOREBRO I HOLSTEBRO

Holstebro er uden tvivl landsdelens mest udprægede flodby. Medens byerne Skjern og Tarm holdt sig i tilbørlig afstand af deres »store åer«, kravlede Holstebro ufortrødent ned ad bakkerne til dalen med den temperamentsfulde Storå, som tilmed modtager forholdsvis mange betydelige tilløb i samme område. Geografisk udgjorde stedet et naturligt overfartssted for langdistancevejene fra Thy over Aggertangen eller Oddesund mod hertugdømmerne eller afstikkere mod østkystbyerne. Trafikken fra vest undgik Storåen ved at holde sig nord for den, og var destinationen Viborg, undgik den passagen over åen ved at rette kursen østpå over Lægård bæk eller å ved Smedevad.

I 1525 nævnes for første gang, at broen tilhørte kongen, som mod erlæggelse af passende afgifter udstedte kgl. privilegium til en eller flere af byens borgere. De fik ret til at opkræve en bestemt kornafgift af hver bondegård i Hjerm og Ulfborg herreder; byens borgere kunne frit passere broen, men måtte stille med heste, vogne og arbejdskraft og vederlags-

frit deltage i reparationsarbejdet af den; andre betalte naturligvis passagepenge. Bønderne fra de to herreder følte sig dog groft udnyttede og forsøgte alle mulige kneb for at slippe for afleveringen af kornet, hvad der førte til stribevis af retssager.

Selv om forpagtningen af broen var forbundet med store udgifter til dens vedligeholdelse, må privilegiet have været eftertragtet, eftersom det i hele perioden tilhørte byens bedste borgere, oftest en storkøbmand. Det kneb dog jævnligt for dem at ofre de nødvendige penge på reparationer af den, undertiden klagedes over, at den ligefrem var livsfarlig at passere. Måske var dette årsagen til, at den i 1791 privatiseredes, da købmændene Jens Nielsen Nybo og Niels Kjær købte den på auktion og fik ved privilegium den 11. februar samme år ret til at opkræve bropenge.

Dens sidste ejere var storkøbmændene Abraham A. Gunst og kammerråd Chr. Repsdorph. Med Grundloven af 5. juni 1849 ophævedes reelt alle privilegier. Dog tilkendte Indenrigsministeriet indehaverne en vis erstatning, hvis størrelse var afhængig af privilegiets løbetid. Ejerne af de private broer tilkendtes desuden godtgørelse for afståelse af broen. Om størrelserne af disse erstatninger opstod der talrige tvistigheder, der førte til retssager. Således også i Holstebro, hvor de to sidste broejere førte retssag mod ministeriet, der strakte sig over 5-6 år og sluttede med, at de to sagsøgere tilkendtes et beløb svarende til 25 års indtægt af broen plus 5% af beløbet fra maj 1855, da det offentlige overtog broen.

På rejse fra Thy over Harboøre i 1851 overnattede tegneren Gustav Møller i Holstebro.⁽⁴⁵⁾ Mens han efter morgenmaden hos gæstgiver Bernth ventede på dag-

vognen til den videre rejse, forevige han den sidste Storebro af træ få år før dens endeligt.

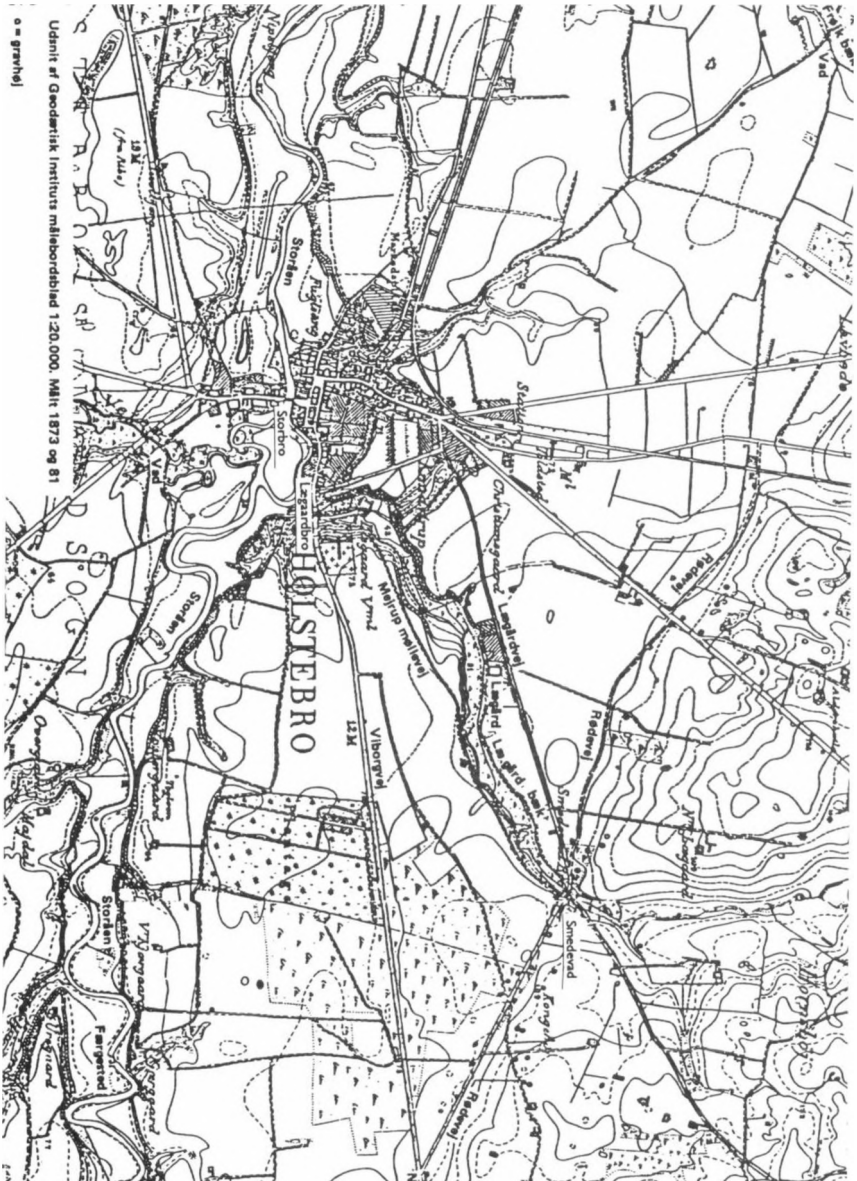
Tegningen sammenholdt med materialefortegnelsen til broen illustrerer med al tydelighed, hvor skrøbelige – og farlige – datidens træbroer var til trods for de enorme mængder tømmer, der medgik til bygningen af dem.

Da de bærende konstruktioner skulle være så holdbare og varige som muligt, tildannedes de af store århundreder gamle egetræer, der fragtedes på skovvogne de 10-12 mile fra Himmelbjergegnen. Det kraftigste tømmer anvendtes til de mange 7 alen (4-5 m) lange stolper i en tykkelse af 10-13 tommer (26-34 cm) i firkant. Også brodækket eller klædningen, d.v.s. kørebanen, var af eg. Til den medgik 6 tyltyer (72 stk.) 10 alen lange brædder.

Længdedragerne eller ganglederne, der bar brodækket, var derimod af fyr, der hentedes i en af de nærmeste Limfjordsbyer eller i Ringkøbing, hvortil det sikkert var sejlet fra Norge.

Med en bredde på kun 6-7 alen har to vogne ikke kunnet passere hinanden på den. Langt værre var dog, at den har været let at bringe ud af balance ved stormvejr og højvande – væltede broer var ikke noget særsyn efter uvejr. For at forhindre dette forsynedes den på begge sider med lange skrånede fra længdedragerne under kørebanen og understøttedes af svære stolper i vandet for derpå at forankres i åbunden.

De mange stolper virkede stærkt hæmmende på gennemstrømningen, ikke på grund af oprensning i åen, for dette var gennemgående et ukendt begreb, men derimod ved isgang, der var broernes værste trussel. Engang i 1700-tallet »rev

Holstebro og omegn med Smedevad bro, Legaard bro og Storebø angivet. (Copyright Geodætisk Institut, tilladelse nr. A. 403/85).

Den sidste træbyggede Storebro, tegnet i 1851 af Gustav Møller. (Lemvig Museum).

broen sig løs« i den ene side og kom derpå til at ligge langs med den modsatte bred. For at forhindre gentagelser af dette opbyggede man omkring de fem yderste stolper i hver ende af broen store nedgravede stenkister, der som en slags sænk-kasser fundamenterede disse som de mest udsatte i den bærende konstruktion.

Som flere andre broer over den farefulde å var Storebro en højbro, hævet et par meter over normal vandstand. Eftersom Fiske- eller Brotorvet dengang ingen nævneværdig opfyldning havde fået pålagt, var opkørslen fra nordsiden særlig stejl – og frygtet. Tilmed oversvømmedes området omkring det lille torv ved enhver mindre stigning i vandstanden. For at bøde lidt på generne deraf lå der til fri benyttelse nogle sammentømrede brædder i vejsiden, der kunne lægges ud på kørebanelen.⁽⁴⁶⁾

Der lå således ikke nogen overdrivelse i Ørreboernes omtale af den sidste træbro i Holstebro som »et skrummel af bro«.

I planlægningen af den omfattende udbygning af det vestjyske vejnet omkring 1840 indgik også opførelsen af en ny Storebro. På grund af Treårskrigen 1848-50

forsinkedes arbejdet, men i 1853 havde ingeniørkaptajn J. Ravn fra Ingeniørkorpset tegninger og overslag til den ny bro, en smuk stenbro, færdigudarbejdet.

Netop i årene dromkring fik næsten alle de østjyske købstæder bygget ret så prestigeprægede smukke hvælvede granitbroer. Med dem som forbillede var det for så vidt ikke vanskeligt at finde en prominent afløser af den gamle træbro. Dette afstod ingeniørerne dog fra, eftersom Storåens vandmængde, især under ekstreme vejrforhold, krævede en bro med så stort et gennemstrømningsareal, dengang kaldet »vandslug«, som muligt, og det var langt større under en plankebro end under en buebro.

Byggeriet af den nye, solide 80 alen (ca. 50,5 m) lange og 12 alen (ca. 7,5 m) brede bro krævede et betragteligt antal store og velegnede sten, som kritiske brobyggere kunne godtage. Særlige krav med hensyn til farver og spalteredninger stilledes til de sten, der tildannet skulle indgå i de tre ca. 8 m lange og næsten 1 m tykke stenmure ude i strømmen, som i særlig grad ville komme til at præsentere broen.

Problemet med fremskaffelsen af det nødvendige bygningsmateriale var dog for længst løst, idet ingeniørerne samtidig med afstikningen af nye veje og broer i samarbejde med de lokale myndigheder sikrede sig tilstedeværelsen af egnet materiale. I dette tilfælde lāssevis af grus, skærver og marksten til befæstelse af broenderne ind i vejdamningen og ligeledes i hele åbunden under broen. Tillige skulle også Brotorvet på nordsiden fyldes op, så det næsten kom i plan med broen.

Dog måtte krævende sten til selve broen hentes længere end 3 mil mod syd, i Nr. Omme, nær sognegrænsen til Hover. Her i hjertet af Skovbjerg bakkeø lå fra arilds tid den jættestore og sagnomspundne Langmosesten, i daglig tale kaldet »æ Lowstien«. I præsten Jens Lauridsens indberetning til Ole Worm i 1638 omtales den som »En stor klippe, der er 24 fod ved foden, og i højden hæver den sig 3 alen over jorden. Der findes ingen bogstaver på den«.

Den var altså ikke nogen runesten, som Ole Worm jo ellers nærede så stor forkærlighed for. Blandt folk kaldtes den en »hellesten« d.v.s. en hellig sten. Geologisk var den en vandreblok, senest fra næstsidste istid.

Stenhuggermester Mohr, der stammede fra Flensborg, men nu bosat i Holstebro, ankom til stedet og fandt granitten fortrinlig. Under hans ledelse kløvedes eller sprængtes nu stenstykkerne af i de ønskede størrelser, eftersom udgravningen fortsattes. Stenstykkerne slæbtes op af huller ved, at de lækedes til halvdelen af en arbejdsvogn, d.v.s. forvogne med hammel og stjert, hvorved hestenes trækraft udnyttedes bedst. Derpå fragtede bønderne fra Nr. Omme – nu mod betaling –

de afløvede stykker til Holstebro med studeforspand, så en tur til arbejdsstedet tog 3 dage. Vejenes elendige tilstand, vognenes ringe lasteevne og trækraftens lidenhed tilsammen gjorde, at hele transportarbejdet stod på det meste af en vinter.

Dog fik de ikke nær hele »klippen«, kun toppen af den, idet den efterhånden omfangsrige og flere m dybe udgravning i det sumpede terræn fyldtes med indsvivende vand, så det videre arbejde måtte opgives. Da var der dog allerede bjærget rigeligt med sten til de tre granitmure; de resterende sten skaffedes fra andre store sten ved Fuglkær å i samme sogn. Begge steder efterlod de fjernede sten store, vandfyldte udgravninger. Langmosestenen endog en flere m dyb dam med så stor en vandmængde, at den nærliggende gård, Granly, let kunne forsynes med vand derfra til et godt stykke op i 1900-tallet.⁽⁴⁷⁾

Efter at bygningsstenene havde fået deres endelige udformning og afslibning, byggedes den ny smukke bro i årene 1855-56 af Mohr og hans medarbejdere. Endemurene tegnedes dog af E.M. Dalgas, der netop havde afsluttet det store vejprojekt Randers-Viborg-Holstebro, hvorunder han i flere perioder boede i Holstebro. Broens fine stenarbejde vakte fortjent beundring og især de velproportionerede granitmure i strømmen, der til hver side for oven afsluttedes af kvarte kugleafsnit. Overbroen, d.v.s. længdedragerne og brodækket med kørebanen, udførtes dog af egetræ. Broen var nu næsten dobbelt så bred som den gamle træbro, hvorfor der rejstes to rækker jernrækværk i hver side, så fodgængerne ikke generedes af trafikken, især passagen af kreaturer.

Storebro i Holstebro, bygget 1855-56. (Lokalthistorisk Arkiv for Holstebro Kommune).

Mod et vederlag på 26.000 kr. fra amtet overgik Storebro i 1909 til byen. For pengene restaurerede Christiani og Nielsen broen ved i stedet for brodækket af træ at anlægge en ny bredere kørebane af det dengang nye »vidunderbrobygningmateriale jernbeton«, der ville »forblive uændret i luft, ild og vand«. Dette var for så vidt rigtigt, og jernbeton revolutionerede i vort århundrede brobygning ud over alle landegrænser. I nyeste tid har dog syreregn og anden forurening vist sig som lumse og farlige fjender for jernbetonen.

Også hele broens fundament undergik en behandling med det ny uforgængelige middel. Da kørebanelen senere skulle udvides for at give plads til fortove, måtte de seks kunstnerisk udførte kugleafsnit fjernes. Alle var dog enige om, at de var bevaringsværdige, hvorfor de efter nogle års forløb blev opstillet i parken til De Gammles Hjem på Sysselftoft. Her stod de, indtil de for få år siden, da Holstebro var sig bevidst som »en kunstens by«, fik deres plads i et smukt lille anlæg i hjørnet mellem Skjernvej og Sønderbrogade.

Ved anlæggelsen af den store rundkørsel ved Sønderport 1993 måtte de endnu en gang flyttes. To af dem kom til særlig ære og værdighed ved, sat sammen til en halvkugle, at udgøre hovedelementet i et kunstnerisk udført springvand i Kirsebærhaven i Holstebro Kunst- og Kulturhistoriske Museum. De øvrige opstilledes i et lille anlæg på grøningen mellem Sønderbrogade, Vegen å og Storåen – kun få hundrede m fra deres oprindelige hjemsted.

SKÆRUMBRO

Næst efter Skjernådeltæet ansås passagen af Storåen ved Skærum for at være den

farligste overgang for trafikken ad Den vestjyske Hærvej. Ganske vist snævrede ådalen ind her og gjorde vassen med broen forholdsvis kort, men beliggenheden nær det lunefulde Vesterhav indeholdt en konstant trussel om at sætte hele dalen under vand, måske i måneder, hvor al landværts trafik var umulig.

Som ved andre vanskelige vandløbspasager formodes der at være slået bro her fra omkring år 1500, hvor ejeren af Nr. Vosborg har opkrævet bropenge. Først i 1750 kom kongemagten ind i billedet ved mod en passende afgift at give godsejer Henrik Leth kgl. bevilling, da »der på hans gods skal falde en stor og farlig å. Da han som ejer af jorden til begge sider har forsynet åen med en stor og lang bro, de rejsende til stor nytte, da de ved vandflod somme tider ikke kunne passere den, og samme vandflod har fuldstændig ruineret broerne, og broen har kostet ham over 700 rdl, da vil vi forunde ham privilegium på en liden bropenge af de rejsende til broens vedligeholdelse. Da broen er uimodsigtelig fornøden, bevilges han at måtte kræve bropenge af de rejsende – amtsbetjente så vel som i ægt rejsende bønder og gående folk undtages. Nemlig af en karet eller chaise 8 skilling, af en hummel kærre 6 sk., af en beslagen vogn 3 sk., af en trævogn 3 sk. og af en hest, hoppe eller plag item, fæ-hoved 1 sk., og af får eller lam 3 sk.

Dog skal han derimod tilpligtet være, under denne vor bevillings forbrudelse, at holde broen i stand, ligeså vaserne på begge sider.«⁽³⁸⁾

Ved det vanskelige overfartssted, hvor trafikken nødtes til at gøre stop, opstod der ifølge naturloven tidligt en bebyggelse. En stor del af jordene syd for åen

hørte i tidlig middelalder under Tvis kloster, og i 1163 har aktiviteterne her været så betydelige, at prins Buris lod opføre et kapel i umiddelbar nærhed af en hellig kilde. Et marked hørte naturligvis også hjemme her og lever endnu videre om end under andre former som det berømte 3-dages Ulfborg marked. En vandmølle ved Lilleåens udløb kom til, og til en af de betydeligste fæstegårde, Skærumbrogård, knyttedes broprivilegiet samt en nogenlunde samtidig bevilling til krohold.

Her, nogenlunde i midtpunktet mellem tre købstæder, blev Skærum et trafikknudepunkt og et mødested. I kroen blev tidligt indrettet en slags postkontor, her mødtes postrytterne fra Lemvig, Ringkøbing og Holstebro for at udveksle post, og her skiftedes hestene for dagvognene.

Bro- og kroprivilegierne vedblev at være knyttet til Nr. Vosborg, i reglen med den bestemmelse, at ejeren og fæsteren delte halvt af udgifterne til broens vedligeholdelse, men arbejdet på vasen påhvilede hovedsageligt fæsteren.

Da de privatejede broer normalt ikke blev udbudt i offentlig licitation, findes der ikke for dem som ved de amtslige korrekte beskrivelser af deres konstruktioner og materialeforbrug. Derimod foreligger der fra 1817, to år efter at ejeren af Nr. Vosborg, stiftsprovst og senere biskop i Ribe, C. Daniel Coefoed, skødede og fæstede Skærumbrogård med tilhørende privilegier til Niels Lauersen Ebbensgård, en syns- og taksationsforretning over broen. Den havde da en længde af 47 $\frac{1}{4}$ alen (knap 30 m), inddelt i 8 fag. Så godt som hele broen bestod af egetræ. Rækværket dog af 4 tommers fyr (ca. 11 cm), men de fire hjørnepæle og opstanderne til at bære rækværket bestod af henholdsvis 4

og 4 $\frac{1}{2}$ tommers eg. Broens bærende konstruktion, de otte fag, var af 1 $\frac{1}{2}$ kvarter (ca. 23 cm) tykke egeplanker, både de 16 pæle, der var fundamenteret i åbunden og de otte tværliggende hamre.

Der var således tale om et formidabelt bygningsværk, hvortil der var medgået et overordentligt stort kvantum egetræ. Det øverste af broen angives at være nyt, medens underbroen sandsynligvis stammede fra omkring 1790, da »stor is- og vandgang ruinerede broen og vasen«. Peder Pugelund havde netop dengang i forbindelse med, at han opstillede Ole Rømer milesten over hele amtet, rejst 8 ca. 80-90 cm lange tilhugne afmærkningssten på vasen op mod broen, men de blev alle »om vinteren taget bort af isen«. Dog blev to af dem senere fundet.

Junigrundlovens intentioner fra 1849 om afskaffelse af mange hidtil gældende privilegier og andre særrettigheder skabte uro og bekymringer hos alle, der besad måske århundredgamle hævdvundne rettigheder som f.eks. inden for trafikvæsenet bro-, og færgeprivilegierne. For mange ville ophævelsen betyde et alvorligt tab af en kær, fast budgetteret part af indtægten. Under alle omstændigheder forventedes betydelige erstatninger fra det offentlige ved overgangen til samfundseje. Udgangspunktet for at opnå et heldigt resultat ved de forestående forhandlinger ahang af broens tekniske tilstand og værdiansættelsen af tabet af de kongelige rettigheder.

Desværre for ejeren af Nr. Vosborg, etatsråd, rigsdagsmand Andreas E.M. Tang (død 1868) befandt Skærumbro sig i en let kritisabel tilstand. For at råde bod derpå anmodede han i 1852 vejinspektør Sigismund Hylling om at udarbejde teg-

ninger og overslag over opførelsen af en ny muret teglstensbro til afløsning af den gamle træbro.

Til den dynamiske og iøvrigt meget kulturelt interesserede godsejers mange initiativer hørte oprettelsen af et teglværk ved Skærum Mølle, der i en lang årrække forsynede store dele af Vestjylland med dette fortrinlige bygningsmateriale. Som amtsrådsmedlem havde Tang de store vej- og brobygningsanlæg i amtet tæt inde på livet, hvilket inspirerede ham til at foreslå tegl anvendt som brobygningsmateriale, både ved hvælvede broer samt plankebroer, hvor kun murene opførtes af tegl. Efter få års forløb viste det sig, at tegl ikke egnede sig til dette brug – hvad vejingenierne i København allerede havde kendskab til.

Hylling udarbejdede det ønskede broprojekt, der med tre store røde teglstenshvælvinger utvivlsomt ville blive et meget smukt bygningsværk. Prisen på det blev udregnet til 6381 rdl.

Tang, der på dette tidspunkt opholdt sig i København i forbindelse med sit rigsdagsarbejde, sendte d. 24. nov. 1852 projektet til Indenrigsministeriet ledsaget af en skrivelse, hvori han foreslår, at han opfører »den uforgængelige mursten-hvælvede bro« og garanterer dens holdbarhed i 10 år mod en betaling på 9000 rdl., der også omfatter erstatning for tabet af broprivilegiet. Retten til erstatning begrundede han med, at

»a) Broen tilhører mig, og mine forgængere har i generationer ejet privilegiet dertil.

b) Den mig tilhørende laksegård har fra alders tid støttet sig til bemeldte bro, hvorved laksegården kun har behøvet lidt skøde og pælværk. Forsvinder broen,

bliver laksegården ødelagt. Tabet derved bliver for mig flere 1000-er rdl.

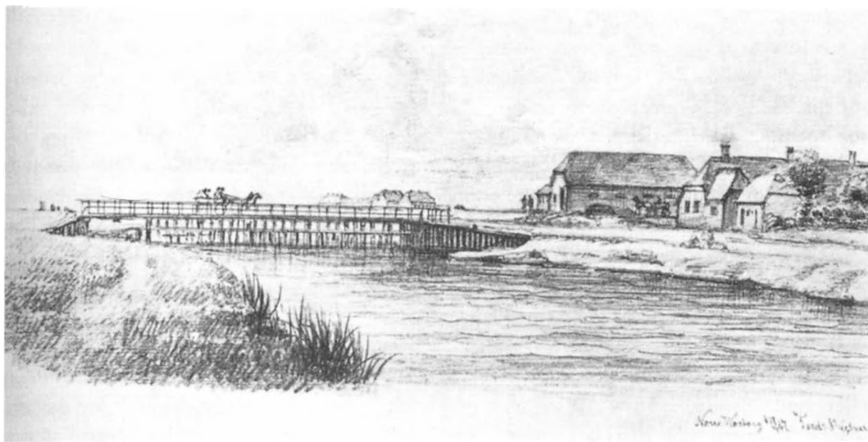
c) Forlægges vejen, kommer den til at gå uden om Skærum Brogård, hvor der med kgl. bevilling af kong Frederik den Femte har været drevet kroerie i henved 100 år. Det bliver nu nødvendigt at flytte kroeriet hen til den nye vej med stort tab for mig, og jeg finder erstatning rimelig.

d) Så vidt mig bekendt skal den nye landevej være ca. 1 alen højere end den nuværende. Dette vil forårsage stor skade på den mig tilhørende Skærum mølle med tilhørende dampbrænderi, da vandet allerede under de nuværende forhold har vanskeligt ved at nå den bemeldte ejendom. Det er endvidere velkendt, at især ved tøbrud og vedholdende regnvejrr indtræffer en sådan vandflod, at hele den ca. 1000 alen lange slette norden for broen, Gestedkær kaldet, er en rivende strøm.

Vil man altså anlægge en vej tværs gennem Gedstedkær, vil vandet derved opstemmes i vasens fulde højde, og jeg ville således i Skærum mølle og i dampbrænderiet få 1 alen højere vand til ødelæggelse af min ejendom«.

Tang sluttede brevet med at påpege, at det måtte være såvel i amtsrådets interesse som i hans, hvis landets bedste jurister (højesteret) afgjorde sagen, men han håbede inderligt, at alt ordnedes i mindelighed.

På sin side fastholdt Indenrigsministeriet, at landevejen mellem Lemvig og Ringkøbing ville blive omlagt, så den ved Skærum løb ca. 300 alen vestligere, hvor amtet agtede at opføre en ny bro. Samtidig benyttedes lejligheden til at belære eller forklare Tang, at i nutidens samfund ville de mange private privilegier slet ikke kunne leve op til de krav, der stilledes.

Skærum brohus og bro. Tegnet i 1867 af F. Richardt.

Som eksempel derpå nævnedes, at i familien Leths tid blev privilegiets bestemmelse om god vedligeholdelse af broen så slet udført, at amtet måtte »lave en modifikation« – hvormed hentydedes, at amtet så sig nødsaget til at foretage reparationen af bro og vase for i det hele taget at opretholde passagen. Desuden antydes, at forholdene i Tangs tid heller ikke har været ideelle. Når Tang følte sig alvorlig »for nærmet« over denne insinuation og tilbød at bygge en ny bro, skulle han næppe forvente nogen erstatning. En bro kan aldeles ikke sammenlignes med enhver anden privat genstand. Den er og var til alle tider bygget af hensynet til almenvellet. Derfor kan der heller ikke forventes erstatning for »den vidt berømte laksegård«, der er hægtet på broen.

Heller ikke med hensyn til kro- og værtshusholdet kunne Tang forvente nogen godtgørelse, eftersom bevillinger der til i reglen var tæt knyttet til landevejen. Blev den flyttet, bortfaldt bevillingen.

Men, sluttede skrivelsen, »alt vil blive

til fordel for de berørte ejendomme, hvorfor man forudser, at ubehagelige erstatningssager kan undgås«.

Forhandlingerne fortsatte, alt imens amtet byggede løs på en ny 54 alen lang Skærumbro af træ og anlagde den ny vestligere landevej. Parterne kom dog til enighed. Tang fik erstatning for tabet af broprivilegiet med brohuset i Gedsted kær på nordsiden og for afståelse af jord til den ny vej, men trafikken gennem Skærumgård med kroen ophørte nu, og ville folk til kros, måtte de tage en lille afstikker.

LINDEBRO

Desuden byggedes smukke hvælvede broer rundt i området. En efter en grundig restaurering velbevaret teglstensbro står således ved Bækklund i Linde på den gamle Holstebro - Lemvigvej gennem Klosterhedens plantage. Vejen anlagdes i årene 1784-86 af sognene som pligtarbejde, hvilket vil sige, at den fra at have været en »selvgroet naturvej« med en mangfoldighed af hjulspor ved siden af

hinanden, blev indgrøftet, dog næppe gennem den store Klosterhede, opmålt til 3 1/2 mil, fik 18 broer og 14 Rømer-milepæle, hvoraf de seks endnu står på deres oprindelige høje i den store plantage, og en af vejviserne står i T-krydset Vembvej-Vilhelmsborgvej og viser af mod »Lemvig et Ottesund«.

Af broerne nævnes i 1810 på strækningen til Riskær bæk kun Rødebro som en stenbro med kørebane af træ samt et par hestebroer. En af dem har stået ved Bækkelund, sikkert på en simpel opkastet vase eller vejdæmning. I 1834-42 var den afløst af en større stenkiste eller et-fags bro, der har været i brug indtil 1850-erne under udbygningen af de vestjyske veje, og

da de gamle stenbroer oftest var for smalle til de nye veje, byggedes nye og bredere:¹⁹⁾

Efter restaureringen fremtræder broen i sin oprindelige velproportionerede skikkelse. Opfyldningen over den synes tilstrækkelig, men da nu den lille, normalt ikke særlig stærkt trafikerede bivej, den står på, i de senere år benyttes til tung trafik i forbindelse med skoven, kan der opstå fare for broen.

SLYK BRO

Slyk bro over Damhusåen i Gørding udgør et ganske usædvanligt bygningsværk inden for brobygningskunsten i Danmark. Den opførtes af godsejer A.E.M. Tang, Nr. Vosborg, i 1850-erne. Inspirati-

Linde bro. (Tegning af Chr. Rusbjerg).

Den usædvanlige Slyk bro. (Jens Aarup Jensen, Ringkøbing Museum).

onen til den skal han ifølge overleveringen have hentet i Italien, hvor rigmænd tilbage i tiden undertiden lod opføre imponerende kunstneriske brobygninger.

Den er – naturligvis – bygget af håndstrøgne, ekstra hårdtbrændte Vosborgsten fra Tangs eget teglværk i et massivt murværk med en perfekt proportioneret tøndehvælvning.

I stedet for rækværk fortsætter bromurene på den ca. 10 m lange bro ca. 90 cm op i helstensmur over kørebanen på rækværkets plads. Ved broenderne bøjede de ud fra vejen. Omtrent i plan med vejen er broen på begge sider udsmykket med et prydbånd med rulskifte; d.v.s. med kantstillede bindere (tværliggende mursten). Oventil afsluttes murene med glaserede teglsten i skulderbueform.

Broens mest iøjnefaldende særpræg er 8

kvadratiske opstandere eller søjler, der indgår i murene og hæver sig ca. 25 cm over dem og afsluttes hver med en ca. 50 cm kvadratisk tilhugget granitflise.

Slyk bro bærer umiskendeligt præg af de til stadighed nødvendige vedligeholdelsesarbejder som opfyldning af fugerne, pudsning og lapning af forvitrede teglsten, og alle de bevarede broer af tegl er forlængst forstærket med beton-mørtel i vandlinien.

Den markerer sig stadig skarpt i det vestjyske landskab og tiltrækker sig forment opmærksomhed, omend den i tidens løb er noget falmet i loden. Dog er den kun en skygge af sin fordums herlighed. Da var den ca. dobbelt så høj, idet de nuværende rækværksmure kun udgør den nederste halvdel af de oprindelige, som altså har været næsten to meter høje. Et

par murskifter over den nuværende overkant løb et tilsvarende prydbånd som det omtalte. De øverste halvdele af murene var gennembrudt i aflange ca. 10 cm brede, lodrette åbninger – som en slags balustrade, glughuller kaldte folk dem. Nær overkanten prydedes murværket med en kunstnerisk udført gesims, og over murene lå de nuværende kunstneriske, glaserede teglsten, som sammen med de 8 opstandere knejsede som kronen på værket.

Forlægget til det imponerende bygningsværk var tydeligvis af udenlandsk herkomst og er sikkert hjembragt af Tang som skitse eller tegning, hvorefter vejingeniør Sigismund Hylling har udarbejdet broprojektet i samarbejde med ham. Typisk er i denne sammenhæng, at den italienske elegance og lethed er fraveget til fordel for holdbarhed ved at bygge broen så massivt.

Slyk bro bevarede sin oprindelige skikkelse til 1886, da den undergik en omfattende restaurering i forbindelse med anlæg af den ny vej mellem Vemb og Nees. Vigtigst var, at den øverste halvdel af de berømte rækværksmure fjernedes, idet vedligeholdelsen af dem viste sig at være for kostbar, og broen fik omtrent sit nuværende udseende. Ligeledes var stenene i brohvelvingen så forvitret, at mange mursten måtte udskiftes og det meste af hvelvingen overstryges med mørtel.

Den sidste afgørende restaurering fik den i 1934. Den stadig stigende biltrafik med stadig større og tungere vogne gjorde, at broen var for smal. Takket være tilskud fra amt, kommune og Foreningen til gamle Bygningers Bevarelse udvidedes den 2 m mod vest ved, at en helt ny vestmur opførtes, dog med enkelte af de hårdt-

brændte Vosborgsten indmuret, og ligeledes bevarede den oprindelige glaserede afslutning og alle opstanderne, så den stadig har sin skikkelse fra 1886, og da den så smukt snoede Damhuså efter den sidste verdenskrig kanaliseredes, nærrede man fra lokal side så stor veneration for Slyk bros særpræg, at man bevarede den i brug frem for at bygge en ny betonbro.⁽⁵⁰⁾

BRO- OG FÆRGEPRIVILEGIERNE VED SKJERN Å

Det besværligste og farligste overgangssted over de vestjyske åløb var naturligvis Skjern-Tarm-deltaet ved Skjernåens udløb i Ringkøbing fjord. At slå bro her i det kilometerbrede sumpede engdrag med de talrige vandfyldte, »bundløse« mosehuller, der tilmed jævnligt raseredes af stormfloder, voldte til stadighed de allerstørste problemer. Men broer blev der alligevel tidligt slået, de første givetvis af militære hensyn, og op i 1700-tallet var der endog hele fem, hvoraf den længste besad den tvivlsomme ære at være landets formentlig største brobygningsværk.

Broprivilegiet med tilhørende gæstgiveri tilhørte fra ældgammel tid godset Lundenæs, men forpagtedes ud til fæstteren af Skjernbrogård, og da den i 1777 overgik til selvejergård, fulgte privilegierne med den.

Her hvor hele Hardsyssels nord-sydorienterede trafik passerede forbi, dannede privilegierne et solidt grundlag for et godt udkomme, selv om vedligeholdelsen af broerne krævede store udgifter. De mange lokale lodsejere i miles afstand med enge i ådalen svarede faste afgifter, brokorn, for benyttelse af broerne, afhængig af, hvor mange af dem de benyttede til deres enge.

De vejfarende måtte ved bro- eller bomhuset erlægge høje – selv syntes de for høje – afgifter for passage, afhængig af hvilket befordringsmiddel de benyttede. Det nyttede ikke, at de tog en omvej og søgte gratis passage via et vadested eller en spang, for på hele strækningen fra åmundingen til øst for Borris lå der toldhuse, hvor opkrævere eller underforvaltere stod parat til at indkassere passagepenge. Dog kunne de frit – hvis de vovede det – køre gennem fjorden fra Lønborg uden om Skjern ås udmunding med landgang i Stauning. Toldhusene var beliggende i Stauning øst for Albæk, ved Kodbøl, Borris Kirkeby og Borris Krog.⁽⁵¹⁾

Denne særordning bundede i, at myndighederne ved særlig vanskelige overgangssteder ræsonnerede, at brugte de rejssende ikke broerne, sled de i hvert fald på de ved oversvømmelser så skrøbelige vejdamninger. Deres istandsættelse påhvilede indtil 1841 ganske vist bønderne, men var endnu under afvikling, da forskellige forhold først måtte bringes i orden.

Under afviklingen af bropengesystemet skrev chefen for Ingeniørkorpset, major C. Otto E. Schlegel:

»Med hensyn til bropenge speciel ved Skjern bro er der den ejendommelighed, at disse ikke kan behandles som ved andre broer, da de udgør den ejendomsrettighed, at de indeholder brotolden, og som formentlig strækker sig fra Skjern ås udløb i Stauning Fjord til Felding Tarp, en strækning på 3-4 mile. Det ville derfor føre til nye konflikter, hvis man ville opføre med opkrævning ved Skjern bro, forinden denne »ejendommelighed« brotolden er afgjort.

Til Skjernbrogård hørte desuden et færgeri, beliggende ved Borris Krog. Eje-

ren af gården fra ca. 1804 hed Peter Halskou. Han var en efterårsdag kommet ridende til stedet på en hest, som hans tidligere principal, H. Lüttichau, Tjele, havde foræret ham for lang og tro tjeneste som foged på godset. Halskou blev så betaget af naturen, at han købte stedet, og i 1806 blev han i Stauning kirke viet til Johanne Ramsing. Hun var 25 år, han 50.

Om det nu var den gærende politiske uro med voldsom kritik af de mange kongelige privilegier eller Halskous fremskredne alder, skal være usagt, men i 1825 besluttede han at afhænde færgeriet. Da der så godt som intet skriftligt foreligger om færgefarten over de jyske åer, gengives fæstekontrakten her i sin helhed:

»FÆSTE CONTRACT

Peter Halskou, ejer af Skjernbrogård og Borris færgehus, forligskommissær for Nørre Herred, gør vitterligt:

At have fæstet, ligesom jeg herved stæder og fæster det mig tilhørende såkaldte færgehus i Borris med tilliggende ejendomme fra Skovbekgård (nu Skøbæk), som er opbrudt af heden, til Anders Christian Christensen på egen levetid og det på følgende Conditioner:

1. Bemeldte fæster besørger overfarten ved Borriskrog med færgen, og det således at rejsende ingen beføjet klage skal have at kunne indstille til øvrigheden.
2. Færgen, tovværket, m.v. som Skjernbrogårds ejer selv holder vedlige, skal fæsteren have omsorg for, ingen skader lider enten ved is eller overfart.
3. Sognets beboere eller rejsende, som bevislig kan godtgøre at være acorderede med mig, skal frit overføres frem og tilbage uden at forde

- betaling, men af alle andre rejsende må han selv oppebære den brold, som allernådigst er bevilget og findes tydeligt anført på den ved færgeren opslåede tavle, og må han ikke tage mere.
4. Hvad angår store drifter af stude og heste til markeder, da modtager Anders Christensen pengene derfor efter tavlen og deler således, at han selv beholder halvdelen og leverer den anden halvdel til mig eller til Skjernbros ejer.
 5. Da færgehuset er accorderet Skjernbros ejer for min tid af hr. Mads Rahbeck mod 4 rdl rede sølv årlig afgift efter contract af 1. maj 1796 med ejendommen, og at færgemanden årlig skal blive fornøden ildebrændsel udvist i Skovbæks hedelod for bestandig, så er det nødvendigt at have en mand, der kan bestyre overfarten for rejsende og sognets beboere, og følger tillige deraf, at færgemandens kone ikke kan gøre påstand på fæstet længere end hendes mands levetid, uden i tilfælde hun gifter sig med en mand, som Skjernbros ejer er fornøjet med og approberer, og da skal hun for første gang være befriet for at betale indfæstning.
 6. Ligesom færgemanden ikke må tage højere betaling end den lovlige taxt, så må han heller ikke tage mindre for derved at formindske indtægten over Skjernbro 5 broer, hvis vedligeholdelse koster meget.
 7. Den afgift på 4 rdl r.s. betaler færgemanden Anders Christian Christensen til Skovbæks ejer i rette tid, og skulle der i tiden blive påbudt skatter eller andre afgifter, da skal han også svare disse.
 8. Huset, som er 5 fag, holder færgemanden forsvarlig vedlige efter det syn, som ved samme skal blive taget og vedhæftet. Skulle han selv bekoste flere fag, da har han eller enken lov til at sælge eller bortflytte samme.
 9. Husets tillagte jorder drives og dyrkes på lovlig måde efter egnens skik og brug og intet deraf til upligtigt avl bruges.
 10. Til slut lover jeg, Peter Halskou, som efterkommende ejere også skal holde, at dersom færgemandens kone Maren Jensdatter efter hendes mands død besørger de rejsendes overfart med færgeren uden klage for øvrigheden, da må hun endnu forblive i færgehuset i nogle år efter mandens død ugift.
 11. Såvel manden Anders Christian Christensen som hans kone Johanne bør ifølge loven være Skjernbros ejere horig og lydige.
- Skjernbrogård
d. 24. december 1825
Halskou
(L.S.)
- Som sikkerhed for min svoger Anders C. Christensen for opfyldelsen af forestående contract med Halskou underskriver jeg som cautionist.
- Den 24. dec. 1825
Jens Toft
- Til vitterlighed
C. A. Kau f. Margrethelund
Jens Huus, sognefoged i Borris
Fremlagt i commissionsmødet d. 30. maj 1847.
Toxwerdt C. N. Petersen S. Bagge«

Af fæstekontrakten fremgår, at færgen har haft en ganske anselig størrelse, eftersom den kunne overføre både stude og heste. Når tillige tovværket nævnes særskilt, altså som et vigtigt tilbehør, henvises givervis til færgens drivkraft: Den kraftige strøm har umuliggjort sejlads med den tunge, lastede båd ved roning og stagning; den har derfor været en betydelig trækfærge.

Også over amtsskellet Karup å var der flere færger. Bl.a. i Trevad mellem Fly i Fjends herred og Trandum i Ginding herred. Her betjentes i Jeppe Aakjærs barndom færgen af Mari Simester. Om det skyldtes uforvarende fra hendes side, vides ikke, men i hvert fald kæntrade båden, og en mand fra Damgård i Sevel druknede. Færgen afløstes senere af et »gaangtræ«, der stod til den første bro kom omkring 1880.

Om farerne og gysen for både store og små ved passagen af »æ gaangtræ« fortæller Aakjær i »Fra Agermuld og Hedesand«:

»Jeg får endnu en fornemmelse, som gik der susende møllevinger rundt i min mave, når jeg tænker på min barnlige kravlen over den vilde strøm på det frø-nede altid svajende og rækværksbrudne gangtræ. Her gik engang min bedstefar på hovedet i en branddonner og svaledede rusen af i den skummende strøm, som smedene svaler et plovjern i vandtruget«.

I hans barndom byggedes en ny og tidssvarende bro i Trevad. Det var om den han ved en folkefest skrev og deklamerede fra broen sit store, pragtfulde digt »Broen«, hvor det i første vers hedder:

»Tusind års skille. Så slog de bro,
Så drog de over i vogne og sko,
Tiggere, trækkere, kræmmere, friere,
Alle de tusinde års forbiere«.

OPHÆVELSEN AF PRIVILEGIERNE
Med vejloven af 1841 og tilføjelser til den to år senere var hovedtrækkene i den planlagte udbygning af det vestjyske vejnet i hovedtrækkene fast afstukket. Når Skjern-Tarm-overgangsstedet blev det første projekt, der iværksattes, skyldtes det naturligvis, at det var det mest sårbare og nedslidte. Den direkte anledning var, at Den lange Bro led så stor molest under tømningerne i foråret 1845, at en ny måtte bygges. Desuden »befandt de på stedet i forvejen så onde veje sig nu i en så miserabel tilstand, at en bekostelig restaurering var højst nødvendig«.

Den beslutsomme chef for vejbyggeriet, major Schlegel, fik hurtigt udarbejdet tegninger og overslag til en ny vej med de påkrævede broer en 500-600 alen øst for den hidtidige vejføring. Hertil kom udretninger af åløbet, der visse steder fik karakter af flytning.

Arbejdet gik rask fra hånden, og den 24. dec. 1846 blev den ny bro taget i brug. Schlegel havde opnået to høje mål: Dels var trafikforholdene nu bragt i orden, og dels undgik man erstatning til enken, madam Johanne Halskou i Skjernbrogård, da privilegierne til både krohold og opkrævning af bropenge jo var nøje knyttet til deres landevej og altså bortfaldt, når vejen flyttedes.

For at sikre sig mod videre diskussion om disse forhold, skyndte Schlegel sig via sin næstkommanderende, ingeniørkapitajn Nickolin, at anbefale entreprenør K. Birkmose, Rindum, der »ved anlæggesarbejdet kendtes som en særdeles flink og pålidelig mand til at overtage privilegierne for et år mod en betaling på 150 rdl.« For dette beløb ville han for egen regning lade opføre et brohus, hvis han kunne få

bevilling til krohold i det med ret til udskænkning af øl og brændevin.

Pointen i den hast og nonchalance, hvormed Schlegel håndterede højt estimerede kongelige privilegier var, at han stod nær den kommission under Rentekammeret, der var i færd med at udarbejde bestemmelser om afskaffelse af bropengesystemet – i hovedtrækkene efter Schlegels indstillinger. En halv snes dage forinden havde han indsendt en redegørelse til kommissionen, hvori han påpegede, »at bropenge er småmønter mod de summer, der skal udredes i erstatninger for afståelse af jord til nye vejanlæg og for ophævelser af diverse privilegier, og iøvrigt er det ikke mere rimeligt at kræve penge for passagen af en bro end af et almindeligt vejstykke«. Derpå nævnedes han de mest trafikerede broer i Jylland. Ved ingen af dem, ikke engang af Skjern bro, havde vejkassen indtægter af betydning – hvorfor han foreslog, at alle afgifter ved passage af alle nyanlagte broer i Jylland ophævedes. Dog måtte man i »det ejendommelige Skjern« først sørge for at afskaffe tolden i »Baglandet«, før den ophævedes ved de store broer.

PROTESTERNE

Som ventet udbrød der et sandt uvejr mod ophævelsen af ældgamle knæsatte rettigheder og lovfæstede bestemmelser. Den første kom fra den lokale ordenshåndhæver, herredsfogeden, der erindrede om, at privilegierne fra 1736 bestemte bøndernes ret til at erlægge deres afgifter i korn, og hvis de nu skulle betale i rede penge, ville denne byrde langt overstige deres økonomiske formåen. Desuden undrede han sig over den mærkværdige krobevilling, som hr. Birkmose ifølge rygten havde fået.

På dette punkt bakkedes han kraftigt op af Skjern sogneforstanderskab, der beklagede opførelsen af et krohus med ret til udskænkning af øl og brændevin, uden at sagen, som loven kræver, først var behandlet i sogneforstanderskabet. Iøvrigt fandt de kroen ganske unødvendig, eftersom der 1½ fjerdingvej (ca. 2,7 km) derfra i Tarm lå en kgl. priv. kro. Tillige tvivlede man på, at kroholdet ophørte efter det aftalte års forløb, da hr. Birkmose jo opfører en så stor bygning (14 gange 34 alen), så beboerne let »forledes til druk og svir og andre udsejler«. Bevillingen ønskes derfor tilbagekaldt eller i hvert fald udformet, så den kun gælder for rejsende, men aldeles ikke for egnens befolkning.

Gårdmand Christen Christensen protesterede voldsomt over, at den ny hovedlandevej førtes tværs gennem hans jorder, og at vejentreprenør Birkmose lader opføre et stort brohus, der også skal indrettes til kro, på hans grund – til hvilket brug han aldeles ikke ville have sin jord brugt.

Ikke overraskende indløb de heftigste indsigelser fra den tidligere ejer af privilegierne, Johanne Halskou, som lod sig repræsentere ved svigersønnen Casper Stilling, også Skjernbrogård. I slutningen af september 1847 indgav han da via amtmand Schulin klagemål til Cancelliet over den langsommelighed, hvormed domstolen, d.v.s. Højesteret, arbejdede, der betød store bekostninger og tab af indtægt for ham. For:

- a) »det offentlige har sat mig ud af besiddelsen af brotolden, før der er faldet dom i sagen og nøler og bygger løs, uanset at jeg fra planlæggelsen i 1844 protesterede.
- b) det offentlige oppebærer hele brotold-

den, skønt passagen finder sted over en af mine broer.

- c) ved Borriskrog står min færge ude af drift, og brugen af færgemandens bopæl med 1 tdr. htk. er henlagt til roldhuset i Stauning, skønt jeg stadig betaler kgl. skatter og afgifter af brokornet«.

Derfor foreslår han, at der udbetales 3/4 af brotolden siden marts 1846 straks til ham – det endelige erstatningsbeløb kan så til sin tid afkortes med denne sum.

På en følgeseddel til amtmanden meddeler han, at han i dag (d. 25. sept. 1847) netop har købt Lundenæs m.m. og for at kunne erlægge købsprisen rettidigt, vil han være forhandlingsvillig, hvis det offentlige fremsætter et rimeligt tilbud.

AFGØRELSENERNE

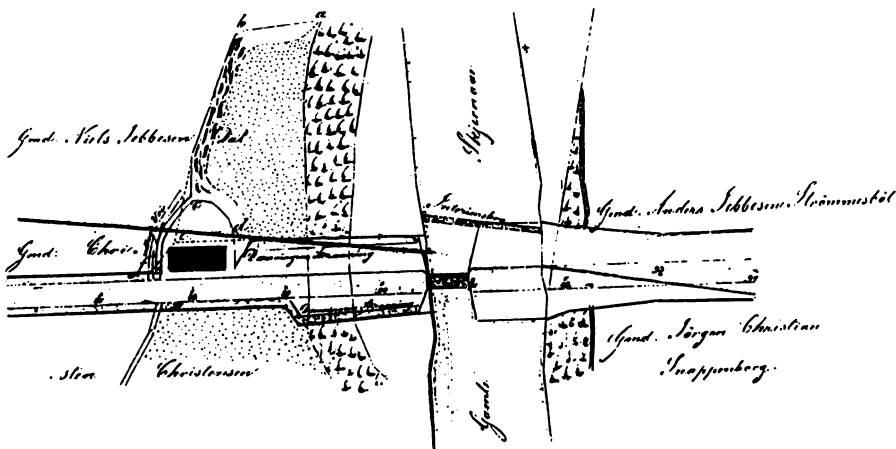
Den første, der fik sit klagemål afgjort, var Christen Christensen. På Rentekammerets vegne og vedlagt to nye matrikel-

kort, hvor hans gård og jorder var indtegnet, tilbageviste major Schlegel korrekt alle sagsøgerens påstande. Det nye brohus lå overhovedet ikke på hans jord, men på en byggeplads, som han for længst havde afstået til vejbyggeri, nemlig arealet c – d – e – samt a – b – c. Kortet viser, at huset ligger inden for disse linier. Den kraftigt optrukne streg angiver vejens areal (se kortene). Iøvrigt fandt Schlegel Christensens bemærkninger om kroen højst mærkværdige, for hans afstand til den gamle kro var kun 100 alen, medens der bliver 400 til den ny med den ny landevej imellem.

Birkmose fik sin krobevilling for så lang tid, han opkrævede bropenge, men på sogneforstanderskabets betingelser bortset fra tilladelse til at brygge og sælge øl.

Den mest omfangsrige og vanskeligste sag var fastsættelsen af erstatningssummens størrelse til Skjernbrogård for ophøret af privilegierne. Amtmanden mente,

To matrikelkort over den nye Skjernåbros placering, tegnet 1846. (Rigsarkivet).

at »der under de givne forhold bør ydes fru Halskou en vis erstatning«, men Schlegel pointerede, at »der ikke skal ydes erstatning for indtægten, men for ophøret af hendes tilskrevne rettigheder« – underforstået, at ingen fremover havde ret til opkrævning af gebyrer for færdsel på fællesejede veje og broer.

Sagen kom til at strække sig over en halv snes år og medførte undervejs adskillige mindre trakasserier, bl.a. nægtede Johanne Halskou og Stilling at betale skat som protest mod »nøleriet«. Desuden kom Stilling, som i mellemtiden var blevet proprietær til Lundenæs, i tanker om, at han havde glemt at fastsætte erstatningsbeløbet for, at Borrís sogn havde overtaget hans færgeri og det dertil hørende færgehús.

Kravet afvistes prompte. Otte år tidligere havde Stilling opgivet det hele, ladet brohuset forfalde og jordlodden ligge hen.

Derimod voldte fastsættelsen af erstatningen for ophøret af brorettighederne domstolene stadige bryderier, da der var stor usikkerhed om indtægternes størrelse.

Det kgl. Danske Cancelli lod derfor sagen overføre til en lokal retsinstans, fogedretten i Holstebro, hvor de to herredsfogeder C. H. Petersen, Holstebro, og N. H. Toxwerd, Hammerum, sammen med prokurator S. H. Bagge, Ringkøbing, behandlede sagen.

Ved domsafsigelsen d. 26. juni 1848 i Holstebro tilkendtes enkemadam Johanne Halskou en erstatning, som »af uvildige mænd bestemtes til ikke under 810 rdl 3 mk og ikke over 1280 rdl med fradrag af differencen mellem brotolden og det beløb af bropenge, der betaltes af dem, som ikke havde accord med broejeren, et beløb på 156 mk 13 skil«.

Denne afgørelse var de tidligere broejere ikke tilfredse med, hvorfor den blev overgivet til en voldgiftsret.

For at fastslå indtægternes størrelse så nøje som det nu engang var muligt, besluttedes at foretage en trafiktælling, hvor al trafik, altså også gældende brokornpligtige, for hele det kommende år 1849.

Resultatet deraf blev:

PASSAGE OVER BROERNE AF
DEM, DER BETALTE AFGIFTER
I KORN I TIDEN

25. DEC. 1848 - 1. JAN. 1850:

De tre søndre broer	Vogne	613
	Kreaturer	272
	Mennesker	1669
En af de små broer	Vogne	186
	Kreaturer	1380
	Mennesker	314
Lange bro	Vogne	12
	Kreaturer	4
	Mennesker	0

(Svin, får og kalve er optalt sammen med dem, der førte dem over). Brokornet i den nævnte periode kapitaliseredes til 945 rdl. 9 mk.

PASSAGETAKSTERNE I SAMME
PERIODE VAR:

Søndre Bro:	
Gående	1 skilling
Bønder- eller trævogne	8 -
Chaise	16 -

Får, svin, kalve	1	–
Beslagne vogne	12	–
Fragtvogne	32	–
Vogne over en af de små broer	2	–
Vogn over den lange bro	4	–
Vogn som ikke passerer Kirkebroen	10	–

Sagen sneglede sig videre helt til 19. maj 1853, da den endelige dom tilkendte sagsøgerne til fuld og endelig afgørelse for afståelse af deres privilegier 1120 rdl, hvori var inkluderet tabet af færgeretten ved Borris Krog og toldstedet i Stauning.

Da var bropengesystemet for længst ophørt ved de vigtigste broer i Jylland, idet Indenrigsministeriet ved en resolution af 13. februar 1849 ophævede ordningen ved Kolding Sønderbro, Varde og Gredsted broerne, når forpagtningerne udløb. For Skjern-broerne og Vejle bro ved udgangen af indeværende år, og endelig for Hobro eller Ølsbro ved udgangen af næste år,

NUTIDENS BROBYGNINGSKUNST

Det blev de smukke hvælvede romersk-fransk inspirerede broer, mest synlige i Østdanmark, der kom til at tegne ældre dansk brobygningskunsts stade. Tilmed viste investeringen i dem sig at være særdeles fordelagtig. Takket være deres »gyldne mål« krævede de kun et minimum af vedligeholdelse og tjente – og for manges vedkommende stadig tjener – deres formål til fuldkommenhed under belastninger, der var utænkelige ved deres rejsning for mere end to århundreder siden. Er de for smalle for nutidens trafik,

lægges en ny vej med en tidssvarende bro uden om, og er mulighederne derfor til stede, etablerer vejvæsenet en rasteplads ved den gamle bro. Enkelte har dog fået tilføjet en nænsom udbygning, uden at det er gået væsentligt ud over deres æstetiske værdier. Også enkelte steder i Vestjylland har man valgt denne fremgangsmåde for at bevare broen. Et godt eksempel på et heldigt resultat deraf er Idum bro fra 1850-erne.

Erfaringerne fra denne brotype var således så gode, at den blev den foretrukne i de imponerende bygningsværker, der i slutningen af forrige århundrede rejstes på hovedlandevejene og i de østdanske købstæder; de mindste kun med en enkelt tøndehvælvning, de større med en let flad bue. Opførelsen af dem var så kostbar, at i folkemunde fik mange navnet »Sølvbroen« til minde derom.

De mindre landeveje og biveje måtte nøjes med en stenplankebro, opført af mere eller mindre groft tilhuggede kampesten, afhængig af landsdelen.

Med industrialiseringen fulgte nye materialer til brobyggeri. Først og fremmest jern. Men jern og vand, specielt saltvand, har det ikke godt sammen. Jernbeton derimod opfyldte alle stillede krav, og så var den tilmed billig at fremstille. I de første år anvendtes »vidundermaterialet« ret ukritisk, både hvad kvalitet og æstetik angår. Ved stadig intens forskning forbedredes kvaliteten dog, så betonen nu lever op til de stolte intentioner, som bar den frem i dens første mange år. Og da ingeniører og arkitekter fandt sammen, hed det ikke længere brobyggeri, men brobygningskunst. Ud fra denne tese hægtedes øriget Danmark fra 1920-erne sammen med broer, der vakte udelte beundring overalt.

Lokalt afløste den smukke Oddesundbro i 1938 den tusindårige, problemfyldte færgefart. Glemmes må heller ikke de for bilistøjne usynlige eminente betonbroer over de større åer og engdrag.

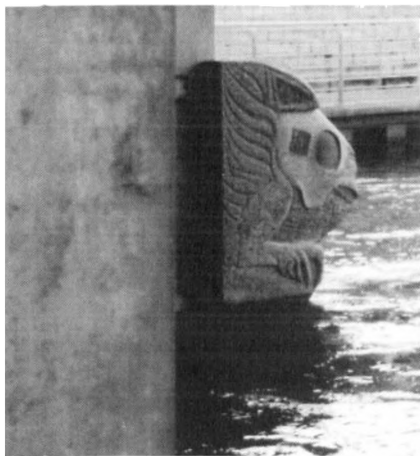
Men tesen gælder også i det små. Selvfølgelig kan et par cementrør accepteres i et vandløb et sted, hvor et menneskeøje sjældent når, men det er en uhyrlighed at støbe en kold, åndløs cementbro over et smukt vandløb i et naturskønt område, når en arkitektonisk velproportioneret bro med karakter og liv kan skabes af kyn-dige hænder for en lille merpris, som det fandtes i fortidens hvælvede broer.

LITTERATURHENVISNINGER OG KILDER

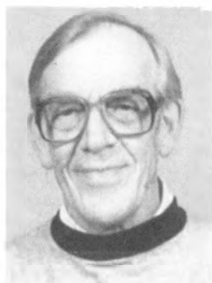
- 1) Alfred Kaae: Stabybogen, s. 5 flg. 1972.
- 2) Danmarks Natur, bd. 5, s. 22 flg. 1972.
- 3) Fortegnelse over de i Lundenæs og Bøvling Amter slagne broer fra året 1780 til Dato (1791), Lan B. 8-334.
- 4) V. Nørlund Christensen: Vorgodbogen, s. 255, 1982.
- 5) H.P. Hansen: De gamle fortalte, bd. 2, s. 182, 1941.
- 6) Vejinspektør Ejnar Frellesvigs kollegiehæfter, Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune.
- 7) Hardsyssels Aarbog, 1927, Storgaard Pedersen: Færgefarten til Ringkøbing, s. 153.
- 8) Fra Ribe Amt, 1939: N.M. Kromann: Færgerierne over Ribe Amts Åer, 78 flg. Samt Geodætisk Instituts målebordsblade fra ca. 1870.
- 9) Chr. Lundsgaard: Borris sogn og dets beboere 1688-1988, 1989.
- 10) Thomas Bloch Ravn: Vadestedet Struer kan fejre sit 400 års jubilæum, Holstebro-Struer Dagblad, d. 22. 6. 1989.
- 11) Severin Weiersøe: Hendes ansigt i ethvert pigeansigt, s. 82 flg. 1982.
- 12) Lundenæs-Bøvling amters kopibog 1741-63, Lan.
- 13) Festskrift til Olaf Olsen, 1988: Jens Tye Møller: Vadestedet, s. 37 f.
- 14) Saxo bd. 1-2, v. Jørgen Olrik, 1925, s. 270.
- 15) Lis Helles Olesen og Torben Skov: Oldtidsvejen, udg. af Ringkøbing Amtskommune 1989.
- 16) Konrad Understrup: Ørre Sogn, 1915, s. 8 og 26-27.
- 17) B 8 - 526 E, Lan.
- 18) Geografisk Tidsskrift, bd. 565, s. 134, 1966. Steen Bøcher: Træk af vejudviklingen i Danmark.
- 19) Til hele afsnittet om stednavne henvises generelt til: Danmarks stednavne, bd. 17, Ringkøbing amt 1-2, 1976 og 1984, samt Aage Houken: Håndbog i danske stednavne, 1976, samt Vibeke Dalberg og John Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1-2, 1979. Desuden er der nævnt adskillige stednavne, der hidrører fra det benyttede arkiv- og kortmateriale.
- 20) Kulturhistorisk leksikon for Nordisk Middelalder, bd. 2, s. 255-56.
- 21) Meddelt af museumsinspektør Esben Graugaard, Holstebro.
- 22) Broer og færgesteder i Danmark. Turist-årbogen 1984, s. 4-5.
- 23) Danmarkshistorien, Vikingetiden bd. 2, s. 112-13, Sesam 1983.
- 24) Saxo, bd. 3-4, s. 214 flg.
- 25) Kirsten-Elisabeth Høgsbro: At slå bro på dansk, s. 12-13. Udg. af Vejdirektoratet 1986.
- 26) Salomon Frifeldt: Ad jyske veje sønderud, s. 16, 1935.
- 27) Kancelliets Brevbøger for den relevante periode.
- 28) Politikens Danmarkshistorie, bd. 8, s. 38 flg. 1964.
- 29) Ejner G. Pedersen: Hærvej og Hedevej i Hardsyssel, 1986, s. 38 flg.
- 30) Alle definitionerne af broerne m.v., se 3.
- 31) B 8-526, Lan.
- 32) B 8-332, Lan.
- 33) B 8-334, Lan.
- 34) B 8-558 m.fl. Lan.
- 35) Regnskabsprotokoller for Sevel sogn 1855-68. (Venligst meddelt af Gunnar Hallum, Her-rup.
- 36) Kgl. Forordninger ang. Vejvæsenet 1690-1780, Rigsarkivet 455,6.
- 37) B 8-526, Lan.
- 38) K. Høgsbro Østergård: »Kvaderstensteknik«, Årbøger for Nordisk Oldkyndighed, 1962, s. 37 flg. samt: Arne Noe Nygaard: »Kirkekvader og kløvet kamp«, 1985, s. 16 flg.
- 39) Hardsyssels Årbog, 1989, s. 69 flg.
- 40) Til afsnittene om Smedevad og Lægård bro

henvises til B 78-815, Hjerm-Ginding herred 1690. Indkomne dok. vedr. vej- og brovæsnet 1784-1862, Lan.

- 41) Bevar din arv, Danmarks fortidsminder, 1937-87, 1987, s. 280.
- 42) Samme som 25), s. 17-18.
- 43) B 8-1058, Lan.
- 44) Kopi af Overvejinspektorens generalrapport 1868-71, Ringkøbing Amts Vejvæsens Arkiv.
- 45) Gustav Møller (1826-84) tilhørte kredsen omkr. Eckersberg. Deltog i Treårskrigen, cand. polyt. 1854. Kendt som kunstner fra 1851, arbejdede bl.a. i Lemvig, hvorfra hans mor vistnok stammede. Efterlod sig der ca. 400 tegninger, deriblandt Storebro, udstillede en enkelt gang på Charlottenborg og er sandsynligvis identisk med G. Møller på Øregård Museet; helligede sig mere sit arbejde som bogholder ved Københavns gasværker.
- 46) J. Aldal: Holstebros Historie gennem Tiderne, 1939, s. 261-73 og 611-12.
- 47) Cand. agro. Thorkild Munk: »Langmosesteningen«, i ARKIVET, nr. 3, s. 59. Blade af Nr. Ommes historie, 1983.
- 48) Til hele afsnittet: Nr. Vosborg Godsarkiv G438-70, B8 E -5600 Vejvæsen 1851-53, Rentekammeret: B 8-206 (1717-56) og B 8-207 (1757- 62), alle fra Lan.
- 49) B 8-332 og 525, Lan samt daværende museumsleder Benny Boysens indberetning til Ringkøbing amt.
- 50) Knud Sand: Lærer M.K. Sand og hans slægt, 1935, s. 99 flg.
- 51) Gældende for hele Skjernå-passagen: A. Clausens artikel i Skjern-årbogen 1961 samt fra Rigsarkivet: Skjern bro 1848-61 F 13-29 og D 129.

Basilisk på en pille til den nye Storebro i Holstebro, udført af Paul M. Cederdorff. Til Storebro er knyttet det sagn, at der under den lå et frygteligt uhyre. Det åd alle, der vovede sig ud på broen. Så kom en modig ridder, Holst, og han fordrev uhyret ned under broen, hvor det stadig ligger. Som tak fik ridderen byen opkaldt efter sig.

Ejner G. Pedersen
Fhv. overlærer
Født 1920 i Kvols
Særkærparken 76
7500 Holstebro

Falkenberg

– strandejer af Ryssenstens nordre forstrand

(»En krage hugger ikke øjnene ud på den anden«)

Af Anders V. Langer

Vilhelm Conrad Ahlefeldt von Falkenberg hed han og var i perioden 1807-1822 ejer af strandretten til havkysten fra Torsminde til Pælediget syd for Thyborøn.

En malerisk skikkelse har han været denne militærperson fra Napoleonstiden, der dukker op på Lemvig-egnen, de første år vel kun glimtvis. Han har dels været frygtet, dels beundret af dem, han havde under sig og måtte samarbejde med – på en facon, der jævnlig gik uden for lovens grænser.

Hans bitreste modstander blev derfor by- og herredsfoged C. F. Skønau (1773-1829) i Lemvig. Men der skulle et utal af retssager til, før Falkenberg måtte bide i græsset.

FORSTRANDEN FØR FALKENBERG

Begrebet strandret er en omfattende sag.¹¹ Fig. 1 er et forsøg på at anskueliggøre, hvem der i tiden forud besad strandretten over den jyske vestkyst fra Nymindegab i syd til Thyborøn i nord.

At der er sket uret og ulovligheder i udøvelsen af strandret også før Falken-

bergs tid, er tydeligt. Herom vidner biskop Brorsons formaning til de fremmødte Harboøre-folk ved visitats i Engbjerg kirke 1743. Brorson talte bl.a. om »uretfærdighed ved strandsiden«, så der blev en stor »bevægelse af suk og gråd i menigheden«.

Året efter udkom et skrift med den meget omstændelige titel:

»Tilbørlig Omgang med indstrandede Folk og Gods efter Guds Hellige Ord og hans kongl. Maists. allernaadigste Strand-Love, til Guds Ære, og sin egen samt andre vedkommendes Christendoms Opbyggelse betragtet af en u-studered Person Johannes Grüning«.

Denne ustuderede person var strandrider, dvs. ansat som tilsynsførende ved Ryssenstens forstrand. Han havde deltaget i Store nordiske Krig og kom siden i tjeneste hos forvalter Stausholm på Rammegård. Ejendommeligt nok kom han hertil – som siden Falkenberg – fra hertugdømmerne.

I sit skrift udtrykker han behov for, at der ved stranden bliver opstillet »en stor tavle højt op i vejret, som enhver mand kunne se«, med følgende påskrift:

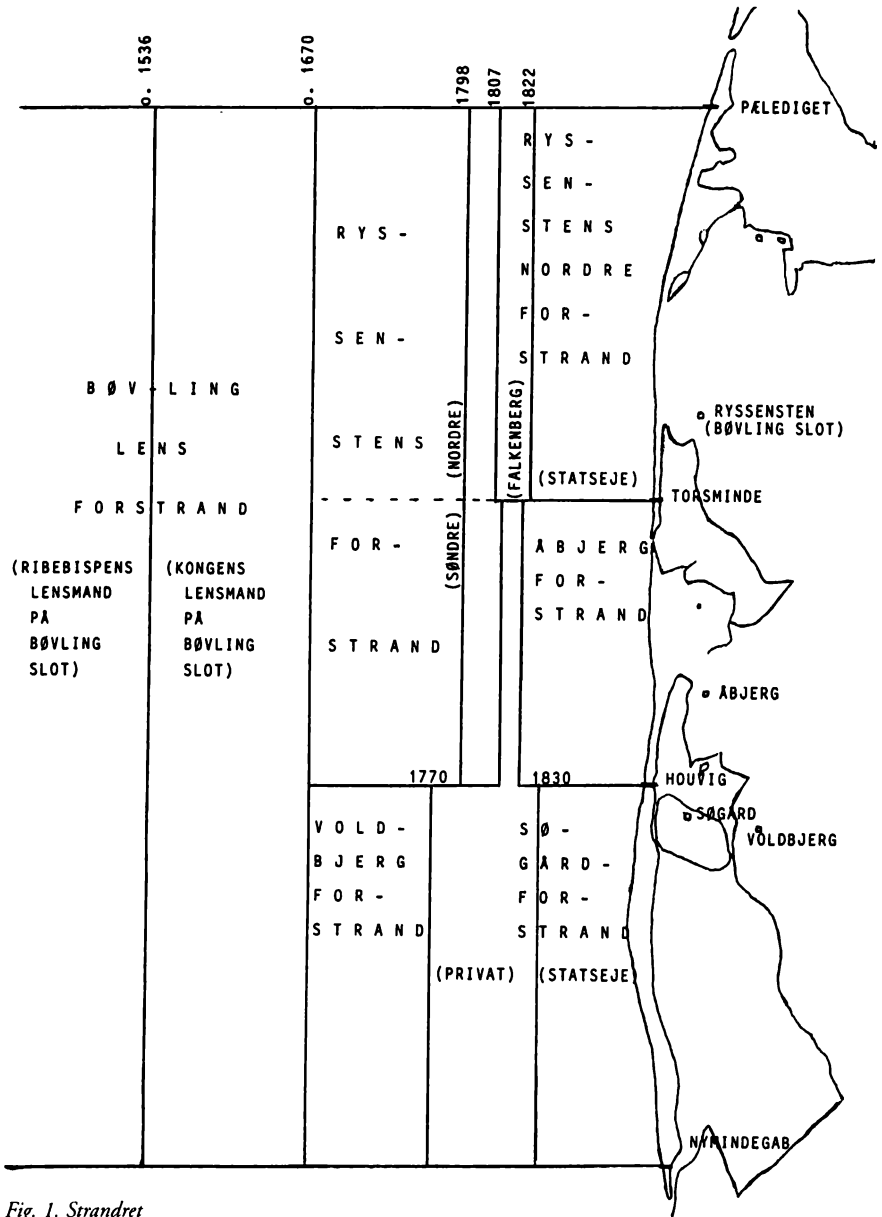

Fig. 1. Strandret

ALDELES SOM I VIL, AT MENNESKENE SKAL GØRE EDER, SÅ GØRER I OG DEM; THI SÅDAN ER LOVEN OG PROFETERNE, SIGER KRISTUS.

Jeg ved ikke, om skiltet blev sat op; advarslen blev i hvert fald ikke altid fulgt.

I 1753 besøger Brorson Husby og nævner »en køn opvækkelse« for 12 år siden, »hvorved den på slige steder, hvor skibe ofte strander, gængse strand-tyveri meget er formindsket, men langtfra ganske hæmmet«.

FALKENBERG OG THOMAS WANG (1807-1813)

Baroniet Ryssensten blev opløst i 1798, og ved den lejlighed blev også strandretten sat på auktion. Falkenberg køber sin strandret 22/4 1807 af kammerherre Fønss, Randers.

Falkenberg var født i Tronhjem 1774, men boede i Holsten som formodentlig også i sin tid hans afdøde far, major Henrik Lorentz og hustru Maria Beck.

En måned før Falkenberg køber strandretten, er han til auktion i Årgab. Han køber betydelige mængder af skibsinventar, men betaler ikke sin auktionsregning. Også i 1803 var han kendt på Ringkøbing-egnen, hvor han havde solgt en snekke til bl.a. hans senere kollega som strand ejer assessor Ammidbsøll, Søgård på Holmsland.²⁾

Sine breve fra de første år som strand ejer daterer han i Rendsborg.

I maj 1808 vil han vide, hvem der bor på Ryssenstens borggård, og om der er flere værelser, hvor en familie anstændig kunne bo – sandsynligvis med den tanke, at han selv med kone og børn kunne flytte dertil.

Falkenberg kasseres som officer 12/10 1809 ved krigsretsdøm og idømmes bl.a. fem års fængsel, hvilken straf han dog får eftergivet. Endvidere må han tilbagebetale 604 rigsdaler for ulovlig fordel, vel til adskillige underordnede, han må have snydt.

Først o. 1813 flytter han til Fjaltring. Alene. Kone og børn kom der nok aldrig.

I de første fem år har han af og til besøgt sit domæne ad kortere varighed, og han har da boet i Fjaltring præstegård.

Det var strandrider Thomas Wang (1771-1833), der fra begyndelsen blev hans tillidsmand og bestyrer af forstranden. Elleve breve til ham fra Falkenberg dukker senere op i en retssag. De er fra tiden 18/5 1808 - 21/7 1810, og de kaster et grelt lys over Falkenbergs første fem år som strand ejer og de metoder, han nok fra første færd har agtet at benytte.

Th. Wang boede i en af Sønderby-gårdene i Fjaltring (matr. nr. 33). Den blev kaldt Strandgården. Vestfløjen fungerede som pakhus for strandingsgods.

Th. Wang havde også været ansat som strandrider under den forrige ejer og skulle i den egenskab begære strandfogderne indkaldt én gang om året »for deres edelige forklaring og vidnesbyrd at afgive« om, hvad der var inddrevet af løst vrug »uden levende menneskers medfølgelse«.

På Th. Wangs foranledning må birkedommer Bendix Claudi indkalde de ca. 20 strandfogder på Ryssenstens nordre forstrand. Den var ved Ferring delt mellem Ringkøbing og Thisted tolddistrikter, og toldembedsmændene blev også tilsagt til tingsvidnet på Lemvig rådhus.

Den facon har ikke passer Falkenberg. Formodentlig har han forbudt Th. Wang at anmode birkedommeren om indkaldelse af strandfogder. »De er meget for ef-

Fig. 2. Silhuetklip af told- og konsumptionsinspektør J. J. Fæster og hustru, Ringkøbing (original i Ringkøbing Museum). – *Selv om Falkenberg ønskede at være fri »for hans overflodige nærværelse«, skal de to herrer jo nok af og til have truffet hinanden, og selv om ingen kan vide, hvorvidt de to af ydre har lignet hinanden, er det vel sandsynligt, at Falkenberg har taget sig ud nogenlunde som Fæster her. Han var »høj af vækst og noget stærk af bygning«, fortæller hans politipås 1820 (fig. 7). Bogen fortæller, at han har roget lang pibe, men han går somme tider op og ned ad gulvet og ryger tobak, fortæller en af arrestvugterne 12/ 1820, og han tager »megen stærk drik til sig«.*

tergivende og bange i mange ting – bi kun lidt ... Kun tavs i alting – det bliver Deres eget gavn ...», skriver han 26/4 1809. Da har Th. Wang vel ytret betænkelighed ved ikke at følge de givne regler.

Få dage efter (6/5 1809) skriver Falkenberg: »Almægtige Gud! Hvad er det for knibe, De stedse taler om, De står i?.. Men De er ved alle lejligheder så frygtsom og lyder enhver sådan kjæltrings ord. Ja, én krage hugger ikke øjnene ud på den anden... For simpelt løst vrag skal De her-efter slet ingen melding til hverken Ringkøbing eller Thisted toldkammer gøre, og skulle Sand (toldbetjenten?) lade sig se på

uberettigede steder eller gøre uberettigede spørgsmål, så lad ham få en dyrtig portion prygl, hvorfor jeg siden giver 5 rigsdaler for umagen til uddeleren.«

»*En krage hugger ikke øjnene ud på den anden*«. Den sentens burde kunne anføres som ledemotiv for Falkenbergs udnyttelse af sin strandret.

Foråret 1810 er Falkenberg i Fjaltring. Herfra skriver han (11/5 1810) til Th. Wang om regler vedrørende en forestående auktion over løst indstrandet vraggods. Amtmanden må ingen oplysninger få tilsendt, før Falkenberg har læst beretningen og enten accepteret eller forkastet den. Thisted toldkammer skal ikke underrettes om auktionen. »Derimod kan Ringkøbing toldkammer – så sent med posten, at inspektør Fæster ej kan komme – derom underrettes, således at man for hans overflødige nærværelse kan befries... Al fortrolighed med Claudi lad rent bortsfjernes, men derimod stedse byd ham spidsen... Og dermed Gud befalet.« (!)

Birkets auktionsprotokol oplyser om auktion 21.-22. maj 1810 på Strandgården i Fjaltring og hos strandfogderne over løst inddrevet vraggods. Seks strandfogder fra Ringkøbing tolddistrikt nævnes, otte fra Thisted distrikt. De tre er mine tiptipoldefædre.

Det kan forekomme sært, hvorfor Falkenberg arrangerer den auktion, som han gør. Tænkeligt har han haft mere at sælge, end han har oplyst til myndighederne, måske mærkede varer, hvortil der kunne være en ejermand? Vrag, løst af havet inddrevet og uden levende folks medfølge, tilkom strandejeren og behøvede vel ikke sælges forfulgt.

Senere må amtmanden have rykket Th. Wang for manglende indberetninger, og

Fig. 3. Strandauktion ved Øster Rønlangergård 1964. – Auktionator, sagfører Platz, Lemvig, ses midt i billedet (med hat). Strandfogden (med lys kasket, i baggrunden lidt til venstre) hedder Christian Langer som hans tipoldefar ved auktionen i 1810. Dengang var birkedommer Claudi auktionsholder. I mine første erindringer var det dommerfuldmægtig Schiøtz-Christensen, der – ledsaget af uniformerede embedsmænd – med rivende tungfærdighed råbte varerne op. – I en strandfogedgård var dette opbud en af årets begivenheder.

27/7 1810 skriver Falkenberg fra Nennedorff ved Hannover. Amtmanden må kun få vege angivelser, »en lille spir og slige udtryk«. »Man skal ventelig først lære at kende den rette strandejer – som hin abekat engang ytrede«. – Den »abekat« må vel så være amtmanden!

»Hils hele Rømers hus«, skriver Falkenberg videre. Rømer er sognepræsten i Fjaltring (1787-1815), og hos ham har Falkenberg boet de første år, når han opholdt sig i Fjaltring. Nu må han have planer om at komme igen: »Jeg tænker dog, at jeg, som han har sagt mig, frit kan drage

dertil, når og hvad tid jeg måtte komme, De dog så lidt underhånden ville erkyn-dige Dem – og da bed præsten mage det så, at et af vinduerne i sovekammeret kan oplukkes og forsynes med kroge«.

Det lyder ret mystisk, men hænger vel sammen med, at Falkenberg ved krigsretsdømmen 12/10 1809 var blevet »æreløst kasseret«.

I 1809 var han på Lemvig-egnen, hvor han logerede på Rammegård hos proprietær P. Høegh, til hvem han åbenbart har haft et godt forhold på det tidspunkt.

Det har han ikke haft til herredsfoged

Skønau, der »vitterlig har været ham imod næsten den hele tid, han har opholdt sig i egnen«. Det skriver Skønau selv i sin bemærkelsesværdige skrivelse af 17/5 1820 i anledning af Falkenbergs ærerørige anklager imod ham i skrivelse af 10/9 1819.

Skønau fortæller, at Falkenberg i 1809 viste sig her på egnen i en slags udenlandsk uniform, og der gik rygter om, at han havde været arresteret i Rendsborg for æreløse handlinger. Som overbefalingsmand ved kystmilitsen indberettede Skønau sagen til generalkommandoen og modtog ordre til at arrestere Falkenberg. Samtidig så han ham efterlyst i avisen som borttrømt.

Skønau anholdt Falkenberg på Rammegård. Om natten slap han fri fra vagten, men blev igen anholdt og ført til Lemvig, senere til Viborg, »hvorfra han som en stor forbryder blev afhentet ved en kommando og transporteret i bolt og jern«.

Skønau har derefter ikke haft videre med Falkenberg at gøre, »før han i året 1812 igen indfandt sig her i egnen og med en mageløs ublu dristighed« forlangte, at Skønau skulle erkende ham for kaptajn, »idet han pralende og truende kom ind i mine egne værelser og foreholdt mig en foregiven hæderlig afsked, som han dog ikke ville lade mig få til gennemlæsning«, skriver Skønau.

Det viser sig efterhånden, at Falkenbergs afskedsbevilling ikke gælder i de danske stater og først skulle leveres ham, når han var uden for grænsen, og da han havde brugt (misbrugt) den her i landet, måtte Skønau afkræve ham bevillingen til kassation.

Falkenberg har været til stede ved jule-

tid 1811, da de to engelske orlogsskibe »St. George« og »Defence« strandede på Bøvling Klit, »Defence« nordligst og på Falkenbergs forstrand. I smædeskrivelsen 10/9 1819 anklager han Skønau for at have udelukket ham fra deltagelse i bjærgning af vraggods på hans egen forstrand, men det kunne Skønau på det tidspunkt ikke huske.

En måned før, da den norske slup »Christiane Frederikke« var strandet for Fjaltring Klit, havde skipperen »afsluttet en kontrakt med en hr. Falkenberg« mod halvdelen af det bjærgedes værdi. Skønau fik erklæret akkorden for ugyldig, da »Falkenberg er fremmed her i egnen og efter, hvad man ved, ikke kan anses for vederhæftig«. En ny kontrakt blev aftalt med proprietær Høegh på Rammegård mod en tredjedel af værdien. – Falkenberg har ikke som strandejer haft nogen forret til at indgå bjærgningskontrakt med strandede søfolk. Hans forsøg i den retning mislykkedes, måske på grund af Skønau, under hvem strandings-tingsvidnet hver gang blev optaget.

Falkenberg nævnes ikke i Skønau's strandingsforhør vedrørende »Defence«. Det er Høegh, der forestår bjærgningen mod en tredjedel af provenuet, mens strandejeren sydfør, Ammidsbøll, selv forestod bjærgningen. Nogle bjærgede krudttønder blev først oplagret i Fjaltring kirke, siden flyttet til Falkenbergs pakhuis. Nogle af tøndernes kobberbånd var forsvundet.

Kort tid efter viser en engelsk brig sig ved strandingsstedet, og Falkenberg gør anstalter til kontakt med en fiskerbåd fra land. Det forhindrede vejret, men Falkenberg måtte i retten for at have søgt samkvem med landets fjender.

Fig. 4. Sønderby-gårdene i Fjaltring, fot. fra havdiget 1995; Tuskjær i forgrunden. Strandgården's stuehus, til højre, ligger formodentlig samme sted som det stuehus, hvori Falkenberg boede. Foran og til venstre stuehuset til Sdr. Sønderby. Her er udbygningerne revet ned. Der samme galder de to Marsk-gårde, der har ligget et stykke vest (til venstre) for Tuskjær.

De anførte breve fra Falkenberg til Th. Wang antyder, hvordan han havde i sinde at udnytte sin strandret. Eksempler på ulovligheder skulle efterhånden komme for lyset.

Han forstod »at gøre sig gældende hos strandbeboerne og bibringe dem høje tanker om hans persons vigtighed«, sagde Skønau siden (ved domsafsigelse 5/6 1823). Og det opnåede han dels gennem et fortroligt kammeratskab med dem og dels ved at indgive dem frygt for, hvad de kunne vente af ham.

Th. Wang sprang fra i tide. Fra nytår 1812 frasagde han sig »hovedkuls« tjenesten som strandrider, da han på den ene side frygtede »for følgerne af at opfylde hans ordrer og på den anden side anså det for ubilligt af være hans angiver«.

På det tidspunkt var Th. Wang ejer af Strandgården. Nu køber han Øster Borup i Ferring. Han bliver siden toldopsynsmand (fra 14/4 1818) og er stadig befalingsmand ved kystmilitsen.

STRANDRETEN BÅNDLÆGGES (1813-1817)

Først i december 1813 bliver Ryssenstens forstrand belagt med sekvestion, dvs. at strandejerne, Falkenberg i nord og Ammidsbøll i syd, bliver frataget deres strandret, så længe en anlagt sag i den anledning løber.

Det er amtmand Rosenørn i Ringkøbing, der tager affære. Han skriver 19/2 1813 til Danske Cancelli, at han har fundet sig foranlediget til at lægge sekvester på en af Falkenberg hidtil udøvet forstrandsrettighed. Det skyldes, at samme Falkenberg »er blevet affordret den ham forhen meddelte afsked fra Hans Majestæt Kongens tjeneste«.

Brevet går videre til Rentekammeret, hvorfra statsadvokat Schönheider anmodes om at anlægge sag. Det skal undersøges, om Falkenberg og Ammidsbøll har hjemmel til at udøve strandret. Fra gammel tid hørte den ret under kongen.

Retssagen kom til at strække sig over fire år. Og det blev Skønau, der midlertidig fik overladt strandbestyrelsen med Th. Wang som opsynsmand.

Formodentlig er Falkenberg flyttet ind i Strandgården sidst på året 1813. Han køber den for 1000 rd. af sognepræst Rømer (skøde 9/11 1813).

De to har nok på sin vis været hinanden værd. Søren Rømer var »ilde lidt for sin utilbørlige strengthed og sit heftige sind, som forledte ham til mange uoverlagte handlinger (f.eks. at prygle folk)«.»

Det har sikkert ikke været det kirkelige fællesskab, der forbandt Rømer og Falkenberg. Ifølge attest (17/12 1820) fra den følgende sognepræst i Fjaltring har Falkenberg »som kristen udvist et i menigheden såre foragteligt forhold«. Ingen sinde så præsten ham deltage hverken i offentlig gudstjeneste eller ved altergang i Fjaltring kirke. »Desuden findes han i kirkebogen udlagt til barnefader til tvende børn uden for ægteskab«. Falkenberg havde ytret afsky for slige forhold »og gav håb om forandring til det bedre, men som erfaring ikke har vist at være påfulgt«, skriver præsten.

Falkenbergs børn uden for ægteskab er med tjenestepiger i Strandgården. Et af børnene hedder Marie Agathe Villiamsen og er født 6/8 1816. Moderen er Mette Cathrine Madsdatter, Trine Borup kaldet, der 4/10 1818 bliver gift med Søren Chr. P. Mølgaard. Da hendes næste barn fødes, tjener hun stadig i Sønderby. Hendes mand gik i Falkenbergs tjeneste og blev én af dem, han rev med sig i faldet.

I begyndelsen af januar 1817 får Th. Wang i sin egenskab af strandopsynsmand brev fra Falkenberg, der besværer sig over visse strandfogder for tyveri af

ilandddrevne tømmerstokke. Han ved lidt om, at sekvester-sagen nærmer sig sin afslutning, vel også, at udfaldet bliver til hans fordel, og er vel ude på at »købe« Th. Wang – til at fortsætte som strandridder? Falkenberg skriver: »Beholder jeg den (strandretten), indser De let, at jeg for fremtiden kan gavne Dem; gør derfor til mit bedste i henseende til påpassenhed, De kan!«

Sagen bringer tydeligt Th. Wang i knibe, vel på grund af de ulovligheder, han selv i sin tid var med i. De vil komme for lyset, hvis han angiver strandfogderne.

Nu sender han brevet til Skønau og forklarer situationen. Han havde forlangt en erklæring fra strandfogderne og den beviste, at de enten var uskyldige eller »frække nok til at nægte sandhed«.

Og så har de alle beskyldt Th. Wang for at være medvider i »ulovligheder, de efter Falkenbergs ordre forhen har begået«.

Ved en senere retssag (9/6 1820) påstås det, at strandfogderne ingen løn fik, ja, at de ligefrem måtte betale Falkenberg for stillingen. Derfor var de nødt til at tage sig betalt. Og det har vel alle dage været overkommeligt for en strandfoged – hvis han da var »en krage«.

Th. Wang er klar over, at der er ting, han i tilfælde af forhør ikke kan benægte, og han nævner konkrete sager fra 1811. Et par tønder vin blev gemt for tolderne, og to piber vin, fundet af fiskere i åben sø, fik Falkenberg tiltusket sig for en ubetydelig dusør. Mærkerne på piberne blev fjernet, og han fik strandfogderne til at angive dem som løst inddrevet. Så tilhørte de strandejeren.

Falkenberg beholdt sin strandret. Birkerettens dom faldt 2/12 1815, lands-overrettens 23/12 1816 og højesterets-

Fig. 5. Strandfogderne ved Ryssenstens nordre forstrand, fot. i Lemvig 1906 under det årlige besøg hos dommerfuldmægtig Schiøttz-Christensen for at hente deres »tredjepart«, strandfogdens andel af provenuet fra den overståede strandauktion. – De fleste kan navngives; adskillige er sønnesønner af strandfogder fra Falkenbergs tid. – Stående midt i billedet ses Schiøttz-Christensen.

dommen 29/5 1817. Alle lød: Forbudet ophæves.

Der fandtes altså ingen lovhjemmel mod udøvelsen af privat strandret, og Falkenberg kunne igen overtage bestyrelsen.

»Men nu viste hans overmod og uretferdige selvrådighed sig i højeste grad«, skriver Skønau (17/5 1820), »og da han bestandig vedblev at anklage mig i kollegierne, så måtte jeg for at forsvare mig i de erklæringer, der blev mig affordrede, omtale hans handlemåde således, at dette gav anledning til, at der blev først anordnet undersøgelse om hans forhold som

strandejer og siden anlagt offentlig sag imod ham«.

Undersøgelsen foregik i august 1818. Justitssag mod Falkenberg blev anlagt 27/11 1818.

JUSTITSSAGEN MOD FALKENBERG (1818-1820)

I 1817 fæstede Falkenberg to nye strandridere. Den ene hed Bertel Wang (1770-1841) og fortæller, han var blevet ansat til mikkelsdag (29/9). Han kunne ikke skrive og måtte i påkommende tilfælde have hjælp hos skoleholderen. Hans kone

skulle holde hus for Falkenberg. Bertel Wangs distrikt strakte sig fra Torsminde til Ferring. Området nordfor blev passet af Søren Mølgaard.

Allerede til maj året efter får Bertel Wang sin afsked som strandrider. Skoleholder Svend Hjortkjær forfatter i den anledning et »Ydmygst Promemoria« til birkedommer Claudi på Bertel Wangs vegne. Falkenberg fandt det »aldeles upassende såvel for ABC-lærere som for kirkebrøgere at befatte sig med at sammenskrive de af dem såkaldte klager« osv. og fortsætter med at udgyde sin harme over den formastelige skoleholder. Der bliver næsten ingen vrede tilovers til Bertel Wang. Men han behøver hverken ham eller hans kone til at tjene sig, »da de intet blivende sted har og ikkun skændes og slås med deres medtjenere, ihvor de kommer«.

Bertel Wang kunne dog godt blive strandrider igen, men må så straks »flytte til mig igen«.

Det synes usikkert, hvordan Bertel Wangs forhold til Falkenberg videre er forløbet. Uoverensstemmelser til trods har der stadig været forbindelse.

Søren Mølgaard (1790-1835) slap ikke ud af Falkenbergs greb. Hans skæbne blev tragisk.

Først på året 1817 havde han bestilt bryllup i Harboøre kirke med en pige fra Langerhuse, men han fortrød, og brylluppet blev aflyst. Et års tid senere bliver han gift med Falkenbergs tjenestepige Trine Borup og bliver stedfar til den toårige Marie Agathe, Falkenbergs datter.

I efteråret 1817 gør han og Falkenberg sig uheldigt bemærket ved jagten »Flora« stranding om aftenen den 2. oktober i »Erik Langers moders stranden«.

ren, Jens J. Wedsted, og hans mandskab blev beordret i logi i strandfogedgården, der lå temmelig langt fra strandingsstedet. Det var efter gængse regler, men de havde selv ønsket at bo på den nærliggende Knoppergård.

Nu beordrede Falkenberg Søren Mølgaard om bord for at iværksætte bjærgning imod Wedsteds ordre. Og skibsfolkenes klæder blev nok behandlet temmelig ublidt, bl.a. ved at en og anden huggede en hæg i her og der. Wedsted savnede siden en del af de synåle, han havde haft i sin kahyt. Her havde bl.a. Søren Mølgaard været, vist endda alene en overgang, og da han senere leverede synåle til rensning og afpuddning et sted og derefter faldt på her og der, måtte det vække mistanke.

Ifølge højesteretsdom 14/5 1821 måtte Falkenberg i den anledning bøde 100 rd. Søren Mølgaards straf blev fængsel på vand og brød i 10 dage.

En anden sag beskæftigede sig med, at Søren Mølgaard som strandrider kunne optræde på stranden med sabel og gevær. Geværet var ladet, men der var ikke fængkrudt på panden, og sabelen var så skarp, at Jens Christian Skipper fra Harboøre fik skåret tre fingre, da han ville gribe om sabelen. Men hvis han og hans kammerater, der var ved stranden i ulovligt ærinde, ville hugge deres hæge i Søren Mølgaard, så er det vel forståeligt, at han trak sabelen.

»Slagsmålet« fandt sted efter den svenske brig »Credentzen«s stranding 18/11 1817.

Strandfoged Chr. Sørensen Rønn indrømmer, at han har trukket slibestenen – sin egen – engang sabelen blev slebet.

Også Bertel Wang har optrådt bevæbnet som strandrider. I 1818 ville han

Fig. 6. Strandfoged Chr. Sørensen Rønn var ejer af Vester Rønlangergård (matr. nr. 40, Harboøre sogns sydlige del). Billede fra først i 1920'erne. (Karen Thuborg: *Det gamle Harboøre* (1928) s. 19). Stuehuset og nok også andre bygningsdele har været de samme, da Chr. S. Rønn i 1817 her trak slibestenen for Søren Mølgaard, der på det tidspunkt åbenbart var indkvarteret hos Erik Langer i Øster Rønlangergård. – Falkenberg har kaldt Chr. S. Rønn og hans far havtyve, og Skønau finder det mærkeligt, at han så har kunnet bruge dem som strandfogder. Forhørene taler dog tydeligt om, at det var Falkenberg, der startede ulovlighederne. Således fik han Chr. S. Rønn til at køre en inddrevet »vragsbåd« til Strandgården, »som endnu var belagt med sekvestion«. – Chr. S. Rønn blev den ene af de to Harboøre-strandfogder, der i 1847 mistede bestillingen på grund af ulovligheder ved barken »Vertumnus'« stranding.

med »hug og stød af hans bøsse-kolbe« hindre en fisker i at gå til stranden. Fiskeren var halvbror til Fjaltring-strandfogden Christen Øster Mærsk, der blev tilkaldt og tog bøssen fra strandrideren. Den var ladet, fortæller han siden, da Falkenberg stævner både ham og broderen og kræver bøssen udleveret. Men strandfogden ville beholde bøssen, indtil Falkenberg lod den afhente, og får at vide, at hans »hidtil opagtede strandlen i morgen ville vorde anbetroet til en anden«.

I november 1817 inddrev ti foustager med rom på Falkenbergs forstrand. De ni blev bragt til pakhuset ved Strandgården i Fjaltring og synet af den behørig øvrighed kort tid efter; men den tiende foustage blev skaffet til side hos strandfoged Henrik Pedersen på Knopper, indtil synsforretningen var overstået. Rygtet gik, at Falkenberg skulle have tappet de øvrige ni tønder derhjemme i pakhuset for en del af indholdet og fyldt vand på i stedet, før toldinspektøren kom til stede. Endvi-

dere skulle han have blandet de forskellige mærker sammen, før foustagerne blev sendt til auktion i Skive.

Det var bl.a. den slags ulovligheder, undersøgelsen mod Falkenberg i august 1818 skulle opklare.

Samtlige ca. 20 strandfogder får stillet 23 spørgsmål. Det første lød:

»Har Falkenberg ikke givet deponenten som strandfoged ordre om at lægge skjul på, hvad der kunne dølgges af det løst inddrivende vrage, samt at forandre og ukendeligøre mærkerne derpå?«

De fleste svarer afgjort nej, men Chr. Sørensen Rønn fortæller, at Falkenberg for flere år siden bød ham udslette mærkerne på tæer, som drev i land. – Den sag bliver siden nærmere undersøgt.

Flere strandfogder bekræfter, at Falkenberg havde forlangt betaling af dem for at kunne fortsætte i deres bestilling. Af Chr. Sørensen Rønn havde han begæret 50 rd., men intet fået. Derimod havde Erik Langer betalt ham 50 rd. Hans »moder, som

var til stede i retten, erklærede, at Falkenberg havde modtaget ommeldte 50 rd. således, nemlig 2 specier og 45 rd. i sedler«.

Erik Langer var 17 år på det tidspunkt. Hans far var død et års tid forinden.

Et par spørgsmål angår Falkenbergs forhold til norske handelsskuder, der fra gammel tid havde tilladelse til at drive forretning på kysten. I hårdt vejr kunne nordmændene kaste deres last over bord og lade den drive i land. Falkenberg beskyldes for at have tilegnet sig sådanne trælaste som løst inddrevet og at have forlangt afgift af skipperne for at handle.

Først 14/3 1821, efter næsten tre år, afsiges dommen ved Ryssensten birketing. Falkenberg »hensættes til arbejde i Viborg Tugthus udi tvende år« for svingagtig omgang med vrage, han må betale en mulkt på 50 rd. – for ulovlig handel – og han må udrede sagens omkostninger.

Det er et virvar at finde rundt i sagens indlæg og påstande.

Der har på det tidspunkt ikke været tvivl om, at Ryssensten birk var Falkenbergs værneting, men det blev ikke birkedommer Claudi, men herredsfoged, grev Sponneck, Ringkøbing, der som sættdommer kom til at lede sagen. Han overtog også hvervet som skriver. Det var ellers Skønau bestilling – ved siden af at være dommer ved herredstinget m.v.; men det åbenbare fjendskab mellem ham og Falkenberg var årsag til, at han måtte vige posten.

Fra 6/2 1819 overtager Skønau hvervet som anklager i sagen – efter prokurator Skaaning. Prokurator Erichsen var forsvarer – og åbenbart Falkenbergs støtte til det sidste.

Sidst i marts 1819 drev et stort skibsrør i land hos strandfoged Anders Vrist, min

tipoldefar. Falkenberg forlangte, han skulle køre roret hen til Laurs Fiskers gård i Vejlbj. Laurs Fisker var nu strandrider sammen med Niels Borup fra Ferring. Begge stod de under Søren Mølgaard.

Det rør var mere, end Anders Vrists »egne hoveder« kunne magte, og det gik han hen og fortalte Falkenberg, en dag han var til stede hos Laurs Fiskers. Falkenberg svarede i første omgang, at så kunne han jo lade roret ligge, men næppe var Anders Vrist kommet uden for forstuedøren igen, før Falkenberg sprang efter ham og siden slog ham med knytnæve i ansigtet. »Slå ikke!« siger Anders Vrist, da han rejste sig fra bordet. »Hvad, skal jeg ikke slå?« svarer Falkenberg, hvorpå han i det samme »trak en kniv af brystlommen i hans kjole og holdende med knyttet hånd om skaftet satte Anders Vrist sammes spids lige på brystet«.

Både Laurs Fisker, hans bror og deres far var til stede i stuen, og de overværede, at Falkenberg flere gange satte Anders Vrist kniven for brystet og truede med at støde den i ham, »dersom han knyede«. Flere gange stødte han ham igen »for brystet og ville kaste ham om på gulvet«. Anders Vrist måtte finde sig i mishandlingen, da han frygtede, Falkenberg ville gøre alvor af sin trussel med kniven. Bladet var på fire tommer og langt nok til at dræbe.

Endelig slap Anders Vrist ud af stuen, men Falkenberg fulgte efter, og drev ham op i et hjørne i gården, hvor han igen truede med kniven og fik ham til at love at levere træet fra stranden. Til sidst strøg han ham om munden med fladen af kniven.

Nu kom Laurs Fisker til stede og bad for Anders Vrist.

I retten bliver han spurgt, hvorfor ingen af de tre mænd i stuen havde forsøgt at redde ham der. Anders Vrist troede, de var bange for at gøre Falkenberg imod, svarer han og fortæller, at en strandfoged plejede at køre ilanddrevet tømmer hjem til sin egen gård og altså ikke til en strandrider. Derimod blev vin »og sligt i fourstager« kørt til pakhuset i Fjaltring.

En time efter, at Anders Vrist var sluppet væk, får Fiskergård besøg af Bertel Grønsmølle fra Nees. Han kom med brændevin, vel til Laurs Fisker. Og nu bliver også Bertel Grønsmølle overfaldet og truet med kniven. Som grund nævner Laurs Fisker, at Falkenberg selv ville købe brændevinen, og at han var ophidset efter spektaklerne med Anders Vrist. Bertel Grønsmølle kendte ingen anden grund, end at Falkenberg bebrejdede ham et svogerskab med Jens Gadgaard i Fjaltring!

Bertel Grønsmølle slap med skrækken, og henad aften tager også Falkenberg afsted fra Vejlbj. Der har tydeligt ikke været sparet på brændevinen, inden han begiver sig på vej, og da han kommer til Trans, tager han ind til strandfoged Niels Grebdahl. Også her laver han ballade. Niels Grebdahl fortæller:

En aften i slutningen af marts eller i de første dage af april måned kom Falkenberg ridende nordfra og tog ind på hans gård. Lidt efter kom strandfoged Christen Smed og Niels Jensen fra Ferring. Der blev sat noget levemåde frem for dem til lige med en flaske brændevin, og da den var drukket, måtte han efter Falkenbergs anmodning – klokken omtrent 10 – hente endnu en flaskefuld hos naboerne. Han havde nok kunnet mærke, at Falkenberg ved ankomsten var noget beruset.

Chr. Smed fra Ferring fortæller, at de

sad ved bordet og fornøjede sig med sang. Også Falkenberg sang med.

Klokken omtrent 11 begyndte Falkenberg uden mindste anledning med foden at ville støde flasker og glas ned af bordet; men det afværgede Niels Grebdahl og sagde, at han ville dog vel ikke gøre ondt. Straks efter strøg Falkenberg med armene alt på bordet stående sammen med lyset ned på gulvet. Da Niels Grebdahl gav ondt af sig, fordi Falkenberg således holdt hus, så trak Falkenberg en tollekniv op af brystlommen og spurgte, om Niels Grebdahl ikke var bange for den.

Niels Grebdahl sprang da til og greb Falkenberg om armen for at forhindre, at han nu skulle såre ham med kniven, men imens han således brødes med Falkenberg, sårede denne ham i ansigtet med kniven.

Efter at Niels Grebdahl således med magt havde vristet kniven fra Falkenberg, satte han ham ned på en bænk ved vinduet, og under et skænderi, som derpå forefaldt mellem dem, sprang Falkenberg pludselig op og slog med armene vinduerne ud.

Uagtet Falkenberg var beruset, kunne Niels Grebdahl dog ikke skønne hans tilstand at være således, at han ej havde fornuftens brug og jo nok vidste, hvad han foretog sig.

Niels Grebdahls børn var inde i stuen, da det omforklarede skete, men de løb ud, da deres far blev overfaldet. Eftersom der blev mørkt i stuen, da lyset var stødt ned, havde Christen Smed og Niels Jensen ikke kunnet se, at Falkenberg trak kniven mod Niels Grebdahl, men hørt, at de brødes.

»Efter at Falkenberg havde sovet rusen ud, betalte han næste dags morgen den

gjorte skade, og Niels Grebdahl havde altså intet videre imod eller på ham at fordræ.

Heller ikke Anders Vrist eller Bertel Grønsmølle ønskede videre tiltale mod Falkenberg, da de blev spurgt i retten et halvt år senere. »Nej, såmænd vil jeg ej!« svarede Bertel Grønsmølle, Anders Vrist kort og godt: »Nej!«

Om det har været af frygt for Falkenberg eller på grund af den besynderlige beundring, er ikke til at vide.

Også Laurs Fisker havde ved andre lejligheder været spurgt af Falkenberg, om han ville se hans dolk, »men det har da været for spøg«, sagde Laurs Fisker og ytrede, »at denne udtalelse meget brugtes af Falkenberg som spøg«.

Skønau har ikke betragtet en sådan optræden for spøg. Han tager affære og henstiller, at Falkenberg bliver sat fra strandbestyrelsen. Forhørene blev afholdt i november 1819, men sagerne fik ingen indflydelse på dommen 10/3 1821. Derimod mister Falkenberg strandretten, da højesteretsdommen her falder 18/6 1822.

I september 1819 er Falkenberg i København, rejst dertil sidst i maj. På sin »sygeseng i Hirschholm« (gigtpatient) skriver han sit førnævnte smædeskrift mod Skønau, henvendt til Danske Cancelli. Det har åbenbart ikke været det eneste af slagsen, men nok det groveste, hvorfor Skønau tager til genmæle så skarpt, som han gør, og kræver Falkenberg straffet som æreskænder efter Danske Lov 6-21-7, hvorefter han skal »bøde sine tre mark« m.v. Det sker ved skrivelse af 17/3 1820, der samme dato fremlægges ved Ryssensten birketingsret sammen med kopi af Falkenbergs skrift.

Dommen et år senere lader Falkenberg

slippe for at »bøde sine tre mark«, men hans »ærerørige beskyldninger« mod Skønau erklæres døde og magtesløse, og han må i den anledning betale en mulkt på 5 rd.

Falkenberg må have opholdt sig i København det meste af et år. Her bliver han 22/2 1820 belagt med arrest og i april overført til Lemvig, »da sagen antog en så alvorlig karakter«. Hans pas fra politidirektøren i København er dateret 27/4 1820. Han er rejst med skib til Kolding, »hvor han som arrestant afleveres til øvrigheden«. Han er »46 år gammel, født i Trondheim, taler dansk, er høj af vækst og noget stærk af bygning, har brunt hår, blå øjne«.

Med sig på rejsen havde han »jomfruen«. Margrethe Jensen hed hun. Falkenberg havde truffet hende hos traktør Rungsted uden for Vesterport i København, hvor hun arbejdede, og han havde fæstet hende som husjomfru for 8 rd. årlig. Hun følger med ham til Ringkøbing, hvorfra hun tager til Strandgården i Fjaltring.

Lemvig havde intet egnet arrestlokale til en standsperson som Falkenberg, og 12/5 1820 træffes der aftale med Lemvigborgeren Peder Bak om leje af arrest. Hans hus lå ved stranden i nuværende Weibelsgade, og han skulle have 5 rd. i månedlig leje af arrestværelset. To lejede folk skulle nat og dag holde vagt, og der blev opstillet bestemte regler for Falkenbergs bevægelsesfrihed.

Imens har Margrethe Jensen slået sig ned på Strandgården, hvor hun åbenbart efter Falkenbergs ønske for så vidt har overtaget ledelsen.

Falkenbergs isolation har nok ikke været så uigennemtrængelig som ønsket.

POLITIE - DIRECTEUREN

I DEN KONGELIGE RESIDENTS STAD KØBENHAVN

Gjør vitterligt, at

A. Capitain Conrad Wilhelm Falkenberg
v. Falkenberg
 har gammel, fød i *Trondheim* taler *francøse* er *høj* af Væxt, og *noget flæns*
 af Bygning, har *brune Haar, blå* Øine

ø agter nu at reise herfra Staden til

Overste Colling i Christiania, som
 Min kœnrlige Begiering er til alle og enhver, som bemeldte

A. Capitain v. Falkenberg
 maatte forekomme, at de ham paa denne Reise ubehindret vilde lade passere.

Kjøbenhavns Politiekammer den *27 April* 1820 Klok. *1 1/2* Middag.

NR. Dette Papir gielder altsaa for gennemsigtig
 Sedel, og ikke til flere eller andre Bøffer,
 saasom her i Staden med andre Gænge o
 14 Tæser.

Betalt, *factum*

Colling
Colling

Fig. 7. Falkenbergs politipap 27/4 1820.

Peder Bak har vel været til at snakke med, og hen i juli måned lykkes det Margrethe Jensen at logere sig ind i Falkenbergs arresthus.

Nogle dage senere kommer rygtet Skønau for øre, og den næste morgen begiver han og to betjente sig af sted til Peder Baks hus. Falkenberg var ikke at træffe hverken i arrestværelset eller i vagtværelset udenfor, og heller ikke de to vagter var at se. Derimod var Peder Bak til stede »i sine egne værelser«, og da han blev spurgt om Falkenberg, »løb han igennem vagtstuen op ad en trappe til overværelset, hvorhen politidommeren og politibetjentene fulgte ham. Falkenberg blev der antruffen liggende i sengen hos det omhandlede fruentimmer«.

Og Falkenberg beordredes nedenunder, efter at han har klædt sig på. Siden også Margrethe Jensen, der må til forhør på rådstuen, hvor hun bl.a. har måttet gøre

rede for, hvordan hun kunne komme til at logere hos Peder Bak.

I fjorten dage havde hun været der. Og hun ved ikke, at Falkenberg er gift, og at hans kone endnu lever, påstår hun. Og hun ønsker at forlade Falkenbergs tjeneste og rejse til København.

Og det sker ikke med det første.

Fangens isolation med hensyn til korrespondance har nok heller ikke været så tæt som tænkt. Peder Bak har nok også her været til at snakke med. Et talende eksempel på, hvad slags breve Falkenberg fik ekspederet, er følgende til tidligere strandrider Bertel Wang, dateret 22/10 1820. Det har formodentlig ikke været gennem nogen censur, som Peder Baks instruks påbød:

»Det gør mig inderlig ondt, at du befinder dig i den sørgelige stilling at være eller straks at blive husvild. – Imidlertid kan jeg nu i dette øjeblik ikke sige noget dertil, da jeg har så meget at bestille.

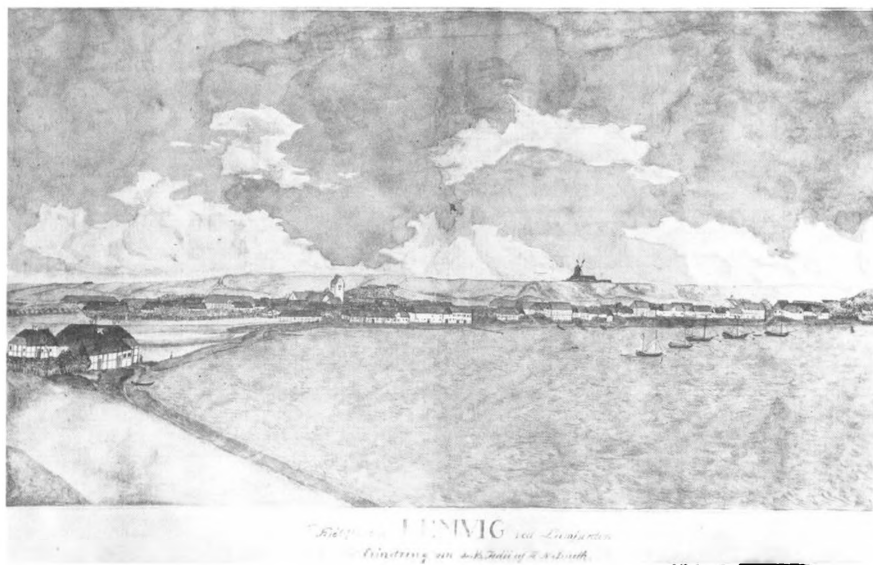

Fig. 8. Lemvig blev endestationen på Falkenbergs omskiftelige løbebane. Utallige gange har han måttet møde i byens retslokaler. Sine sidste år tilbragte han i Lemvig som fange, den første tid privat indkvarteret i et hus »ved stranden«. Huset kan ikke udpeges på billedet, men må ligge i gruppen til højre for kirken. Siden blev han mod sin vilje indkvarteret hos købmand Aggersborg, lige bag (syd for) kirken. Her døde han 3/11 1822, skønt han kort forinden var erklæret løsladt. – Billedet er fra ca. 1840 (Lemvig Museum).

Og så vil jeg nu først hen og høre på, at du tilbagekalder alle disse grove og løgnagtige beskyldninger her for retten, som du har anbragt imod mig under sagen, og hvortil du er bleven overtalt, dels ved løfter, dels ved trusler og dels ved, at en del skurke har drukket dig fuld.

Såfremt du nu i disse dage her for retten tilbagetager alle disse løgnagtige beskyldninger og tilstår den rene sandhed, af hvem og hvor du er bleven forført dertil, og hvorledes med det hele er tilgået, så skal jeg straks sørge for dig og din kone, da I for resten begge har tjent mig tro.»

»Vidnerne har været ustadige i deres vidnesbyrd, snart sagt ét og snart andet, hvorfor de ej bør stå til troende«, siger

grev Sponneck ved domsafsigelsen 10/3 1821 og nævner i den forbindelse Bertel Wang.

Omkring 1/11 1820 siger Peder Bak fra med hensyn til Falkenbergs arrestlokale. I stedet skal han lejes ind hos købmand C. C. Aggersborg. Det er Falkenberg utilfreds med. »Aggersborg er efter min overbevisning opbragt på mig«, skriver han til Sponneck. Han er en trofast tilhænger af Skønau og besidder den yndest.

Falkenberg blev 17/11 1820 flyttet over til »den fallerede bedrager, kantsusse-, bal- og dansebodvært C. C. Aggersborg, i hvis barakke jeg med sandhed kan sige ikke at have tilbragt nogen nat roligere, si-

Fig. 9. Intet billede kendes af C. C. Aggersborgs hus i Lemvig fra 1820. En senere bygning på stedet tog sig sådan ud ca. 1905 (huset til højre). Også i 1820 har der været en port gennem forhuset ud mod kirkepladsen (Lemvig Museum).

den jeg ... ved magtgreb tvanges til at flytte derind«, skriver han – i dårligt lune – 2/3 1821.

Aggersborg har boet lige syd for Lemvig kirke, hvor restaurant »Tante« nu ligger.

At »jomfruen« stadig er i Fjaltring, fortæller Falkenbergs bønsskrivelse af 4/12 1820: »Jeg kan i al fald ej længere undvære den persons pleje og inderlig fortrolige omgang som mig den kærester her på jorden. Tænk dem ikkun i mit sted! De må min salighed lade mig komme hjem«.

Tonen er anderledes 25/1 1821. Aggersborg skal have bal i huset, og der bliver brug for Falkenbergs arrestværelse. Mellemvæggen skal rives ned, » – og det ville jo være en uføjelighed af mig mod byens og omegnens deltagere, om jeg ikke

bidrager mit til, at en så kær dag måtte kunne fejres«.

Et brev fra Skønau bebrejder Sponneck, at han er for føjelig over for Falkenberg. Om ikke før fik han lov at besøge Strandgården i påsken, sidst i april. Han måtte blive der til dagen efter helligdagene.

Og det blev travle dage for Falkenberg og hans folk.

En måneds tid forinden var underrettsdommen afsagt i justitssagen mod Falkenberg. Den dom har ikke forandret videre i hans daglige forhold. Han blev ikke sendt på strafarbejde i Viborg tugthus. Sagen blev appelleret til landsoverretten – dom 12/11 1821 – og til højesteret, hvor dommen blev afsagt 18/6 1822. Her bortfaldt tugthusstraffen, men tiltalte måtte bøde

»til amtets fattigkasse 500 rbd. sølv samt være uberettiget til at udøve forstrandsret« – som Skønau havde foreslået det i anledning af »dolkesagen« 1819.

SAGEN OM STRANDGÅRDENS BRAND (1821-1824)

Strandgården brænder 11/5 1821 – under mystiske omstændigheder.

Den var firlænget med stuehus i syd og lade i nord. Vestfløjen udgjorde det omtalte strandpakhuis. Herfra havde Falkenberg i påskedagene fået flyttet adskillige varer over i laden, bl.a. tønder med talg og beg. Pakhuset skulle have nyt fjælgulv, havde han sagt. Og siden havde han ladet de pågældende varer forsikre i brandassurancen til et uforholdsmæssigt højt beløb.

Den dag, branden opstod om aftenen, var husjomfruen, Margrethe Jensen, kørt til Harboøre med avlskarlen Mads Clausen. Først da de var ude af gården, fik han besked om, at de skulle besøge Laurs Fisker, og at han skulle blive i Vejlbj by til næste dag. Det hed sig siden, at hun skulle indkræve sandtold af Harboøre-fiskerne³⁾, men det var nok en forklaring, Falkenberg senere fandt på.

Ilden skønnedes opstået i vestenden af laden, der nedbrændte sammen med østfløjen. Vinden var vest til nord.

Det var naturligt, at Falkenberg blev mistænkt for selv at have arrangeret ildspåsættelsen. Han skulle engang have truet med at brænde både sin egen og naboernes gårde af, hvis justitssagen skulle gå ham imod, ligesom han ved samme lejlighed skulle have truet med at skyde sognefogden, om denne indfandt sig for at gøre udlæg! Og Falkenberg har vidst, at udlæg var på vej. Ét var berammet til dagen efter branden.

Som impliceret i brandens påsættelse var Søren Mølgaard mistænkt, og endnu en omfattende retssag går i gang, først ved birkeretten – der bliver nedlagt fra udgangen af 1821 – og derefter ved herredsretten med Skønau som dommer.

I begyndelsen af januar 1822 er Falkenberg syg. Han har for skik at overfuse distriktslæge Basse, når denne tilser ham i arresten. Det må Falkenberg ikke, får han at vide af herredsfogden.

Hen på måneden arrangeres en ny form for vagthold. Der skal dagligt møde to håndfaste karle fra sognene, udredet i bestemt orden »af hvert kongeægt«. Falkenberg må ikke få besøg, sende eller modtage breve uden Skønau's viden.

Engang kom Trine Borup, Søren Mølgaards kone, ind i Aggersborgs stue med datteren Marie og spurgte, om barnet måtte komme ind til sin far. Aggersborg sagde nej, men i porten traf de vagten Niels Gielsgaard. Han lod Marie gå ind i gården til arrestvinduet. Falkenberg fik talt med pigen og gav hende en mark, en hvedebolle – og nogle kaffebønner.

Sidst i januar 1822 afholdtes auktion i Strandgården over udlagte effekter til fyldestgørelse af bødekra v. Der indkom ikke tilstrækkeligt, og Skønau frygter, at Falkenberg kunne finde på at sælge strandretten i småstykker. Det advarer han indtrængende imod i brev til amtet 13/1 1822.

Højesteretsdommen i justitssagen bliver forkyndt Falkenberg 1/7 1822, men Skønau holder på, at han ikke kan løslades, før han har betalt dommens pålæg, da han ellers vil komme til at »lide på kroppen«.

Kort efter kommer det for dagen, at Falkenberg har ført hemmelig korrespon-

dance. Han har bestilt visse folk til at snige sig ind til hans vindue, når gårdporten – især på markedsdage – stadig åbnes. Aggersborg får af Skønau besked på, at en fjæl bliver slået tværs over den nederste del af vinduet.

Eksekution efter justitssagen mod Falkenberg vil drage til følge, at forstrandsretten må stilles til offentlig auktion, skriver Skønau til amtet 14/8 1822.

Det sker 19/10 1822, og retten købes – ved mellemmand – for 5775 rbd. sølv for »den kongelige kasses regning«.

Siden har Ryssenstens nordre forstrand tilhørt staten, bestyret af herredsfogden i Lemvig.

Kort efter auktionen mødte Skønau op hos Falkenberg og forkyndte arresten op-hævet, eftersom strandrettens salg havde indbragt et så stort beløb, at de økonomiske krav kunne dækkes. »Falkenberg, som fandtes syg og meget svag, ytrede, at han gerne ville have noget tilføjet, men så sig ej i stand dertil«.

Han døde få dage efter, den 3. november 1822, kl. 12 middag – ensom, må det siges, som Napoleon på St. Helena halvandet år forinden.

Skifteprotokollen fortæller, at Skønau som skifteforvalter mødte op i arrestværelset en halv time senere med to vidner. »Den afdødes papirer, som fandtes liggende på bordet og på nogle hylder«, blev sammenbundet og forseglet.

Fru Aggersborg fik udleveret af »afdødes linnedtøj til at klæde liget med: En hvid linnedshue, en krave med kryds og 2 (?) hvide halstørklæder«. Niels Gielsgaard skulle være behjælpelig med at barbære den afdøde og afklæde liget samt assistere ved henlæggelse i ligkisten m.v.

Falkenberg blev begravet på Lemvig

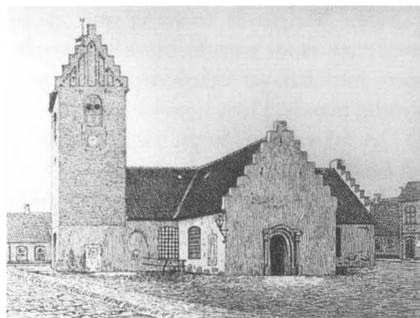

Fig. 10. Lemvig kirke, omtrent som den må have set ud fra Aggersborgs hus i 1820. Formodentlig havde tårnet spir på det tidspunkt. Den nye kirkegård oven for Vesterbjerg var taget i brug 1807, og kirkegårdsdiget omkring kirken var sandsynligvis fjernet ca. 1820. – Billede fra Triap Danmark 1902 (Lemvig Museum).

kirkegård 9/11, »udført i ligvognen«, og der var betalt for jord og klokker, fortæller kirkegårdsprotokollen.

Hans ældste søn på 23 år var til stede i skifteretten 25/11 og oplyste, at hans mor boede i Husum og havde med Falkenberg to sønner og en datter.

På det tidspunkt var der gået henved halvandet år siden branden i Strandgården. Søren Mølgaard var stadig mistænkt. Et og andet havde han røbet, men først 30/5 1823 tilstår han. Den pakke, han havde modtaget af prokurator Erichsen til antændelse af Strandgårdens lade, havde han ekspederet efter instruksen.

Nu var også Erichsen død (9/6 1822).

Søren Mølgaard blev dømt som mordbrænder. Underrettsdom 5/6 1823. Landsrettsdom 8/9 1823. Højesteretsdom 6/1 1824. Alle tre instanser dømmer ham til døden ved halshugning. Ifølge Viborg tugthus' protokol¹⁾ blev han benådet til livsvarigt fængsel og døde i tugthuset 28/10 1835.

Søren Mølgaards forsvarer ved lands-overretten fandt hans forbrydelse »mindre sort«, fordi han var forledt dertil af en »lovkyndig mand«, i hvis tjeneste han stod.

Der må være tænkt på både Falkenberg og Erichsen, når det siden hedder:

»At se tiltalte bløde på skafottet befriede døden dem for og muligt for et større onde, hvis noget større var tænkeligt«.

Op fra anklageren har det lydt:

»Om Falkenberg, der nu står for sin dommer, der kender og rigtigheden kan be-
regne hans skyld, vil videre tale være ufor-
nøden. –

Der var vistnok lidet godt i hans tænke-
måde, og hans handlinger røbede det
samme.«

Hvordan det herefter skulle lykkes Skø-
nau som bestyrer af Ryssenstens nordre
forstrand at få orden i sagerne og styr på
»krage«-mentaliteten – det må blive en an-
den historie.

ANVENDT KILDEmateriale

RIGSARKIVET

Justitsarkivet: Justitsprotokoller, litr. S, 1796-1813
J. C. W. Hirsch: Fortegnelse over danske og norske
officerer 1648-1814

Højesterets domssager 29/5 1817 - sag nr. 101
do. 6/1 1824 - sag nr. 314

LANDSARKIVET, VIBORG

RYSSENSTEN BIRK

Justitsprotokol 1814-1819 (B77C-6)

do. 1819-1821 (B77C-7)

Protokol og dokumenter i sagen mod kaptajn Fal-
kenberg 1818-1821 (B77C-16)

Dokumenter til justitsprotokollen 1809-1816
(B77C-13)

do. 1817-1821 (B77C-14)

Dokumenter til politiprotokollen 1817-1821
(B77C-19)

Kopibog til justits- og politiprotokoller 1817-1821
(B77C-9)

Fogeddokumenter 1804-1821 (B77C-23)

SKOVBORG-VANDFULD

HERREDER

Skifteprotokol 1818-1824 (B77B-185)

Dokumenter til kaptajn v. Falkenbergs dødsbo
1822-1829 (B77B-216)

LEMVIG BYFOGED

Kopibog 1821-1823 (B77-168)

do. 1823-1824 (B77-169)

NOTER

- 1). Louis E. Grandjean: Skibbruddets Saga (1947)
- 2). FRAM (1990), s. 96
- 3). »Zise«, Toldhistorisk Tidsskrift (1981), nr. 1-2,
s. 49-57
- 4). Landsarkivet, Viborg: Protokol over fanger
1779-1835, s. 208 (B204-8)

Anders V. Langer
Kordeg
Anders Thuborgs Vej 18
7620 Lemvig

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 1995

Årsmødet den 19. marts 1995 blev afholdt på Hotel Nørre Vinkel, Lemvig, hvor omkring 140 deltagere var mødt frem for at overvære foredraget og den efterfølgende generalforsamling.

Rigsantikvar, dr. phil. Johan Peter Noack, havde kaldt sit foredrag »1864 - 1920 - 1955, perspektiver på tre episoder i den nationale historie«.

1995 er 75-året for genforeningen med Sønderjylland, og det er 40 år siden København-Bonn-aftalerne blev indgået mellem Danmark og det daværende Vest-tyskland om grænsedragningen efter krigen. På baggrund heraf og på de nationale brydninger, vi ser i Europa idag, Berlin-murens fald o.s.v. gav Noack en både grundig og overskuelig gennemgang af de inden- og udenrigspolitiske årsager til krigen 1864.

Med 1. verdenskrigs afslutning opstår muligheden for at genvinde den danske del af Slesvig, og Noack belyste indgående debatten om organiseringen af afstemningen, dens gennemførelse og dens resultat.

Efter maj 1945 blussede debatten op igen, for situationen var jo den samme som i 1918: Tyskland havde tabt krigen.

Konklusionen blev som bekendt, at »grænsen ligger fast«. Kielerklæringen fra 1949 og København-Bonn-erklæringerne fra 1955 sikrede mindretallenes rettighe-der på begge sider af grænsen og er siden blevet model for fornuftige mindretalsforhold.

På den efterfølgende generalforsamling aflagde formanden, statsamtmand Thomas Opstrup, beretning om det forløbne års aktiviteter.

Årsmødet i Haderup samlede omkring 110 deltagere, som hørte protokolsekretær, dr. phil. Kristian Hvidts foredrag: »På vej i Danmarkshistorien. Det danske vejvæsen og det moderne samfund.«

Sommermødet, der blev afholdt på Sønderbjerg Ungdomsskole, Thyholm, samlede 155 deltagere, der hørte museumsinspektør Thomas Bloch Ravn, Struer, fortælle om »Gennembrud i den vestlige Limfjord. Byer og handelspladser i fremdrift 1800-1950«.

Busturen gik til Sønderjylland, hvor Historiecenter Dybbøl Banke var hovedmålet. Et indtryk af tidligere tiders omfattende teglværksindustri ved Flensborg Fjord fik deltagerne ved et besøg på Ca-

thronesminde Teglværk. Turen sluttede med en rundgang på Sønderborg Slot.

»Hardsyssels Årbog 1994« – det 88. bind i rækken bragte igen mange bidrag til Ringkøbing amts historie. Alle er velkomne til at indsende artikler til årbogsredaktionen.

Ved medlemsoptællingen pr. 1. januar 1995 havde vi 1.331 medlemmer. I 1994 var der en tilgang på 27 medlemmer og 92 udmeldinger, så der må konstateres en mindre tilbagegang. Der er gennem årene forsøgt mange forskellige former for medlemshvervning, og den seneste gælder stadig: - *skaf os et nyt medlem og som belønning får De efter eget valg en ældre årbog eller håndbog fra vores lager gratis tilsendt, så snart det nye medlem er indmeldt!*

Om de økonomiske forhold oplyste beretningen, at Historisk Samfund som bekendt lever af medlemmernes årskontingent samt de tilskud, der modtages fra amtet og kommunerne samt de lokale pengeinstitutter. Desuden opnås der et årligt tilskud fra tips- og lottomidlerne.

Der er desuden modtaget et ekstra tilskud fra Ringkøbing amtskommune til præmiering af vinderbesvarelsene i prisopgaven.

Beretningen sluttede med at takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 1994.

Regnskabet, der findes aftrykt på side 123 blev aflagt af kassereren, regnskabschef Børge Nielsen. Der fremsattes forslag om uændret kontingent i 1995. Såvel beretning som regnskab blev godkendt af generalforsamlingen.

Under det efterfølgende valg til styrelsen skete der en enkelt ændring, idet museumsinspektør Esben Graugaard ikke ønskede genvalg. I stedet valgtes, efter

styrelsens forslag og uden modkandidater, cand. mag. Per Hauge Mortensen, Ringkøbing.

Formanden, statsamtmand Thomas Opstrup, rettede en stor og personlig tak til Esben Graugaard, som i seks år har redigeret en spændende årbog, ny og alsidig hver gang.

Asta Thomsen Jensen, Børge Nielsen og Erik Nørgaard var villige til genvalg og blev valgt.

Prisopgaven. Sammen med "Hardsyssels Årbog 1993" udsendtes en folder med opfordring til at deltage i Historisk Samfunds prisopgave 1994 med emnet: Foreningsliv – oplevelser det har givet mig". Til de bedste besvarelser var udsat tre præmier på henholdsvis 3.000 kr., 2.000 kr. og 1.000 kr. Året har stået i prisopgavens tegn, idet der ved fristens udløb var modtaget ikke færre end 15 velkvalificerede besvarelser.

Bedømmelsesarbejdet resulterede i følgende tre præmieringer:

1. præmie: Sigurd Lindholt, Sinding: "Mit foreningsliv."
2. præmie: Ragna Tang, Holmsland: "Foreningsliv i lyst og nød."
3. præmie: Georg Kristensen, Herning: "Rige år i FDF og DSU."

Præmieoverrækkelsen fandt sted ved en sammenkomst på Hotel Ringkøbing den 2. juni i overværelse af pressen.

De præmierede besvarelser er optaget i "Hardsyssels Årbog 1995".

Sommermødet i Ringkøbing blev afholdt søndag den 11. juni 1995 i ROFI-centret, hvor 140 deltagere var mødt for at høre

Deltagerne i sommermødet ved »Stauning Batteri«.

cand. mag. Frank Weber, Thisted fortælle om: "De vestallierede luftangreb på mål i Danmark under 2. verdenskrig".

Frank Weber berettede spændende og medrivende om besættelsens luftangreb - fra de første, mindre vellykkede og til det meget præcise i okkupationens sidste år. Den meget opmærksomme forsamling fik et grundigt indblik i den tekniske baggrund for luftnavigationen, og hvor altafgørende den er for præcisionen.

Efter foredraget og det efterfølgende fælles kaffebord var der rundvisning i bunkersanlægget "Stauning Batteri" ved Gert Alsted, Ringkøbing.

Næste årsmøde afholdes søndag den 24. marts 1996 i Videbæk kommune med Brejninggaard som mødested. Det er planen at kunne byde på et foredrag af museumsinspektør Ulla Thyrring.

"Hardsyssels Årbog 1995" – det 89. bind i årbogsrækken – foreligger hermed som 2. række, bind 29. Årbogens redaktion er stadig på jagt efter stof om lokaliteter og tildragelser i Ringkøbing amt – gerne aktuelt fra vort århundrede. Redaktionens adresse er: Cand. mag. Per Hauge Mortensen, Byskellet 54, 6950 Ringkøbing. Forfattere, der får deres artikler optaget i årbogen, belønnes med 25 særtryk.

LOKALLITTERATUR TIL SALG
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har udgivet en del lokalhistoriske bøger, som alle vore medlemmer kan købe til favorpris + forsendelsomkostninger.

J. C. Hald: "Ringkøbing amt", 1833. Genoptryk 1985. Medlemspris: 75,00 kr. (ikke-medlemmer 100,00 kr.)

"Hardsyssels Årbog". Af de ældre årgange

kan følgende erhverves, så længe lager ha-
ves:

Årgang:	Medlemspris:	Ikke-medlemmer:
1929-1930	15 kr.	25 kr.
1972-1973	60 kr.	125 kr.
1975	60 kr.	125 kr.
1977-1990	60 kr.	125 kr.
1991-1992	90 kr.	140 kr.
1993	135 kr.	160 kr.
1994	125 kr.	160 kr.

Alfred Kaae: "Fæster og husbonde i Ham-
merum herred", 1971. Medlemspris:
12,00 kr. (ikke-medlemmer 25,00 kr.).

Arne Vagn Nielsen: "Ringkøbing amt –
geologi og landskab", 1982. (Hardsyssel-
håndbog, 1). Medlemspris: 50,00 kr.
(ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Ejner G. Pedersen: "Hørvej og bedevej i
Hardsyssel", 1986. (Hardsyssel-håndbog,
2). Medlemspris: 87,00 kr. (ikke-med-
lemmer: 125,00 kr.).

Gunnar Rønn og Jens Krogh: "Kirkeskibe
i Ringkøbing amt", 1992. 103 sider, ill.
(Hardsyssel-håndbog, 3). Medlemspris:
98,00 kr. (ikke-medlemmer: 148,00 kr.).

Knud Prange: "Herredssegl og kommu-
nale våbener i Ringkøbing amt", 1979.

Turens deltagere samlet i Slotsgården på Rosenholm for at høre om den gamle herregård og dens beboere i flere århundreder.

Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

"Register til Hardsyssels årbog 1907-1966", 1977. Medlemspris: 48,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Register til Hardsyssels årbog 1967-1986", 1988. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Peter Skautrup: "Hardsyssels stednavne", 1979. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt har af praktiske grunde indledt et samarbejde med Vestjysk Antikvariat, Agerfeldtvej 7, 7550 Sørvad.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 125 kr., som opkræves sammen med "Hardsyssels Årbog" ved udgivelsen i oktober måned.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Erik Nørgaard, Udsigten 6, 7620 Lemvig, tlf. 97 82 22 55.

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne "Hardsyssels Årbog" tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. – Udmeldelse sker ved skriftlig henvendelse til sekretæren.

Historisk Samfunds møder arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetet.

BUSTURE. MEDDELELSER FRA TURLEDEREN

Historisk Samfunds bustur til Ebeltoft og Rosenholm lørdag den 20. maj 1995 havde 51 deltagere, desværre blev der ikke plads til godt en halv snes af de sidst tilmeldte. I fortrinligt forsommervejr havde man i Ebeltoft god tid til kaffe med

kringle på banjerdækket på den gamle fregat Jylland med underholdning af dygtige russiske drenge på harmonika og bagefter med guide en grundig gennemgang af fregatten, der stod for den eneste sejr i den sørgelige krig i 1864, som turen året før til Dybbøl bl.a. handlede om.

I Farvergården, der er Nordeuropas ældste, fortalte museumsinspektør Jakob Vedsted om den gamle søkøbstad Ebeltoft, og der var tid til at kigge lidt på byen og verdens mindste rådhus, nu museum, men tillige yndet ramme for bryllupper

En guide fortalte vidende under rundgangen på den gamle herregård Rosenholm, der har været slægten Rosenkrantz' hjem i 400 år. Til slut besøgte Hornslet Kirke, hvor ikke færre end 14 generationer af slægten er begravet.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE

Redaktør Mogens Bendixen,
Spinkelbjerg 8, Gjellerup,
7400 Herning.
Tlf. 97 11 84 80.

Indvalgt 1992, tilknyttet redaktionen fra 1992.

Museumsinspektør Gudrun Gormsen,
Tjørnevej 46, Mejdal, 7500 Holstebro
Tlf. 97 40 18 87.

Indvalgt 1993.

Journalist Asta Thomsen Jensen
Arnborgvej 43, Borris, 6900 Skjern
Tlf. 97 36 60 17.

Indvalgt 1994.

Advokat Rudolf Knudsen,
Bredgade 2, 6920 Videbæk.
Tlf. 97 17 34 66

Indvalgt 1987, næstformand fra 1992.

Cand. mag. Per Hauge Mortensen,
Byskeller 54, 6950 Ringkøbing
Tlf. 97 32 26 35

Indvalgt 1995, årbogsredaktør fra 1995.

Regnskabschef Børge Nielsen,
Struervej 11 B, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 42 22 06.
Indvalgt 1982, kasserer fra 1982.

Bibliotekar Erik Nørgaard,
Udsigten 6, 7620 Lemvig.
Tlf. 97 82 22 55.
Indvalgt 1992, sekretær fra 1993.

Statsamtmand Thomas Opstrup,
"Rindumgård", Holstebrovej 31,
6950 Ringkøbing.
Tlf. 97 32 00 59.
Indvalgt 1983, formand fra 1983.

Lærer Holger Ejby Villadsen,
Apollovej 115, 6960 Hvide Sande.
Tlf. 97 31 14 38.
Indvalgt 1993, medlem af årbogs-
redaktionen fra 1993.

Redaktør Jørgen Østergaard,
Rugvænget 41, 7400 Herning.
Tlf. 97 12 33 28.
Indvalgt 1975, medlem af årbogs-
redaktionen fra 1975.

Kassererkontor:
Pile Allé 102, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 42 23 20. Giro 6 43 92 33.

*Lokalhistorisk Byttecentral for
Ringkøbing Amt:*
Vestjysk Antikvariat,
Agerfeldtvej 7, 7550 Sørvad.
Tlf. 97 43 83 20.

Sekretariat:
Bibliotekar Erik Nørgaard,
Holstebro Bibliotek,
Kirkestræde 11, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 42 33 99. Fax. 97 42 62 39.

Regnskab for 1994

Indtægter

Medlemskontingent	145.715,00
Salg af årbøger m.m.	12.092,00
Salg af Kirkeskibe	433,60
Salg af Hærvej og Hedevej i Hardsyssel	139,20
Tilskud fra kommuner og amtskommune (spec.)	21.700,00
Tilskud fra pengeinstitutter (spec.)	7.500,00
Renteindtægter	265,44
	<u>187.845,24</u>

Udgifter

Årbogens trykning	76.357,50
Ekspedition og porto vedr. årbogen	27.220,75
Honorarer vedr. årbogen	6.550,00
Diverse særtryk og brochurer	5.783,75
Kontorudgifter m.v.	15.089,75
Porto og telefon	10.523,75
Annoncer, møder og foredrag	17.816,61
Kontingent DLF	3.000,00
Annonce DHF's tidsskriftkatalog	1.211,25
	<u>163.553,36</u>

Resultatopgørelse

Indtægter	187.845,24
Udgifter	163.553,36
Overskud	<u>24.291,88</u>

*Status pr. 1. januar 1995**Aktiver:*

Beholdning Vestjysk Bank	95.454,71
Beholdning Unibank	1.530,27
Beholdning GiroBank	11.696,29
Kassebeholdning	460,25
	<u>109.141,52</u>

Passiver:

Henlagt til prisopgave 1995	6.000,00
Egenkapital pr. 1. januar 1994	78.849,64
+ årets overskud	<u>24.291,88</u>
	<u>109.141,52</u>

Holstebro, den 7. marts 1995

Børge Nielsen

Kassebogen kontrolleret med bilagene.
Beholdningen (bank og giro) ved årets slutning afstemt.
Inter fundet at bemærke.

Holstebro, den 10. marts 1995

Else Madsen *N.P. Løgaard*

*Specifikationer**Tilskud fra kommuner og amtskommune:*

Aulum-Haderup	500,00
Aaskov	1.000,00
Brande	500,00
Egvad	600,00
Herning	2.000,00
Holmsland	300,00
Holstebro	1.000,00
Ikast	500,00
Lemvig	300,00
Ringkøbing	3.000,00
Skjern	200,00
Struer	1.000,00
Thyborøn-Harboøre	200,00
Thyholm	200,00
Trehøje	500,00
Ulfborg-Vemb	1.000,00
Videbæk	500,00
Vinderup	400,00
Amtskommunen	8.000,00
	<u>21.700,00</u>

Tilskud fra pengeinstitutter:

Nordvestbank, Lemvig	500,00
Ringkjøbing Bank	2.000,00
Ringkjøbing Landbobank	1.000,00
Skjern Bank	500,00
Unibank	1.000,00
Vestjysk Bank, Holstebro	1.000,00
Nykredit	1.500,00
	<u>7.500,00</u>

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt

1993-1994

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister, som siden 1969 hvert andet år har været optaget i »Hardsyssels Årbog«. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Erik Nørgaard, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste liste.

Oversigt over den systematiske inddelings hovedgrupper

00-07 Skrifter af blandet indhold

- 00 Bogvæsen og boghåndværk
- 01 Bibliografi
- 02 Biblioteks- og arkivvæsen
- 05 Periodica
- 06 Museumsvæsen
- 07 Pressevæsen

10-19 Filosofi. Psykologi. Videnskab og forskning

- 15 Etik

20-29 Religion

- 24 Kirkeinventar
- 26 Kirkens institutioner og arbejde
- 27 Kirkehistorie

30-39 Samfundsvidenskab. Pædagogik. Folkeliv

- 30 Samfundsvidenskaberne i alm.
- 32 Politik
- 33 Økonomi
- 34 Lov og ret
- 35 Militærvæsen
- 36 Lokalforvaltning
- 37 Opdragelse og undervisning
- 38 Forsorg, Omsorg
- 39 Folketradition og folkeliv

40-49 Geografi og rejser

- 40 Kortlægning. Foreninger. Turisme
- 46 Ringkøbing amt

50-59 Naturvidenskab og matematik

- 50 Naturen og mennesket
- 55 Geologi. Vandforurening. Stormfloder
- 56 Biologi
- 57 Botanik
- 58 Zoologi

60-69 Praktiske fag

- 60 Teknik i alm.
- 61 Medicin. Hygiejne. Sundhedsvæsen
- 62 Energi. Varmeteknik. Elektroteknik
- 63 Landbrug. Skovbrug. Fiskeri
- 64 Husholdning. Hotelvæsen
- 65 Handel og samfærdsel. Søfart
- 66 Kemisk industri
- 67 Mekaniske industrier
- 68 Håndværk
- 69 Byggeteknik

70-79 Kunst. Teater. Film. Musik. Spil. Idræt

- 70 Kunst. Kunstmuseer
- 71 Arkitektur. By- og egnspanlægning
- 73 Skulptur
- 74 Malerkunst
- 76 Kunsthåndværk
- 77 Teaterhistorie
- 78 Musik
- 79 Idræt

80-89 Litteratur. Sprog

- 81 Litteraturhistorie
- 86 Jysk skønlitteratur
- 89 Vestjysk dialekt

90-99 Historie

- 90 Historiske hjælpevidenskaber
- 91 Enkelte historiske perioder
- 96 Historie
- 99 Personalhistorie

ROMANER**Borbjerg, Jytte**

Løslad kaptajnen: roman. – Rosinante, 1993. – 217 sider.
I 1807 dukker den tyske kaptajn Falkenberg op i Fjaltring på Jyllands vestkyst, hvor han de næste femten år skaber ravage med sine forretninger og sine erotiske venner.

Bornakke, Frank

Lyslet fra Fyrø: Roman. – Skellerup, 1993, 108 sider. På titelsiden påklæbet etiket med tekst: »Lyslet fra Fyrø« er inspireret af forfatterens ophold på Tvind i 1978-80.

Petersen, Carl Otto, f. 1923

Kodeord »Anna«. – Holkenfeldt, 1993, 293 sider. Roman om mennesker i en lille by »et sted i Vestjylland« under besættelsen.

Voel Jensen, Sven

Rav. – Gyldendal, 1993, 201 sider. Stilfærdig skildring, båret af mange indre monologer, som væver en række menneskers skæbne sammen til et billede af tilværelsen i Ulfborg i Vestjylland i tiden mellem 1930 og 1945.

00-07 SKRIFTER AF ALMINDELIGT OG BLANDET INDHOLD**00.7 Lokalbiografi**

Bjerregård, Kr.: Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 1991-1992 (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 27, 1993, side 114-145).

Årsskrifts-register 1975-1993. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 20, 1994, side 1-12, ill.)

01.9 AV-fortegnelser

Oversigt over film indsamlet under projekt »Gamle film på ny« i Ringkøbing og Viborg Amter 1993 / redaktion: Erik Nygård ... et al. Medieskolerne: Det Levende Billedarkiv, 1993-. 79 sider. (Skrifter fra Det Levende Billedarkiv; 1).

02.1 Biblioteksadministration

Produktivtetsudvikling i folkebiblioteker: Om et sæt arbejdsredskaber og deres afprøvning på centralbibliotekerne i Herning og Viborg / redigeret af Henrik Christoffersen og Flemming Estrup. – Danmarks Biblioteksforening, 1993. 87 sider.

02.16 Informationstjeneste

Christensen, Jens E.: Bibliotekets Erhvervs-service i Holstebro (i: Referencen. Årg. 22, nr. 6, 1993, side 9-10).

02.19 Musikbiblioteker

Hansen, Lone: Udlånsfold og adfærdregulering: brugerafgiftens konsekvenser på musikbibliotekerne. Undersøgelse af hvorledes det er gået i 5 folkebiblioteker (Frederiksberg, Hillerød, Holstebro, Hørsholm og Søllerød), der har taget betaling for musik i perioden 1989 til 1992. – Biblioteksstatistik (i: B70, 1993, nr. 7, side 211-212).

02.9 Arkivvæsen

Ravn, Thomas Bloch: Gamle film på ny og historien om det levende billedarkiv. Film af lokalhistorisk interesse indsamlet i Viborg og Ringkøbing Amter (i: FRAM, 1993, side 89-93, ill.).

05.16 Aviser

Struer lokalavis / Anna-Marie Lauenborg, Erik Nielsen, Jørgen Vestbjerg Struer: Anna-Marie Lauenborg; Erik Nielsen; Jørgen Vestbjerg, 1987-1992. – Ugentlig. Sammenlægning af: Struer posten og: Struer uge-avis. Sammenlagt med Ugeposten for Struer og opland. Fortsætter som: Uge avisen for Struer og omegn.

Ugeposten for Struer og opland / Ivan Toft Jensen. – Struer: Ivan Toft Jensen, 1951-1992. Sammenlagt med: Struer lokalavis. Fortsætter som: Uge avisen for Struer og omegn.

06.6 Museer

Glimt fra museernes arbejdsmark: Holstebro Museum. Holstebro Kunstmuseum. Lemvig Museum. Ringkøbing Museum. Skjern-Egvad Museum. Struer Museum. Herning Museum. – Herning: Museumsrådet i Ringkøbing Amt 1993 (i: FRAM, 1993, side 138-171, ill. og 1994, side 118-152, ill.).

Hedegaard, Viktor: Årsberetning (Holstebro Museum) / med bidrag af Lis Helles Olesen, Esben Graugaard og Bent Holm. (i: Holstebro Museum: Årsskrift, 1993, side 71-97 og 1994, side 54-89).

Møller, Poul: Thyholms Egnsmuseum: Beretning. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø, 1993, side 49-52 og 1994, side 51-52).

Thyrring, Ulla: Fortællinger og billeder fra Herning Museum / af Ulla Thyrring, Hans Rostholm og Søren Toftegaard Poulsen. – Herning Museum, 1993, 84 sider, ill., delvis i farver. Udgivet i anledning af Herning Museums 100-års jubilæum.

06.9 Udstillinger

Pedersen, Edith: Apotekergårdens særudstillinger. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årgang 21, 1994, side 53-54).

07.96 Pressehistorie

Lind, Arne. En fremsynet redaktør: Om Carl Lind og livet i Ringkøbing i 1880'erne. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1994, side 5-30, ill.).

20-29 RELIGION**26.2 Kirkebyggeri**

Jakobsen, Sv. Ebbe: Kirkebyggeri i Bølling – Nørre Horne Herreder omkring 1900. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1994, side 31-64, ill.).

26.3 Hospitalspræster

Kortegaard, Henning: Kvalitet i livets sidste fase. Hospitalspræster, Herning Sygehus. (i: Viborg Stifts årbog, 1993, side 118-124).

27.66 Enkelte folkekirkelige retninger

Vase, Niels Jørgen R.: En afkrog af landet?: Omkring Harboøre-ulykken 1893. – Vejle: VAC, 1994, 79 sider, ill. – (Bidrag til vækkelseshistorien).

27.67 Kirkehistorie

Christianshede. Skyum, Svend: Christianshede kirke 100 år / påbegyndt af Svend Skyum; færdiggjort af Jørgen Vingborg. – Christianshede menighedsråd, 1994, 48 sider, ill.

Grove. Rundt om Grove kirke / redigering: Ole Harrit. – Grove sogns menighedsråd, 1993, 69 sider, ill. Udgivet i anledning af Grove Kirkes 100 års jubilæum.

Isenvad. Vingborg, Jørgen: Isenvad kirke og sogn: 1879-1893-1979-1993. – Isenvad menighedsråd: Isenvad Lokalhistoriske Arkiv, 1993, 176 sider, ill.

Isenvad. Vingborg, Jørgen: Isenvad kirkes jubilæum 1993. – Isenvad Lokalhistoriske Arkiv, 1994, 48 sider, ill.

30-39 SAMFUNDSVIDENSKAB. PÆDAGOGIK. FOLKELIV**32.264 Venstres historie**

Overbyr Jensen, Aage: Bording Venstre i 75 år. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1993, side 42-44, ill.).

33.11 Arbejdsforhold

Nyhedsbrevet/udgivet af Det Regionale Arbejdsmarkedsråd/Arbejdsformidlingen for Ringkøbing Amt. – Juni 94-. – (Herning): 1994-.

Fortsættelse af: Arbejdsmarkedsnævnets månedsbrev / udgivet af Arbejdsmarkedsnævnet/Arbejdsformidlingen for Ringkøbing Amt.

Strukturbeskrivelse Ringkøbing amt: Konsekvensberegninger af en mulig udvikling på arbejdsmarkedet i Ringkøbing amt frem til år 2000. – Herning: Arbejdsmarkedsnævnet for Ringkøbing Amtskommune, 1993, 112 sider, ill. + 1 bilag (9 sider).

Analyse til belysning af langsigtede udviklingstendenser på arbejdsmarkedet i Ringkøbing Amt frem til år 2000, herunder tilpasningsproblemer af uddannelses- og kvalifikationsmæssig art. Med beskrivelse af amtet opdelt i fem arbejdskraftoplade. Bilag: Hovedresultater: Strukturbeskrivelse af arbejdsmarkedet i Ringkøbing amt 1990-2000.

33.113 Beskæftigelsesspørgsmål.**Arbejdsløshed**

Arbejdsmarkedsnævnets kvartalsvise arbejdsmarkedsredogørelse: 1. kvartal 1988 – oktober kvartal 1989. – Herning: Arbejdsmarkedsnævnet for Ringkøbing Amtskommune, 1988-1989.

Lange, Maria: Ydmygende tiggergang efter arbejde. Stor kvindearbejdsløshed i Thyborøn-Harboøre og Lemvig kommuner. – Interviews. – (i: Danske kommuner. Årg. 24, nr. 40, 1993, side 24-25).

33.129 Enkelte fagforeninger

Beretning / HK Holstebro, 1992. Holstebro: HK Holstebroafdeling, 1993, ill., Fortsættelse af: Årsberetning / HK Holstebro.

Buch-Pedersen, Vagn: Fra arbejdsmand til specialarbejder: SID Videbæk 1943-1993: festskrift – SID Videbæk, 1993, 70 sider, ill. På omslaget: Dansk Arbejdsmands Forbund.

Christensen, Jacob, f. 1924: Arbejdsmænd og specialarbejdere i Herning. – Specialarbejderforbundet i Danmark, Herning Afdeling, 1993, 138 sider, ill. Udgivet i anledning af SID Herning afdelings 100 års jubilæum den 15. marts 1993.

33.194 Enkelte egne økonomiske forhold

Herning/Ikast. Herning/Ikast: På vej mod år 2000 / tekst: Midt Tekst; oversættelse i Aida Sprog. – Grefi, 1994, 149 sider, ill.

Ulfborg-Vemb. Trivsel og beskæftigelse: Erhvervsrådet for Ulfborg-Vemb Kommune jubilæumsskrift 1983-1993 / redaktion: Harald Schrøder; foto: Jørgen Kirk. – Erhvervsrådet for Ulfborg-Vemb Kommune, 1993, 50 sider, ill.

Vestjylland. Erhvervsmagasinet Vækstjylland: Månedsavis for det midtvestjyske erhvervsliv. – Nr. 1, 1. årgang, 1989, nr. 3, 4. årgang, august 1992

Herning: Herning Folkeblad, 1989-1992, ill. Også med undertitel: Det seriøse og totalt dækkende erhvervs magasin i Midt- og Vestjylland.

33.194 Enkelte lokaliteters økonomiske forhold

Erfaringer fra forsøgsprogrammet: »Nordvækstjylland«: Et bredspektret strategisk samarbejdsprojekt mellem Holstebro, Lemvig, Struer, Thyborøn, Harboøre, Thyholm, Ulfborg-Vemb og Vinderup Kommuner. – Kommunerne i Nordvækstjylland: Kommunernes Landsforening, 1995, 55 sider, ill. (Nordvækstjylland).

Mål 5b program Ringkøbing Amt / Ringkøbing Amtskommune, Budget- og erhvervsafdelingen. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Budget- og erhvervsafdelingen, 1994, 60 sider.

33.221 Sparekasser

Bro, Kristen: Ulfborg Sparekasse fylder 125 år. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 4-10, ill.).

Faster Andelskasse 1919-94 – jubilæumsskrift / redigeret af Erik Petersen. – FASTER Andelskasse, 1994, 62 sider, ill. Omslagstitel: FASTER Andelskasse 75 år. Sdr. Lem Andelskasse 75 år / redigeret af Erik Andersen – Lem St.: Sdr. Lem Andelskasse, 1993, 52 sider, ill.

Vorgod Andelskasse 1919-1994 / redaktionen: Peder Birkmose Calusen, Viggo Kristensen. – Vorgod Andelskasse, 1994, 64 sider, ill.

33.73 Offentlige erhvervsvirksomheder

Skovsbo, Mikkel: »A/S Kommune« krydser grænser. Salgling Totalbau, Holstebro Energi- og Miljøcenter, kommunale aktie- og anpartsselskaber. (i: Danske kommuner. Årg. 24, nr. 16, 1993, side 20-21).

34.35 Fængselsvæsen

Vingsborg, Jørgen: Jubilæum og museum: Kærshovedgaard 50 år i statens tjeneste. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1993, side 23-26, ill.).

34.7 Retsvæsen

Carstensen, Jonny: Loven svæver over individet / Jonny Carstensen, interview med Kim Herforth Nielsen. Holstebro Retsbygning. Arkitekter: Nielsen, Nielsen & Nielsen. (i: Byggeplads Danmark. Årg. 5, nr. 1, 1992, side 4-7, ill.).

34.796 Retssager

Jørgen Andersen (f. ca. 1726), gårdmand i Vedersø Kirkeby og søsteren Kirsten Andersdatter (f. 1736) dømt til døden for blodskam efter retssag ved Ulfborg-Hind Herreders Ret 1764-1766 og frifundet ved Højesteret. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 27, 1994, side 119-122, ill.).

Smidt, John: Forlig i Staby. 1. del: Årg. 6, 1992, side 38-45. 2. del: Årg. 8, 1994, side 38-41. (i: Årskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb).

35.52 Hærvæsen

Ambulanceflyet for sårede til militærhospitalet i Holstebro / Jakob Roed, Steffen Lydich, Jan N. Nielsen, Flemming K. Larsen. Evakuering. (i: Ugeskrift for læger. Årg. 155, nr. 29, 1993, 2281-2284, ill.).

35.57 Hjemmeværnet

Andersen, Viggo: Hjemmeværnskompagni Bording fra starten til 1970. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1994, side 44-49, ill.).

36.2 Enkelte kommuners og amters forvaltning

Herning. Kjærgaard, Peter: Jeg vil ha' Herning: Hilmer Sølund og Helge Sander. – Børsen, 1993. (i: Børsens Nyhedsmagasin. 9. årg., nr. 13, 27. august 1993, side 52-55).

Holstebro. Mejdahl, Jørgen: Finderup lade: Hvidbog over fjernelsen af Holstebros kommunaldirektør. Jørgen Mejdahl, 1992, 42 sider.

Holstebro. Politivedtægt for Holstebro Politikreds (Ringkjøbing): Ringkjøbing Amt, 1993, 15 sider.

Ringkøbing Amt. Hauge Mortensen, Per: Ringkøbing amt 200 år. (i: FRAM, 1994, side 7-26, ill.).

36.9 Alm. foreninger

Hogh, John: De første 50 år i Tim stationsbys Borger- og Håndværkerforening, Thim Borger- og Haandværkerforening årene 1901-1951. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 27, 1993, side 29-42, ill.).

Idom Foredragsforening 100 år / redaktion: Ellen Henriksen, Minna Rødgaard. – Idom: Idom Foredragsforening, 1992, 31 sider, ill. På omslaget 1892 – 100 år – 1992.

Kibæk Ungdoms- og Foredragsforening 100 år. – Kibæk Ungdoms- og Foredragsforening, 1993, 24 sider.

37.09 Erhvervsvejledning

Nøglen til fremtiden: Uddannelsesmuligheder for unge og voksne i Ringkjøbing Amt. – Ringkjøbing Amtskommune, Uddannelses- og Kultursekretariatet, 1991-Årlig.

37.13505 Lejrskoler. Ekskursioner

Skonneren Marilyn Anne: En skole til søs 1991-1992. – Holstebro: Foreningen Marilyn Anne's Venner, 1993, 60 sider, ill. – (Årbog/Marilyn Anne's Venner, 1992).

37.18 Seminarier

Det nødvendige Seminarium Tvind. Kampmann, Tage: Det nødvendige seminarium. – Odense Universitetsforlag, 1991. (i: Kun spiren frisk og grøn: Lærerruddannelse 1945-1991, side 255-257).

Det nødvendige Seminarium Tvind. Jonstrup, Stig. Tvind bondefangere lærerstuderende / Stig Jonstrup og Thorkild Thejsten. (i: Folkeskolen, nr. 33, 1993, side 3-7, ill.).

37.4 Voksenundervisning

Venø Knudsen, Kirsten: Fjernundervisning for fiskere: – et pilotprojekt i Ringkjøbing Amt / Kirsten Venø Knudsen, Jens Peter Sandbjerg. (i: Uddannelse. Årg. 27, nr. 9, 1994, side 477-481).

37.363 Folkeskolen

Lauritsen, Helle: Små skoler klemt af ny skolelov; Skolen trækker stort læs. Holstebro Kommune bruger den nye folkeskolelov til at flytte 7. klasse fra de små landsby-skoler, hvilket indebærer den risiko at skolerne må lukke. (i: Folkeskolen. Årg. 111, nr. 18, 1994, side 16-18).

37.414 Efterskoler og ungdomsskoler

Brejninggaard. Brejninggaard Efterskole: 1942-1992 / redaktion: Knud Agergaard. – Brejninggaard Efterskole, 1992, 143 sider, ill.

Søndbjerg. Søndbjerg Ungdomsskole 1972-1992. – Søndbjerg Ungdomsskole, 1992, 47 sider, ill.

Vestjylland. Vestjyllands Højskole 1969-1994: Jubilæumsskrift / redaktion: Niels Jørgen Jensen og Bent Mikkelsen; fotos: Lis Langgaard. – Vestjyllands Højskole, 1994, 63 sider, ill.

37.5 Skolehistorie. Enkelte skoler

Herning. Merrild, Erik: Streflyv over Herning Gymnasiums barndom / de fleste tegninger er udført af Poul Boll og Gunnar Jespersen. – Herning: Herning Gymnasium, 1993, 52 sider, ill.

Herning. Pedersen, Ove: I særklasse på Herning Gymnasium for 60 år siden. (i: Uddannelseshistorie, 1993, side 41-45).

Herning. Sønderagerskolen 25 år / redaktion: Gerda Nielsen... et al. – Herning: Sønderagerskolen, 1993, 32 sider, ill.

Lind. Pedersen, Ove, f. 1920: Lind skole 1916-1991: Et stykke skolehistorie. – Herning: Lind Skole, 1992, 72 sider, ill.

Lind. Sønderby, Johannes E.: Lind Skoles 250-årige udvikling. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 27, 1993, side 79-83, ill.).

37.79 Socialt handicappede

Tølbøll, Carsten: Det nytter ikke nok: Specialundervisningen og ressourcer / Carsten Tølbøll, interview med Niels-Jørn Krejberg, Finn Sørensen. Der bruges flere og flere ressourcer på problembørn og der bliver flere og flere af dem. (i: Børn, skole og samfund. Årg. 61, nr. 10, 1994, side 14-15).

37.8 Kulturpolitik

Kultur- og projektplan 1996-1999: Holstebro Kommune Holstebro Kommune, 1994.

1: Kunsten at skabe kultur: idé- og inspirationsmøde mandag den 9. maj 1994 / forord: Hans Kristian Didriksen; paneldeltagere: Ebbe Kløvedal Reich, Eugenio Barba, Hanne Rømer, Hans Krull og Flemming Vistisen. – 2 sider. Inde i hæftet: Kultur-projekt-plan frem mod år 2000.

2: Kunsten at bruge kultur: idé- og inspirationsmøde torsdag den 19. maj 1994 / forord: Hans Kristian Didriksen; paneldeltagere: Jørgen Mejdahl, Hanne Zederkof, Inge Kristiansen, Ivar Brændgaard, Ebbe Jensen, 22 sider.

3: Kunsten at støtte kultur: idé- og inspirationsmøde onsdag den 25. maj 1994 / forord: Hans Kristian Didriksen; paneldeltagere: Bo Asmus Kjeldgaard, Jacob Feilberg, Lone Nyhuus, Niels Christian Andersen, Carsten Ohr, 26 sider.

4: Kunsten at skabe fysiske rammer: idé- og inspirationsmøde torsdag den 29. september 1994 / forord: Hans Kristian Didriksen; paneldeltagere: Ernst Trillingsgaard, Poul Koch, Keld Hansen, Torsten Gjel, P. B. Guldbrandt, 41 sider.

5: Kunsten at planlægge kulturen: idé- og inspirationsmøde onsdag den 9. november 1994 / forord: Hans Kristian Didriksen; paneldeltagere: Dorthe Skot-Hansen, Allis Helleland, Søren Kjems, Birgit Vinge Nielsen, Paul Cederdorff, 36 sider.

Kulturpolitik i Ringkjøbing Amt / udgivet af Ringkjøbing Amt. – Ringkjøbing: Ringkjøbing Amt, 1993, 30 sider, ill. i farver.

Riiskjær, Søren: Kommunerne & folkeoplysningen – en

oversigt / kartografi: Kort- og matrikelstyrelsen ... Tegnestuen, Forlaget Kommuneinformation. – Kommuneinformation, 1993, 2. bind, ill. Heri: Side 127-163: Ringkjøbing amt.

37.86 Forsamlingshuse

Hanning Forsamlingshus 1893-1993. – Sl.: s.n., 1993, 90 sider, ill.

38.14 Brandforsikring

Bendixen, Mogens: »– om Broders Huus vorder brent«: 150 år med brandforsikring på Heringegnen: Hammerum Herreds Brandforsikring 1844-1994. – Hammerum Herreds Brandforsikring, 1994, 63 sider, ill.

38.18 Sygeforsikring

Clausager, Henri: Ventelistepatienter med sygedagpenge: Skjern og Herning Kommuner. (i: Tidsskrift for danske sygehuse. Årg. 70, nr. 3, 1994, side 106-107).

38.2 Privat forsorg

Hviderussiske børn på ophold i Sdr. Bork / samlet og redigeret af Kumari Thevathasan. – Hemmet: Sdr. Bork Efterskole, 1993, 18 sider, ill.

Hauge Mortensen, Per: Lidt om wienerbørn i Ringkjøbing og omegn. (i: Ringkjøbing årbog. Årg. 67, 1993, side 15-28, ill.).

38.4 Offentlig forsorg

Bestemmelser om faglig rådgivning i sundhedsvæsenet i Ringkjøbing Amtskommune. – Ringkjøbing: Ringkjøbing Amtskommune, 1991, 7 sider. Vedtaget i Amtsrådet den 22. januar 1991.

38.409 Fattigvæsen

Poulsen, Martin: Søndbjerg Fattiggård: og bestyrer Poul Poulsen, hans kone Karen Poulsen og hjemmet med de 7 børn / Martin Poulsen; ved Anna Lise Rasmussen. Årene 1874-1892. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 20, 1993, side 5-17, ill.).

38.5 Børne- og ungdomsforsorg

Bech, Anders: Fritidshjemmet »Jættehøj« 25 år: 1969-1994. – Fritidshjemmet »Jættehøj« 1994, 30 sider, ill.

Familieplejen i Ringkjøbing Amt 1892-1992: 100 år. – Familieplejen i Ringkjøbing Amt, 1992, 19 sider.

Fisker, Lis: Krudthuset i Aulum: (Gang i klubberne). (i: Børn & unge. Årg. 26, nr. 8, 1995, side 8-9).

Jættehøj Vuggestue 25 år: 1968-1993. – Jættehøj Vuggestue, 1993, 28 sider, ill.

Spaten, Ole Michael: Børns pasningsvilkår: En spørgeskemaundersøgelse blandt forældre. – Højbjerg: K.I.P., 1994, 100 blade, ill. Øverst på titelsiden: Holstebro Kommune, Børne- og Kulturforvaltningen, Børneserviceafdelingen.

38.55 Mødreforsorg

Jøker, Erna: Sundhedspleje – hvordan synes du?: En bru-

gerundersøgelse i spæd- og småbørnsundhedsplejen. – Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1993, 54 sider, ill.

38.6 Plejehjem

Kjær Hansen, Sanna: Alle kan et eller andet / Sanna Kjær Hansen, interview med Anna Hangaard.

Om filmen »To sider af samme sag« om et forsøg med små grupper af senillemente på et plejehjem i Faster. (i: FOA bladet. Årg. 1, nr. 9, 1993, side 7-8).

38.7 Særforsorg

Dinsen, Inge-Lise: Doseret modspil: mellem trykthed og udfordring: en undersøgelse af sindslidendes levevilkår og behov i Lemvig og Ikast kommuner / af Inge-Lise Dinsen og Peter Barner-Rasmussen. – Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1994, 76, 5, 1 sider.

Hammerich, Kathrine: Ideal og virkelighed: en evaluering af \$68-bofællesskaber for psykisk udviklingshæmmede: et SUM-projekt. – Ringkøbing Amtskommune, Skole- og socialområdet, 1993, 302 sider.

38.9 Kriminalforsorg

Nayberg, Mette: Koglen: en interviewbaseret effektundersøgelse af en sikret døgninstitution for unge 15-17 årige. – Ringkøbing Amtskommune, 127 sider.

39.06 Frilandsmuseer

Frilandsmuseet på Hjerl Hede. – Hjerl Hedes Frilandsmuseum, 1993, 24 sider.

39.13 Sagn

Hogh, Jon: Vestjyske fortællinger og sagn / tegninger af Peder Svendsen. – Ringkøbing: Bøllerup Boghandel.

Bind 3, 1993, 85 sider. Indhold: Lønborggård; Udstrup; Kirketårnet; Træskoene.

Bind 4, 1994, 88 sider. Indhold: Stavsbånd og bondefrigørelse; Bøvling Slot eller Rügensten; Lensmandsager; Søgård.

Mogensen, Niels, f. 1960: Genfærdet og skatten. (i: Nils Mogensen: Langs Karup Å: Historier om godtfolk, originaler og originale fluer, side 24-25, ill.).

Mogensen, Niels: Hagebro. (i: Langs Karup Å, 1994, side 23).

Pedersen, Dorte, f. 1929: Sagnsten / Dorte Pedersen og Poul Pedersen. – Herning: Poul Kristensen, 1993, 79 sider, ill. Heri side 18-23: Den nøgne mand i Hvidbjerg kirke. Den hvide jomfru (Bækmark). Vedersø kirkegård.

39.17 Folkemindeforskning

Kaae, Alfred: En gammel strandsingsvis. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 56-58, ill.).

39.3 Folketro

Kaae, Alfred: Varsler om vejret. (i: Årsskrift / Egnshisto-

risk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 53-55).

Lidegaard, Mads: Danske sten fra sagn og tro. – Nyt Nordisk Forlag, 1994, 273 sider, ill. Heri: Side 235-242: Ringkøbing Amt.

39.42 Dagligliv i provinsbyen

Petersen, Nis: En barndoms kulører. – (En digter og en modstandsmand). (i: Herning-bogen, 1994, side 36-46, ill.).

39.43 Dagligliv på landet

Clausen, Kim: Rakkerhuset i Bjørnemosen. (i: FRAM, 1994, side 49-64, ill.).

Hansen, H. P., f. 1879: Jyske skøjere og rakkere. – Kbh.: Hernov, 1992, 128 sider, ill.

Møller, Laust: Erindringer fra Thorsted 1856-1924. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 27, 1993, side 43-50, ill.).

Uhre, Rudolf: Fremmedbogen fra Bjerghuse. Ann og Laust Bjerges gæstfrihed. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 66-90, ill.).

39.5 Festtraditioner

Thyrring, Ulla: Bruden var i sort. Brudekjoler på Herning Museum og nyere bryllupsskikke. (i: FRAM, 1993, side 94-100, ill.).

39.55 Juletraditioner

Hansen, H. P., f. 1879: Midtjysk jul i gamle dage. – Bro-løs, 1994, 35 sider, ill. Tidligere offentliggjort i: Jul i Herning. Årgang 1948.

40-49 GEOGRAFI OG REJSER

40.2 Kortlægning

Grau Møller, Per: Historiske kort og kulturlandskabet. – Århus: Limfjordsprojektet, 1993, side 29-35: Original 1 – kortets indhold i Ferring Sogn. (i: Kort- og råstofstudier omkring Limfjorden, side 25-35).

40.6 Lokalhistoriske foreninger

Historisk Forening for Herning Kommune. (i: Herning-bogen, 1993, side 141-145 og 1994, side 108-113).

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt: Foreningsmeddelelse. (i: Hardsyssels Årbog, 1993, side 109-114 og 1994, side 139-146).

Uhre, Rudolf: Formandsberetning. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. 1993, side 83-86 og 1994, side 93).

Villadsen, Jens: Beretning fra Egnshistorisk Forening. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. 1993, side 53-54 og 1994, side 55).

40.71 Lokalhistorisk forskning

Christensen, Anemette S.: Ulfborg herred. Registrering af

skriftligt kildemateriale. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 141-160).

Damgaard, Ellen: Landskab og bebyggelse: Brug af kort fra 1790-1990 i sognehistorisk sammenhæng Lomborg. – Århus: Limfjordsprojektet, 1993. (i: Kort- og råstofstudier omkring Limfjorden, side 49-51).

Gissel, Svend: Projektbeskrivelse af 27. november 1991. Undersøgelse af Ulfborg Herreds egenart med særligt henblik på landskab og bebyggelse. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 161-166).

46.1 Slotte og herregårde

Ortmann, Jytte. Slotte og herregårde i Danmark. – Sesam, 1994, 232 sider, ill. i farver. Heri: Side 23-28: Nordvestjylland.

46.4 Ringkøbing Amt

Guide til oplevelser i Ringkøbing Amt: Historie, kultur, natur / redaktør: Søren Toftgaard Poulsen. (i: FRAM. 1992/93, side 1-209, ill.).

Jensen, Niels A., f. 1932: 50 år efter: Beretning om flystyrtet i Houm Ege og modstandskampen i Hemmet, Sdr. Vium, Bork og Nr. Nebel. – 1. oplag. – Tarm: Egvad. Egnshistoriske Samling, 1995, 58 sider, ill. Kildeanvisninger: side 58.

Lejrskole- og hyttefortegnelse: Bo-muligheder i Ringkøbing Amt: 1992. Herning: Ringkøbing Amtskommune, Amtscentralen for Undervisningsmidler, 1992, 36 blade, ill.

Ringkøbing Amt: En del af Europa / udgivet af Europa-Kommissionens Repræsentation i Danmark i samarbejde med Amerterne i Danmark og København og Frederiksberg Kommuner. – Kbh.: Europa-Kommissionens Repræsentation, Danmark, 1994. – 14 upaginerede sider, ill. i farver.

Overblik over Den Europæiske Unions strukturfonde og eksempler på, hvad de indtil nu har betydet for den regionale udvikling i Ringkøbing Amt.

Winge, Mette: Hvor smiler fager: En litterær Danmarks-guide / Mette Winge og Ernst Lohse. – Samleren, 1994, 209 sider, ill. Heri: Side 141-148: Ringkøbing Amt.

Enkelte områder

Abildaa. Munk, Thorkild, f. 1926: Abildaa og Fjaldens historie / udgivet af Abildaa Beboerforening. – Team Lynderup, 1994, 160 sider, ill.

Blåhøj. Blåhøj Stationsby 1917/1992 / foto: Maybrith Pacholski. – Lokal- og Slægthistorisk Selskab for Blåhøj og omegn, 1992, 56 sider, ill.

Bording. Thomas, Hans: Bording revy 1906. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1993, side 9-17, ill.

Engesvang. Mariegaard, Else: Det levende landskab: Menneskets livsgrundlag i fortid og fremtid / fotos: C. H. von Blücher. – Ikast Kommune, 1994, 72 sider, blad A-G med tavler i farver, ill.

Fjaltring. Borbjerg, Jytte: Havet er fuldt af vand og ingen ved hvorfor: Vestkysten. – DSB, 1995. (i: Ud og se: DSB magasinet. Ferietilæg, marts 1995, side 28-30, ill.).

Fjand Huse. Henningsen, Helle: Arkæologisk nyt fra middelalderen. (i: FRAM, 1993, side 44-50, ill.).

Fjandhus. Larsen, Kaj: Høgereden Fjandhus. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 50-52, ill.).

Fjederholt. Overgaard, Erik, f. 1917: Fjederholt: En landsby og dens udmarker: Part af Rind sogns historie. Erik Overgaard, 1992, 129 sider, ill.

Hagebro Kro. Mogens, Niels, f. 1960: Hagebro Kro. (i: Nils Mogensen: Langs Karup Å: Historier om godfolk, originaler og originale fluer, side 31-33, ill.).

Hagebro Kro. Mogensen, Niels, f. 1960: Middag på Hagebro Kro. (i: Nils Mogensen: Langs Karup Å: Historier om godfolk, originaler og originale fluer, side 26-30, ill.).

Herningegnen. Boysen, Freddy. Skak, Skunt og Sølle Søren: 3 originaler fra Herning-egnen. – Struer: Dalhus, 1993, 93 sider, ill.

Holmsland klit. Ywl o æ kle't: 1992. – Hvide Sande Handels- og Håndværkerforening, 1971, 68 sider, ill. Udkommer årligt fra 1971.

Holstebro. Graugaard, Esben: Det gamle Holstebro: Tyve beretninger om hændelser i det nu forsvundne Holstebro / Bent Graugaard og Bent T. Holm. – Holstebro Museum, 1993, 150 sider, ill. Samhørende: Bent Torben Holm: Det gamle Holstebro fortalt i billeder. Esben Graugaard: Det gamle Holstebro / Esben Graugaard, Bent T. Holm. På titelsiden: 5. bind.

Holstebro. Holstebro under besættelsen 1940-1945: Skolemappe / udarbejdet af: Holstebro Museum, Lokalhistorisk Arkiv og Holstebro Bibliotek. – Holstebro: Lokalhistorisk Arkiv, 1995, upagineret, ill. På omslaget: Skolemappe om besættelsen 1940-1945. Indhold: Fortegnelse over udstillingen om besættelsestiden på Holstebro Museum; Opgaver til udstillingen om besættelsestiden på Holstebro Museum; »Løbesedler« plakater fra besættelsestiden; Notitser om besættelsestiden; Indgangsfortegnelse til artikler og notitser i Dagbladet; Fortegnelse over litteratur på Holstebro Bibliotek vedrørende Anden verdenskrig 1940-45.

Holstebro. Pedersen, Ejnar G.: Gamle Holstebro billeder. – Holstebro Museum. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 56-70, ill.).

Holstebro. Winkel, Niels: Gågaden i Holstebro. – Kbh.:

- Nyt Nordisk Forlag, 1994. (i: Spilletts regler: En bog om Helge Bertram, side 54-58, ill.).
- Husby Klit*. Klit, Niels Iversen: Husby Klit: En egnskil- dring fra gammel tid. Bind 7-10, 1993. Skrevet i de sproglige mål teksterne fandtes i.
- Høgild*. Overgaard, Erik, f. 1917: Høgild: Skoledistrikt og landsbysamfund: Elmholt, Kidris Mølle, Vester og Øster Høgild samt dele af Skærbæk og Fjederholt: Rind Sogn Syd. – Erik Overgaard, 1994, 281 sider, ill. Kolo- fontitel: Rind sogn syd-Høgild. – I kolofonen: Part af Rind sogns historie.
- Ikast*. Andersen, Ole: Årets begivenheder i korte træk. – Grindsted: Overgaard Bøger. (i: Egnsbogen: Bor- ding/Engesvang/Ikast, 1993, side 56-64, ill. og 1994, side 58-64, ill.).
- Ikast*. Møller, Søren: Nygaard i Ikast. (i: Egnsbogen: Bor- ding/Engesvang/Ikast, 1993, side 49-51, ill.).
- Den jyske Hede*. Bloch, Jørgen Victor: Den jyske hede i 1825 / ved Johs. E. Tång Kristensen. (Afsnit af hans »Nogle grammatiske Bemærkninger om den vestjydske Dialect oplyste ved ethnografiske og geographiske Billeder«, 1837.) (i: Hardsyssels årbog, Rk. 2, bd. 28, 1993, side 93-102, ill.).
- Lemvig*. Damgaard, Ellen: Lemvigernes by: (i: FRAM, 1994, side 96-111, ill.).
- Limfjorden*. Ravn, Thomas Bloch: Gennembrud. Udvik- lingen i Limfjordsområdet før og efter 1825, da havet brød gennem Aggertangen. (i: Skalk, 1993, nr. 3, side 18-24).
- Limfjordsøgnen*. Damgaard, Ellen: Den vestlige Limfjord fra vikingetid til nyere tid / Ellen Damgaard og Thomas Bloch Ravn. – Århus: Limfjordsprojektet, 1993. (i: Kort- og råstofstudier omkring Limfjorden, side 85-86).
- Linde*. Linde: Det sted hvor vi lever og virker / under re- daktion af Benny Boysen; udgivet af Linde og Omegns Andelskasse. – Linde og Omegns Andelskasse, 1994, 59 sider, ill.
- Midtjylland*. Kruse, Hans, f. 1946: En tur i Blichers fodspor: Gennem Blicheregnet fra Herning til Randers / tekst og tegninger: Hans Kruse. – Erhvervs- og Turist- rådene i Kjellerup og Bjerringbro kommune: Blicher- egnets Museum, 1992, 36 sider, ill.
- Nørlund Plantage*. Nørlund Plantage og Harrild Hede: His- torie og natur / redaktionsgruppe: Niels Peter Brøgger ... et al. – Vilsterbjerg, 1993, 99 sider, ill.
- Nørre Bork*. Carstensen, Peter: Gåsemænds gård i Nr. Bork / Peter Carstensen, Kim Clausen, Søren Tofgaard Poulsen. (i: FRAM, 1993, side 51-65, ill.).
- Pallisbjerg*. Bernhard, Allan: Pallisbjerg og Udstrup – 2 herregårde ved Nissum Fjord / foto: Allan Bernhard, samt diverse andre. – Skjern: AB Agentur, 1994, 144 si- der, ill.
- Rindum*. Susgaard, Kr.: Rindum sogn. – Ringkøbing: A. Rasmussens Bogtrykkeri. – 325 sider, ill. + 1 bilag.
- Ringkøbing*. Jubelår i Ringkøbing. (i: Ringkøbing aarbog. Årg. 67, 1993, side 5-13, ill.).
- Ringkøbing*. Ringkøbing aarbog. – 1926/27-67. årgang, 1993. – Ringkøbing: A. Rasmussens Bogtrykkeri, 1927-1993. 34. årgang (1959/60) ikke udkommet. 1992 (66. årgang), 1992, 70 sider, ill.
- Ringkøbing*. Aarup Jensen, Jens: Jesper Malers Ring- købing: 1808-1847: En billedbog med maler Jesper Kierkegaards farveprospekter af købstaden Ringkøbing / tekst: Jens Aarup Jensen; og fotos: Jørgen Borg. – Ringkøbing: Ringkøbing Museum, 1993, 95 sider, ill. i farver.
- Risgårdsted*. Laustsen, Svend, f. 1927: Risgårdsted og Flyn- dersø-pavillonen i Rønbjerg Sogn / med bidrag af Ellen og Arne Mølgaard Laustsen, 93 sider, ill. Noter og hen- visninger: side 91-93.
- Råsted*. Lillelund, Rigmor: Råsted Sogn ca. 1600-1900 – oplæg til en sognehistorisk undersøgelse. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 53-55).
- Rønland*. Langer, Anders V.: Rønland før Cheminova. (i: Hardsyssels årbog, Rk. 2, bd. 27, 1993, side 51-70, ill.).
- Skjern*. Haahr, Peder: Skøn var min barndomsby. – Strandbygaards Bogtrykkeri, 1992. (i: Årbogen for Skjern, 1992, side 8-10).
- Staby*. Larsen, Kaj: Ravjyder og andre. (i: Årsskrift / Egn- historisk Studieceter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 43-45, ill.).
- Struer*. Besættelse og modstand i Struer: Beretninger / ud- givet af Struer Museum; redigeret af Benny Boysen. – Struer: Udgiverselskabet ved Struer Museum og Lokal- historisk Arkiv, 1995, 40 sider. Tekstsupplement til Struer Museums udstilling i anledning af 50-året for Danmarks befrielse.
- Ulfborg Herred*. Dalsgaard, Kristian: Jord og bygd. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 91-100).
- Ulfborg Herred*. Gissel, Svend: Ulfborg Herreds egenart – med særlig henblik på landskab og bebyggelse, et forskningsprojekt. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 29-41).
- Ulfborg Herred*. Graugaard, Esben: Økonomiske kraftcen- tre i Ulfborg Herred ca. 1700-1840 – et oplæg. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 79-90).

Ulfborg Herred. Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850: Indlæg på 1. projekt-seminar 8.-10. maj 1992 på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle / redigeret af Kristian Dalsgaard, Svend Gissel og Bodil Bay Nielsen. – Århus Universitet, Geologisk Institut, 1993, 172 sider, ill. (Ulfborg Projektets skrifter, nr. 1).

Ulfborg Herred. Rømer, Jørgen Rydén: Ulfborg herred – et kulturgeografisk rids. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 103-140).

Ulfborg Herred. Aarup Jensen, Jens: Arkæologiske levn. (i: Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. 1993, side 75-78).

Vemb. Stenumgaard, Folmer H.: Vemb By og dens borgere. – A. Rasmussens Bogtrykkeri, 1994, 121 sider, ill. Udgivet af Vemb Borger- og Håndværkerforening i anledning af Foreningens 50 Aars Jubilæum den 8. april 1944.

Vemb. Vemb by og dens borgere II. – Vemb: Vemb Borger- og Håndværkerforening, 1994, 196 sider, ill. Udgivet i anledning af foreningens 100 års jubilæum 8. april 1994. Knyttet sig til: Folmer H. Stenumgaard: Vemb By og dens borgere.

50-59 NATURKUNDSKAB

50.1 Naturen og mennesket

Blücher, Helmuth von: Naturpleje i Ikast kommune. (i: Egsnbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1993, side 31-33, ill.).

50.26 Naturforhold

Dahl, Knud: Fredede områder i Danmark. – Danmarks Naturfredningsforening: Skarv/Høst, 1994, 344 sider, ill. (nogle i farver). Heri: Side 76-102: Ringkøbing Amt.

Ollwig, Kenneth: Hvad er det for en »natur«, der skal genoprettes ved Skjern Å? Tema: Havets landskaber. – Lit. (i: Nordisk bygd. Nr. 8, 1994, side 10-15, ill.).

Tolnov Clausen, Laura: Jagtlytterne på Værnet: Kompromitterende for naturen eller en bevaringsværdig drøm om frihed? / Laura Tolnov Clausen, Susanne Andersen, Kim Clausen. Værnengene, Tipperhalvøen i Ringkøbing Fjord. (i: FRAM, 1993, side 101-117, ill.).

50.264 Enkelte egne naturforhold

Ringkøbing Amt. Fredningsplan: Målsætning og handlingsprogram for bevaring og benyttelse af naturen i Ringkøbing Amt / Ringkøbing Amtskommune. Landskabsafdelingen. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, 1993, 46 sider, ill. + 1 falsat kort.

Ringkøbing Amt. Miljøstatus. – Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og Miljøområdet, 1993. Årlig. (Vandmiljøovervågning).

Skjernådalen. Indstilling til miljøministeren fra Det Rådgivende Udvalg vedrørende Skjern Å Projektet ved afslutning af projektets fase 1 (29. marts 1994). Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1994, 44 blade, 3 tavler (nogle i farver).

55.2 Mineralogi

Kort- og råstofstudier omkring Limfjorden: Rapport fra seminarer afholdt 7.-8. nov. 1991 i Bovbjerg samt 23.-24. april 1992 i Aalborg / redigeret: Jørgen Lund og Jytte Ringved. – Århus: Limfjordsprojektet. 1993, 164 sider, ill. – (Rapport (Limfjordsprojektet), nr. 6).

55.3 Geologi

Sandflugt, dyrkning og bebyggelse i Limfjordsområdet / redigeret: Jørgen Lund og Jytte Ringved. – Højbjerg: Sekretariatet for Limfjordsprojektet. 1994, 145 sider, ill. (Rapport, nr. 7). På omslaget: Rapport fra seminarer afholdt 5.-6. nov. 1992 i Tambøhus samt 29.-30. april 1993 i Lemvig. Litteraturhenvisninger.

55.64 Enkelte egne geologi

Ikast. Smed, Per: Landskabet i Ikast Kommune. (i: Egsnbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1994, side 21-29, ill.).

Ringkøbing Amt. Larsen, Gunnar, f. 1928: Det mellemste Jylland: En beskrivelse af områder af national geologisk interesse / af Gunnar Larsen og Christian Kronborg; redaktion Steen Andersen. – 1. udgave. 1. oplag. – Brendrup: Geografiforlaget; Kbh.: Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1994, 272 sider, ill. (nogle i farver). (Geologisk ser.). Litteraturhenvisninger: Heri side 145-149 og 198-242: Ringkøbing Amt.

55.9 Havforskning

Clausen, Jørgen: Mindre okkerforurening. – (Den gode historie). Vestsjyske vandløb. (i: Vand & miljø. Årg. 10, nr. 3, 1993, side 88-89, ill.).

Limfjorden fra ende til anden: Et togt med miljøskibet Limgrim. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, 1994, 23 sider, ill. i farver. Heri side 6-7: Nissum Bredning.

Marine områder, miljøstatus: 1991. – Ringkøbing Amtskommune. Teknik- og Miljøforvaltningen, 1992. Årlig. (Vandmiljøovervågning).

Moeslund, Bjarne: Vandløb med særlige miljømæssige interesser 1992: Beskrivelse af vandløbskvaliteten samt forslag til fremtidig målsætning: Samlerapport udarbejdet for: Ringkøbing Amtskommune; udarbejdet af: Bio/consult. Hedeselskabet, Center for Hydrobiologi; sagsbehandler [i.e. forfatter] Bjarne Moeslund ... Eva Marcus. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 81 sider, ill. (nogle i farver). Referencer: side 81.

Moeslund, Bjarne: Vandløb med særlige miljømæssige interesser 1992: Beskrivelse af vandløbskvaliteten samt forslag til fremtidig målsætning: Bilagsdel: Bind 1. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen,

- 1993, 152 sider. Bind 1 / udarbejdet af: Bio/consult; tekst Bjarne Moeslund; redigering: Gitte Spanggaard; stregtegning: Jens Chr. Schou.
- Moeslund, Bjarne: Vandløb med særlige miljømæssige interesser 1992: Beskrivelse af vandløbskvaliteten samt forslag til fremtidige målsætning: Bilagsdel: Bind 2. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 122 sider. Bind 2 / udarbejdet af: Hedeselskabet, Center for Hydrobiologi; sagsbehandler: Eva Marcus.
- Nissum Fjord, vandmiljø: 1991. – Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og Miljøforvaltningen, 1993. Årlig.
- Overvågningssøer, miljøstatus. 1992. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, ill. (Vandmiljøovervågning). Årspublikation.
- Ringkøbing Fjord, vandmiljø: 1991. – Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og Miljøforvaltningen, 1993. Årlig.
- Ringkøbing og Nissum fjerne: Næringsaltbelastning 1993: Vandløb og punktkilder: Samlerapport / udarbejdet af Rambøll, Hannemann & Højlund. Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen. Ca. 70 sider, tavler (nogle i farver), ill.
- Ringkøbing og Nissum fjerne: Næringsaltbelastning 1992: Vandløb og punktkilder: Samlerapport / udarbejdet af Rambøll, Hannemann & Højlund – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, 1993, 37 sider. Tavler i farver.
- Sunds Sø: Miljøtilstand / stregtegning: Jens Chr. Schou. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, ca. 90 sider, ill. Omslagstitel: Sunds Sø 1988-1993.
- Vandløbene i Lemvig Kommune 1994. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995, 63 sider, ill. i farver.
- Vesterhavet, vandmiljø: 1991. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1992. (Vandmiljøovervågning).
- 56.13 Hydrobiologi**
- 70 faste vandløbsstationer: Beskrivelse af forureningstilstand og smådyrsfauna 1992 og 1993 samt udviklingen de sidste ca. 5 år / udarbejdet for: Ringkøbing Amtskommune; udarbejdet af: SBH consult, Ferskvandsbiologisk Konsulentvirksomhed, Ringkøbing Amtskommune. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, 1994, 157 sider, ill. Bilagsdel.
- 70 faste vandløbsstationer: Beskrivelse af forureningstilstand og smådyrsfauna 1992 og 1993 samt udviklingen de sidste ca. 5 år / udarbejdet for: Ringkøbing Amtskommune; udarbejdet af: SBH consult, Ferskvandsbiologisk Konsulentvirksomhed, Ringkøbing Amtskommune. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, 1994, 27 sider, ill. Tekstdel.
- Andersen, Per, f. 1957: Plante- og dyreplankton Nissum / Udarbejdet af: Bio/consult; udarbejdet for Ringkøbing Amtskommune; tegning: Kirsten Nygaard; Notat. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 37 sider, ill.
- Andersen, Per, f. 1957: Plante- og dyreplankton Ringkøbing Fjord 1992: Notat. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 50 sider, ill.
- Frederiksen, Rune, f. 1962: Bundfauna Ringkøbing Fjord 1993 / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brolund; Stregtegning: Rune Frederiksen, Jens Chr. Schou. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, II, 96 sider, ill.
- Lindholm Andersen, Mogens: Bundfauna Nissum Fjord 1992: Sammenligning 1985-1992: Rapport / udarbejdet af: Marin ID; til Ringkøbing Amtskommune. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 210 sider, ill.
- Lindholm Andersen, Mogens: Bundfauna Ringkøbing Fjord 1992: Sammenligning 1987-1992: Rapport / udarbejdet af: Marin ID; til Ringkøbing Amtskommune. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 230 sider, ill.
- Plante- og dyreplankton – Limfjorden 1993 / udført for Ringkøbing Amt, tekst: Frode Knipschildt ... et al.: Limfjordsovervågningen, 1994, 91 sider, ill. (Vandmiljøovervågning). Heri side 11-19: Nissum Bredning, side 20-28: Venø Bugt.
- Sørensen, Annie, f. 1951: Plante- og dyreplankton Ringkøbing Fjord 1993: Notat / Annie Sørensen, Jacob Nis Ingerslev, Kirsten Olrik. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, ca. 70 sider, ill.
- Sørensen, H., f. 1955: Plankton og ciliater Vesterhavet 1992: Notat. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 70 sider, ill.
- Sørensen, H., f. 1955: Planteplankton og ciliater Vesterhavet 1993. – Ringkøbing; Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, 44 sider, ill. På anden titelside: Phytoplankton og ciliater i Vesterhavet 1993.
- Aavad Jacobsen, Bodil: Plante- og dyreplankton Nissum Fjord 1993: Bilagsdel / udført for Ringkøbing Amt; konsulenter [i.e. forfattere]: Bodil Aavad Jacobsen, Jacob Nis Ingerslev, Kirsten Olrik. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, ca. 100 sider, ill.
- Aavad Jacobsen, Bodil: Plante- og dyreplankton Nissum Fjord 1993: Notat / udført for Ringkøbing Amt; konsulenter [i.e. forfattere]: Bodil Aavad Jacobsen, Jacob Nis Ingerslev, Kirsten Olrik. – Ringkøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, ca. 60 sider, ill.
- 57.13 Planteøkologi**
- Grøn, Per N.: Sønder Lem Vig 1993: Vegetationen i søen,

- i rørsumpen og på engene / udført af: Bio/consult; tekst Per N. Grøn; redigering: Berit Brølund, Gitte Spanggaard, stretegning: Jens Chr. Schou. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, III, 182 sider, 1 tavle, ill.
- Juel Knudsen, Lars: Bundvegetation i Limfjorden 1973-91: Ringkjøbing, Viborg og Nordjyllands amter / udført for: Limfjordsovervågningen; udført af: Bio/consult; tekst: Lars Juel Knudsen. – Viborg: Limfjordsovervågningen, 1992, VIII, 88 sider, ill. (Limfjordsovervågningen, nr. 2). Heri side 61-68: Vegetationsforhold i Nissum Bredning.
- Juel Knudsen, Lars: Bundvegetation – Limfjorden 1992 / figurer: Kirsten Nygaard og Lars J. Knudsen. – Viborg: Limfjordsovervågningen, 1993, III, 104 sider, ill. Heri side 30-32: Venø Bugt, side 41-45: Nissum Bredning, side 47-48: Hindsels side 50-51: Munkholm Odde, side 53-54: Skibsted Fjord.
- Juel Knudsen, Lars: Bundvegetation – Limfjorden 1993 / figurer: Kirsten Nygaard, Lars J. Knudsen, Uffe Frisenette; redigering: Berit Brølund. Limfjordsovervågningen, 1994, III, 108 sider, ill. (Vandmiljøovervågning). Heri side 44-47: Nissum Bredning, side 48-52: Hindsels, Munkholm Odde, side 55-56: Skibsted Fjord.
- Moelund, Bjarne: Bundvegetation Nissum Fjord 1992: Udvikling 1985-1992: Aktuelle status og fremtidige udvikling / udarbejdet af: Bio/consult; redigering: Berit Brølund. – Ringkjøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, IV, 77 sider, ill.
- Moelund, Bjarne: Bundvegetation Nissum Fjord 1993: Notat / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brølund; stretegning: Jens Chr. Schou. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, II, 47 sider, ill.
- Moelund, Bjarne: Bundvegetation Ringkjøbing Fjord 1992 / udarbejdet af: Bio/consult; redigering: Gitte Spanggaard. – Ringkjøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, 59 sider, ill.
- Moelund, Bjarne: Bundvegetation Ringkjøbing Fjord 1993: Notat / tegning: Kirsten Nygaard; redigering: Berit Brølund; stretegning: Jens Chr. Schou. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, II, 77 sider, ill.
- Moelund, Bjarne: Bundvegetation Skånso, Skørso og Hellese: Notat / udarbejdet for: Ringkjøbing Amtskommune; udarbejdet af: Bio/consult; redigering: Berit Brølund. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1993, V, 94 sider, tavler, ill.
- Moelund, Bjarne: Bundvegetationen i Sunds Sø: Udvikling og status 1988-1993. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, III, 79 sider, ill.
- Moelund, Bjarne: Bundvegetationen i Søby Sø: Udvikling og status 1988-1993 / redigering: Berit Brølund; stretegning: Jens Chr. Schou. – Ringkjøbing: Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, 121 sider, ill.
- Odgaard, Bent V.: Postglacial vegetationsdynamik i hedeegne syd for Limfjorden. – (Limfjordsprojektet; rapport nr. 7). (i: Sandflugt, dyrkning og bebyggelse i Limfjordsområdet, 1994, side 137-145).
- 57.2 Flora**
Emsholm, Lisbeth: Ringkjøbing amt / redaktion: Lisbeth Emsholm og Claus Helwig; korttegning: Birgith Thømerberg og Lisbeth Emsholm. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1992, 323 sider. (Oversigt over botaniske lokaliteter; bind 6).
- 58.44 Insekter**
Aagaard, Poul: Slørvinger (Insecta, Plecoptera) i Storå med tilløb: artsantal og udbredelse. (i: Flora og fauna. Årg. 100, hft. 2, 1994, side 47-55, ill.).
- 58.6 Fisk**
Christensen, Carl, f. 1899: Bødkermester Carl Christensens erindringer om Skjern Å: Kampen for Skjern Å-laksens overlevelse. – Lystfiskerforeningen af 1926, 1994, 102 blade, tavler, ill.
- Fiskebestandene i vandløbene i oplandene til Stadil- og Ringkjøbing Fjorde: Status og udvikling i perioden 1985-1991. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1992, 66 sider. Tekstdel.
- Fiskebestandene i vandløbene i oplandene til Stadil- og Ringkjøbing Fjorde: Status og udvikling i perioden 1985-1991. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1992, 98 sider, tavler. Bilagsdel.
- Hvidt, Christian B.: Fiskebestanden i Sunds Sø 1993 / redigering: Gitte Spanggaard; stretegning: Jens Chr. Schou. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, III, 93 sider, ill.
- Jerl Jensen, Helle: Fiskebestanden i Sønderlem Vig september 1993: Rapport / tekst: Helle Jerl Jensen og Jens Peter Müller; udarbejdet af Fiskeøkologisk Laboratorium. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1994, ca. 120 sider, ill.
- Müller, Jens Peter: Fiskebestanden i Lemvig Sø: September 1994. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995, ca. 80 sider, ill.
- Müller, Jens Peter: Fiskebestanden i Søby Sø, september 1994 / Jens Peter Müller, Helle Jerl Jensen. – Ringkjøbing Amtskommune, Vandmiljøafdelingen, 1995, ca. 80 sider, ill.
- Redegørelse fra Det Rådgivende Skjernå-Udvalg nedsatte Underudvalg vedrørende iværksættelse af eventuelle reguleringer af fiskeriet i Ringkjøbing Fjord og Skjern Å m.h.å. styrkelse af bestandene af vandrefisk, især laks og havørred. – Miljøministeriet, 1994, 72 blade, 2 tavler i farver, ill.

58.83 Fuglenes økologi og adfærd

Brogger, Niels Peter: I natravnenes rige: Fuglelivet i Nørlund Plantage og Harrild Hede / redaktion: Bo Daugård; billeder: Bert Wiklund, Niels Peter Brogger, Jan Kjærgaard Jensen; tegninger/vignetter: Peter Hede-gård Kristensen, Jens Overgaard Christensen, Kristian Tikjøb; kort: Jens Overgaard Christensen. – Ikast: Dansk Ornitologisk Forenings lokalafdeling, Ringkøbing Amt, 1994, 69 blade, ill. (nogle i farver). – (Ringkøbing amts fugleliv; nr. 11).

Fuglelivet i Gødstrup sø: Udvikling og status / Carsten G. Laursen; redaktion: Bo Daugård; tegninger: Peter Kristensen og Bjarne Rasmussen; fotos: Carsten G. Laursen. – Dansk Ornitologisk Forening, Ringkøbing Amt, 1993, 53 sider, ill.

Madsen, Jesper, f. 1958: Jagt- og forstyrrelsesfrie kerneområder for vandfugle i Danmark / Jesper Madsen og Stefan Pihl; samarbejdsprojekt mellem Danmarks Miljøundersøgelser og Skov- og Naturstyrelsen. – Miljøministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser, 1993, 135 sider, ill. (Faglig rapport fra DMU, nr. 72). Heri: Side 75-82: Nissum Fjord, Harbøre Tange, Plet Enge, Gjeller Sø, Stadil Fjord, Vest Stadil Fjord og Ringkøbing Fjord. Del I: Behov, målsætning og konsekvenser. Del II: Biologisk vurdering af de enkelte områder.

Madsen, Kaj: Træk af vor egne fugleliv. (i: Egnsbogen: Bording/ Engesvang/Ikast, 1993, side 37-41, ill.).

Ravn, Keld: Er der vilje bag velviljen? Afgørelsen om naturforholdene ved Vest Stadil Fjord. (i: Fugle, 1995, nr. 1, side 14-16, ill.).

58.86 Fugle i alm.

Fugle & natur: En guide til Vestjylland / tekstredaktion: Leif Novrup og Egon Østergaard; korttegning & illustrationer: Jens Overgaard Christensen; forfattere: Jens Ballegaard ... et al; fotos: Jens Ballegaard ... et al. – Dansk Ornitologisk Forening, 1993, 146 sider, ill. (Ringkøbing amts fugleliv, nr. 9).

58.95 Rovdyr

Madsen, Aksel Bo: Bevarelse af odderen i Karup Å / rapport udarbejdet af: Aksel Bo Madsen; tegninger: Inge-Marie Fruelund; fotos: Merete Jepsen. – Frederiksberg: Foreningen til Dyrenes Beskyttelse; Frederiksberg: »Projekt Odder«; Kbh.: Verdensnaturfonden, 1988, 56 sider, ill.

Madsen, Aksel Bo: Odderen – et lokalt og truet dyr. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1994, side 54-57, ill.).

Schimmer, Annegrete: Odderens levevilkår i Karup Å-systemet / for Ringkøbing og Viborg amtskommuner. – Ringkøbing Amtskommune, Fredningsinspektoratet: Viborg amtskommune, Teknisk forvaltning, Fredningskontoret, 1984, 33 blade + kort. Litteratur: blad 33.

60-69 PRAKTISKE FAG**60.1 Virksomhedsledelse**

Otte billeder af vor verden: Herning Handelsskoles 100 års jubilæum / redigeret af Anton Hartmann-Olesen og Asbjørn Herold. – Herning: Herning Handelsskole, 1992, 156 sider, ill.

60.7 Tekniske skoler

Skjern Tekniske Skole 1894-1994 / redaktion: K. T. Nielsen, H. Vilsgaard; tegninger og vignetter: A. Edsen Johansen samt P. Ingolf Christensen. – Skjern Tekniske Skole, 1994, 87 sider, ill.

60.96 Møller

Møllebygninger i Danmark: Redegørelse og status 1993 / udarbejdet af: Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Bygningsfrednings- og restaureringskontoret; i samarbejde med Møllepuljen. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1993, 820 sider, ill. Heri side 611-638: Ringkøbing Amt.

61.4 Sundhedsvæsen

At lede efter kontinuerlig kvalitetsudvikling i sundhedsvæsenet / Vibeke Krøll (red.). – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, 1995, 107, 2 sider, ill. Litteratur: side 103-107.

Kviesgaard, Inge: Projekt om sundhedsfremme og forebyggelse i lokalområde Vemb. – Vemb: Inge Kviesgaard, 1994, 28 sider, 5 bilagsider, ill.

Sundhedsplanlægning i Ringkøbing Amt: Debatoplæg / Ringkøbing Amtskommune. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, 1994, 33 sider, ill.

61.41 Medicinalvæsen

Bæk Hansen, Torben: Tilskadekomst og skadebehandling i Ringkøbing Amt: Ph. D.-afhandling, Odense Universitet. – Den Medicinske Forskningsenhed for Ringkøbing Amtskommune, 1994, 116 sider, ill.

61.44 Arbejderbeskyttelse

Effekt og kvalitet: En undersøgelse af virksomheders reaktioner på påbud fra Arbejdstilsynets kreds i Ringkøbing Amt. – Sociologgruppen, 1994, 48 sider.

Sandager, Erik: Opskrift på en bedre byggeplads: Kurt på toppen: Miljøvenligt kraftvarmeværk. Interviews – Vestkrafts byggeri af Holstebro/Struer Kraftvarmeværk. (i: Arbejdsmiljø. Årg. 8, nr. 2, 1992, side 18-22, ill.).

61.58 Fysiurgi

Bjerre, Mari-Anne: Grunduddannelsen 94 set med Holstebrokolens briller. (i: Danske fysioterapeuter. Årg. 76, nr. 14, 1994, side 4-7).

61.608 Diagnostik

Når raske undersøges: Om screening i sundhedssektoren: Konferencerapport. – Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1994, ca. 120 sider.

61.643 Psykosøer

Mogensen, Joan: Socialpsykiatrisk rehabilitering: Et udviklings- og evalueringsprojekt på »Kafferisteriet« i Holstebro / Joan Mogensen & Birgitte Diderichsen. – Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, 1994, VIII, 158 sider, ill.

61.68 Gynækologi

Bech, Karen Stær: Fødsler: Igangsatte og spontane: Forløb og oplevelse. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1993, 80, 5, 7 sider, ill.

Kølbæk, Karen Margrethe: Abort i Vestjylland: En undersøgelse af en gruppe kvinders oplevelse af uønsket graviditet. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1994, 200 sider.

61.7 Sygepleje

Tovborg Mortensen, Inger: Lokalsamfundssygepleje: Forsøg på udvikling i et vestjysk fiskersamfund / af Inger Tovborg Mortensen og Peter Barner-Rasmussen. – Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1992, 124 sider, ill.

61.72 Hospitalsvæsen

Jørgensen, Asbjørn: Hospitalerne tror på ISDN. Sammenkobling mellem bl.a. Herning Centralsygehus og Holstebro Sygehus med tjenesteintegrerede digitalnet. (i: Communications world. Årg. 4, nr. 2, 1993, side 14-15).

Undersøgelser om patienttilfredshed: En brugsbog. – Ringkøbing Amtskommune, 1994, ca. 130 sider.

Ventelistepatienter med sygedagpenge: Skjern og Herning kommuner. – Ringkøbing Amtskommune, Den Medicinske Forskningsenhed, 1993, 20 blade, ill.

61.721 Enkelte hospitaler

Bestemmelser om sygehusledelse i Ringkøbing Amtskommune. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune, 1991, 11 sider. Vedtaget i Åmtrådet den 22. januar 1991.

Gaarskær, Torben: Ny psykiatrisk afdeling på Holstebro Centralsygehus. (i: Tidsskrift for danske sygehuse. Årg. 69, nr. 2, 1993, side 62-63).

62.01 Kraftværker

Måbjergværket: Det nye decentrale kraftvarmeværk i Holstebro/Struerområdet fyres med affald, halm, flis og naturgas. (i: Elteknik. Årg. 11, nr. 3, 1994, tillæg, side 1-2 og 4-12).

Måbjergværket: Holstebro Struer, 1993, 15 sider, ill. i farver.

Tvis og Lem »mageskiftede« energi til alles tilfredshed. (i: Fjernvarmen. Årg. 33, nr. 4, 1994, side 8-10, ill.).

62.12 Fjernvarmeanlæg

Dalhoff, Peter: Fjernafslæng af forbrugermålere i Hol-

stebro: I projektet blev stilet mod at etablere et system, som kan løse aflæsnings- og styringsopgaver på tre niveauer / Peter Dalhoff, Jesper Bak Olesen, Flemming Hammer. (i: Fjernvarmen. Årg. 32, nr. 3, 1993, side 34, 36-37, ill.).

Fjernvarme i Holstebro Kommune. Holstebro Kommune, 1993, 15 sider, ill., delvis i farver.

For 100 mio. kr. grøn energi i Lemvig. (i: Fjernvarmen. Årg. 32, nr. 2, 1993, side 18, 20).

62.2 Maskinteknik

Niebuhr, Aksel: Niebuhrs Maskinfabrik. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1994, side 38-43, ill.).

62.221 Dampmaskiner

Graugaard, Esben: Dampmaskiner på Holstebro- og Struerregionen i 1880'erne. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1993, side 71-78, ill.).

62.28 Vindkraft

Skovmose, Jens Kristian: Vindmøller i med- eller modvind. Lemvig. (i: Danske kommuner. Årg. 24, nr. 30, 1993, side 28-29).

Vindmølleplanlægning i Herning kommune / udarbejdet for Herning byråd af Herning kommunes økonomi- og planlægningssekretariat. – Herning kommune. Økonomi- og planlægningssekretariatet, 1994, 27 sider, ill.

62.38 Informationsteknologi

Damsø, Pauli: Grøn skærm / Pauli Damsø, Hanne Lund Jørgensen. Tre kommuner har opnået status som generelle forsøg med informationsteknologi: Egvad, Lemvig, Ravnsborg. – Lit. (i: Naturkampen, nr. 42, 1986, side 31-35).

62.628 Krigsskibe

Jepsen, P. Uhd, f. 1941: St. George og Defence: Beretningen om to engelske lineskibe og deres tid fra stabelafløbning til strandning på Jyllands vestkyst juleaftensdag 1811. – Esbjerg: Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet, 1993, 118 sider, ill. (Fiskeri- og Søfartsmuseets maritime skrifter, 8).

62.629 Militærfly

Petersen, Carsten: Natjagere. – Ringkøbing: Bollerup Boghandel, 1993, 96 sider, ill. (Tyske fly i Danmark 1940-45, bind 2). Heri: Side 4: Luftværns skydning ved Thyborøn. Side 15: Nedstyrtning ved Vinderup.

62.65 Befæstningsteknik

Bågeø Anthonisen, Bent: Atlantvolden ved Ringkøbing: Træk af besættelsestiden i Houvig, Lodbjerg Hede, Søndervig samt billeder fra Hvide Sande, Stauning, Ringkøbing. – Bollerup, 1993, 83 sider, ill.

62.8 Skibe

Bredmose Simonsen, Johannes. Et skib ved navn Sikar 1898-1963. Træbygget fiskekutter oprindeligt bygget som sejlskib hjemmehørende i Harboøre og Esbjerg. Eng. res. – Lit. (i: Sjøkl'en, 1993, side 80-90, ill.

Martinsen, Olav: Smakker ved Fahl. (i: FRAM, 1993, side 39-43, ill.).

62.83 Både

Hauge Mortensen, Per: Det sidste havskib. Havbåd bygget af Jens Lausten 1850, indbygget i Andreas Jensens udhus. Hvide Sande 1938. (i: FRAM, 1993, side 118-121, ill.).

Martinsen, Olav: Havskibe på klitten / Olav Martinsen, Per Mikkelsen. Også udgivet som: Ompagneret sært tryk af Fram, 1993. – Fiskeriets Hus, 1994, 17 sider, ill. (i: FRAM, 1993, side 122-134, ill.).

63.012 Landbrugets strukturforhold

Gissel, Svend: Selvejergårde i Ulfborg herred før 1700. (i: Årsskrift / Egnhistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 7, 1993, side 42-47, ill.).

63.06 Landboforeninger

Fischer Nielsen, Per: At være sin egen herre: Struer-Egnens Landboforening gennem 50 år. – Struer-Egnens Landboforening, 1993, 55 sider, ill. På omslaget: 1943-1993.

63.09 Landbrugets historie

Christiansen, Sofus: Den vestlige Limfjordsegn: Landbrugspotentiale og -strategier. – (Limfjordsprojektet, rapport nr. 7). (i: Sandflugt, dyrkning og bebyggelse i Limfjordsområdet, 1994, side 127-135, ill. med kort).

63.18 Landbrugsmaskiner

MSJ: Maskinstationen – fremtidens planteavl / MSJ, interview med Alf Søvn Dahl. Mejrup Maskinstation. (i: Agrologisk. Årg. 11, nr. 11, 1993, side 28-31, ikk.).

63.409 Skovhistorie

Sanddal Plantage 100 år / tegninger: Peder Svendsen. – Sanddal Plantage, 1993, 78 sider, ill.

63.60 Dyrskuer

Pedersen, Hans Thomas: En rejse til Viborg: Om Landmandsforsamlingen 2. juli 1875. Elever fra Staby Højskole til 13. Landmandsforsamling. (i: Årsskrift / Egnhistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 7, 1993, side 65-76, ill.).

Østergaard, Jørgen: Ungskue i landsbyen. Det Jyske Ungskue i Herning 1907. (i: Hardsyssels årbog, Rk. 2, bd. 28, 1993, side 5-14, ill.).

63.62 Kvægavl

En dag er vi alle økologer / interview med Karsten Kjærgaard. Bedriftsbesøg ved Holstebro. (i: Bovilologisk. Årg. 8, nr. 1, 1994, side 30-32, ill.).

Damgaard, Ellen: Cattle Trade in the 18th and 19th centuries. A question of peasant economy and world orientation. – Fiskerimuseet, 1993, side 150-163. Proceedings of the Ribe conference, April 6-8, 1992.

Graugaard, Esben: »Niels i England«: Om kreaturkom-

missionær Niels Bjerre i Newcastle. Årene 1876-1892. (i: FRAM, 1993, side 20-33, ill.).

Graugaard, Esben: Niels Lauritz Buch (1809-1872): En vestjysk studehandler og hans virke. Sønder Lem – landbrug. (i: Hardsyssels årbog, Rk. 2, bd. 28, 1994, side 65-78, ill.).

Terkelsen, Niels: Halmen bliver aldrig billig igen / interview med Jørgen Damtoft. Bedriftsbesøg i Nørre Lindholt ved Holstebro. (i: Bovilologisk. Årg. 8, nr. 7, side 24-26, ill.).

63.625 Kvægs fodring

Terkelsen, Niels: 21 år uden ensilage – nu går den ikke længere / interview med Richard. Pillefuldfoder fjerner stress / interview med Jens Poulsgård. – (Fokus på tilskudsfoder). Bedriftsbesøg på den tidligere Shellfarm på Tjele Gods og Kærgårde ved Holstebro. (i: Bovilologisk. Årg. 8, nr. 8, 1994, side 16-17, ill.).

63.64 Svineavl

Madsen, Knud Erik: Godt tilfreds med mine 20 tønder land / interview med Kristian Ahle Jensen. Bedriftsbesøg på Antoniegården i Faster ved Skjern. (i: Hyologisk. Årg. 16, nr. 9, 1994, side 20-23, ill.).

Madsen, Knud Erik: Valsen gør hveden til en vinder / Knud Erik Madsen, interview med Ole Kirkeby. Bedriftsbesøg i Bøvlingbjerg. (i: Hyologisk. Årg. 16, nr. 5, 1994, side 19-20, ill.).

63.651 Hønsæavl

På besøg hos Willy Littau, Holstebro / interview med Willy Littau. Hønsæavl. (i: Tidsskrift for raceferkræavl. Årg. 23, nr. 11, 1993, side 319-321).

63.68 Pelsdyravl

Hertil – og ikke længere / PHj, interview med Ole Andersen; Pelsdyravlerner i Holstebro får rådgivning af US-psykolog / PHj, interview med Marc Levin. Krisepsykologisk rådgivning i Holstebro Pelsdyravlforening. (i: Dansk pelsdyravl. Årg. 23, nr. 11, 1993, side 282-285).

Thomas, Bente B.: Investeringen i pelsdyr gik i fisk – og livet kom under hammeren – Bente B. Thomsen, interview med Rita Andersen, Hans Andersen. Pelsdyrproduktionen i Flynder på tvangsauktion i 1992. (i: Dansk pelsdyravl. Årg. 56, nr. 12, 1993, side 496-498).

63.69 Veterinærmedicin

Festskrift for Ringkøbing amts dyrlægeforening. – Ringkøbing Amts Dyrlægeforening, 1993, 71 sider, ill. Udarbejdet på grundlag af foreningens protokoller, sært tryk af tidsskrifter samt optegnelser om de i amtet fungerende dyrlægepraksis; bearbejdet af det af bestyrelsen nedsatte festudvalg og baseret på oplysninger fra de enkelte praksisindehavere; illustreret med tegninger udført af Kaj Husum. Omslagstitel: 100 år – 1893-1993.

63.7 Møjeribrug

B-mælken en nødvendig konsekvens af GATT-aftalen. Be-

- retning fra Danske Mejeriers Fællesorganisations generalforsamling 1994. (Bøvling) (i: *Andelsbladet*. Årg. 95, nr. 23, 1994, side 460-461).
- Jensen, Gunnar: *Andelsmejeriet »Egelund« i Pårup*. (i: *Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast*, 1994, side 30-35, ill.).
- Jensen, Gunnar: *Klodemølle Andelsmejeri 1894-1951*. (i: *Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast*, 1993, side 18-22, ill.).
- Mulvad, Niels: *Smør når en dag hurtigere til England / Nils Mulvad, interview med Ole Winther. PLC-styring på MD Foods' mejeri med smør- og mælkeproduktion i Holstebro*. (i: *Automatik*. Årg. 18, nr. 4, 1993, side 12).
- Nissen, Knud Erik: *Da fandens mælkebøtter skabte strid – og et »trosmejeri« ... eller »trodsmejeri«, som det også blev kaldt. Om søndagslukkede mejerier i Bøvling og den mejerikrig, der fulgte efter i slutningen af 1800-tallet*. (i: *Andelsbladet*. Årg. 95, nr. 18, 1994, side 349-351).
- Uhre, Rudolf: *Mejeriet »Fjordsminde« 100 år*. (i: *Årsskrift / Egnhistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb*. Årg. 7, 1993, side 48-53, ill.).
- 63.9 Erhvervsfiskeri**
- Borg, Jørgen: *Fiskeriet ved Nissum Fjord. Billeder*. (i: *FRAM*, 1994, side 39-48, ill.).
- Nielsen, Kaj: *Mit liv som fisker på fjord og hav*. (i: *Årsskrift / Egnhistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb*. Årg. 7, 1993, side 39-41, ill.).
- En vestjysk fjordfisker Niels Plougmann, Thorsminde: *En vestjysk håndværker- og husmandsfamilie*. (i: *Årsskrift / Egnhistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb*. Årg. 7, 1993, side 31-38, ill.).
- 63.907 Fiskeriundersøgelser**
- Dieperink, Christian: *Fiskeri og laksefisk i Ringkøbing Fjord*. – Institut for Ferskvandsfiskeri og Fiskepleje, 1994, 72 sider, ill. – (ITF-rapport, nr. 34, 1994).
- Dødeligheder på vandrende laksefisk under passage gennem fjorde: *Forundersøgelser 1990, Ringkøbing Fjord og Nissum Fjord / Christian Dieperink*. – Institut for Ferskvandsfiskeri og Fiskepleje, 1992. (i: *IFF-rapport*, nr. 22, 1993, 21 blade, ill.).
- Hoffmann, Erik: *Blåmuslingebestanden i Limfjorden 1993*. – Charlottenlund: Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, 1993, 65 blade, ill. Heri side 8-19: Nissum Bredning. Venø Bugt.
- Koed, Anders: *Status over fiskebestanden i Skjern Å's hovedløb med hovedvægt på øred- og laksesmoltudtrækket fra Skjern Å*. – Institut for Ferskvandsfiskeri og Fiskepleje, 1995, 41 blade, ill. (IFF rapport, nr. 35, 1995).
- Larsen, Knud, f. 1912: *Havørredopgangen i danske vandløb 1900-1960: Vestjylland fra Limfjorden til grænsen – Silkeborg: Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, Ferskvandsfiskerilaboratoriet*. – 39 blade, tavler. (Meddelelser fra Ferskvandsfiskerilaboratoriet, 93/1). Heri: Side 2-5: Storåen. Side 7-9: Vandløb fra Limfjorden til Ringkøbing ekskl. Storåen. Side 10-11: Vandløb fra Ringkøbing til nordenden af Ho bugt, ekskl. Skjern Å-komplekset. Side 12-16: Skjern Å m.v.
- Nielsen, J. Rasmus: *Lokalitetsbedømmelse for udsætning af pigvhav: Nordkysten ved Thyborøn. Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser*, 1992, 15 blade, ill. (DFH rapport, nr. 439, 1992).
- Wisler, Ole: *De knokler for dig. Karup Å, havørredudsætninger*. (i: *Fisk & Fri*, nr. 1, 1993, side 4-7, ill.).
- 63.91 Dambrug**
- Hesel, Viggo: *Ahler Østergaard Dambrug*, 1994. (i: *Viggo Hesel: Dansk ørrederhverv gennem 100 år*, side 34-35).
- Hesel, Viggo: *Harrildsgaard Fiskeri ved FASTERHOLT*, 1994. (i: *Viggo Hesel: Dansk Ørrederhverv gennem 100 år*, side 33-34).
- 64.8 Rengøring**
- Lauridsen, Benny: *Rengøring i bund. Holstebro Kommunes privatisering af rengøringen har medført sænket hygiejneniveau i daginstitutionserne*. – ISS. (i: *Børn & unge*. Årg. 24, nr. 14, 1993, side 8-10).
- 64.909 Hotel- og restaurationshistorie**
- Hansen, Erik: *Da tørlægningen af Ikast ophørte. Afstemningerne om spiritusbevilling til Hotel Ikast 1943*. (i: *Uldjysk historie*. Bd. 5, 1993, side 25-43, ill.).
- Pedersen, Ejnar G.: *Djeld Kro – og et par kommentarer til en artikel om Sevel Kro*, 1993. (i: *Hardsyssels Årbog*. Rk. 2, bd. 27, 1993, side 105-108).
- 65.016 Handelskaldere**
- Underleverandørkatalog: *Fremstillingsvirksomheder: Nordvækstjylland / udarbejdet i et samarbejde mellem erhvervskontorerne i Nordvækstjylland*, 126 sider. Kataloget er et resultat af et regionalt erhvervsudviklingsprogram – Nordvækstjyllands-samarbejdet, som er etableret mellem 7 vestjyske kommuner: Holstebro, Lemvig, Struer, Thyborøn-Harboøre, Thyholm, Ulfborg-Vemb og Vinderup.
- 65.06 Handelsstandsforeninger**
- Beltov, Finn: *Vildbjerg: Liv & vækst*. – Lokalhistorisk Arkiv for Vildbjerg og Nøvling sogne, 1993, 57 sider, ill. Udgivet i anledning af Vildbjerg Handelsforenings 25-års jubilæum.
- Skammelsen, Ellen: *Bording Handelsstandsforening gennem 25 år*. (i: *Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast*, 1994, side 36-37, ill.).
- Vægt og værktrøj: *Hvide Sande Handels- og Håndværkerforening, 25-års jubilæum, 1967-1992 / redigeret af:*

Bitten Kamskard et al. – Hvide Sande Handels- og Håndværkerforening, 1992, 39 sider, ill. Jubilæums-skrift.

65.57 Detailhandel

Skov, Annette: Købmand i Bording: Fra mel og gryn til hårde hvidevarer og jagttartikler. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1994, side 18-20, ill.).

65.82 Vejtrafik

Effekt af miljøprioriteret gennemfart: Trafiksikkerhed: Vinderup, Skærbæk og Ugerløse / udarbejdet af Michael Aakjær Nielsen, Lene Herrstedt. – Herlev: Vejdirektoratet, Vejdatalaboratoriet, 1993. (i: Notat / Vejdatalaboratoriet, nr. 2, 1993, 32 sider).

65.841 Enkelte banestrækningers historie

På sporet af Struer: Fotografier fra et jernbaneknudepunkt 1865-1994 / redigeret af Thomas Bloch Ravn. – Struer: Udgiverselskabet ved Struer Museum og Lokalhistorisk Arkiv, 1994, 71 sider, ill.

Rasmussen, Vigand Dann, f. 1947: Givebanen 1894-1914-1994 / billedredaktion: Ole Jensen ... et al. – Vejle: Vejle Museum, 1994, 128 sider, ill. Heri: Side 31-39: Give-Herning banen. Side 43-46: Vejle-Herning banen. Side 97-109: Stationerne: Brande, Fæsterholt, Søby Brunkul, Kjølkkær, Søbylund trinbræt, Okkels Grusgrav, Kollund, Herning Kul, Herning. Udgivet i anledning af Vejle-Givebanens 100-års og Give-Herning banens 80-års jubilæum og i forbindelse med udstillinger om banen på Give-Egnens Museum og Vejle Museum.

Sund, Thorbjørn B.: På sporet af et stykke Vestjylland. Videbæk-Skjern Veteran Jernbane »veteranbjergbaner« Skjern-Videbæk banen. (i: Jernbanen. Årg. 33, nr. 1, 1993, side 8-9, ill.).

Vemb-Lemvig-Thyborøn Jernbane, VLTJ. – Trafikministeriet, 1992. (i: Detaljeret beskrivelse af de danske privatbaner, side 87-89).

Winther, Ferdinand Marius Nielsen: Køretur fra Vemb til Bur i trolje. Niels banearbejders køretur med lægen fra Vemb til Vogterhus. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 59-65, ill.).

65.909 Skibsfart

Boysen, Benny: Historien om en skønnert – Marilyn Anne af Struer. – Foreningen Marilyn Anne's Venner, 1994, 47 sider, ill.

Jespersen, Elly: Dampskibet »Jylland« med planmæssig ankomst i Odde-sund. Sejlads med stude og andre landbrugsprodukter til England og de dårlige udskibningsforhold i Odde-sund i 1850'erne. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 20, 1993, side 19-26, ill.).

65.98 Redningsvæsen og søulykker

Alstrøm, Anna Louise. Redningsaktionerne. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 20, 1994, side 45-48, ill.).

Hvas, Søren Lodberg: Ulykken på havet den 21. november 1893. I anledning af 100-året for ulykken, hvor 49 fiskere fra Harboøre, Agger og Klitmøller mistede livet. (i: Aalborg stiftsbog, 1993, side 115-120, ill.).

Katastrofen ved Harboøre: I anledning af 100-året for ulykken, hvor 49 fiskere fra Harboøre, Agger og Klitmøller mistede livet. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 112, nr. 2, 1994, side 12).

Lilleør, Niels Carl: Harboøre-ulykken 1893: En personlig tilføjelse 100 år efter. I anledning af 100-året for ulykken, hvor 49 fiskere fra Harboøre, Agger og Klitmøller mistede livet. (i: Tidehverv. Årg. 68, nr. 1, 1994, side 7-9).

Søiberg, Harry: Det vestjyske redningsvæsen. (i: Nordens kalender, 1932, side 167-172).

66.54 Gasværker

Modeling of the Holstebro-Struer furnace / Nils Inge Lilleheie. – Nordisk Gasteknisk Center, 1993, 23 sider, ill.

66.55 Tjære

Sikring af tjæreovne: Om restaurering af gammelt tjæreovns-anlæg i Hesselvig Plantage, Aaskov Kommune. (i: Amerne i naturen, 1994, side 32-33, ill.).

66.815 Foderstoffer

Bech Jensen, Gustav: Lokal andel sælger foder til nær og fjern. (i: Økologisk jordbrug. Årg. 14, nr. 118, 1994, side 6, ill.).

66.85 Slagteri. Kødindustri

Thorsen, Olaf: Energieffektiv modelvirksomhed / Erik Sørensen. Energibesparende foranstaltninger på Vestjyske Slagteri's afdeling i Holstebro. (i: Energi & planlægning. Årg. 10, nr. 3, 1994, side 12-13).

Tougaard, Peter: Vi var syv ialt: Tre pølsemagere og fire piger! Slagter Laurits Skovs landture fra Silkeborg, sønnernes oplæring og Eberhart Skovs Eberharts Pølsefabrik i Engesvang. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1993, side 52-55, ill.).

66.88 Tobaksindustri

Graugaard, Esben: Holstebro uden R. Færch – det var lige ved i 1868. Th. Damborgs tilbud til Rasmus Færch om salg af Th. Damborgs Cigar- og Tobaksfabrik i Nykøbing Mors 1868. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 52-55, ill.).

69.2 Retsbygninger

Kjærbye, Per: Retsbygning i Holstebro. – (DIAB beskriver aktuelle byggerier, 137). Holstebro Retsbygning. (i: Byggeindustrien. Årg. 44, nr. 1, 1993, side 4-8, ill.).

69.214 Tagkonstruktioner

Fastrup, Jakob: Overdækningen af strøget i Ikast. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1993, side 27-30, ill.).

69.51 Vandløbsregulering

Jørgensen, Jørgen: Fiskepassage ved Holstebro Vandkraftværk. Passageforholdene i Storåens omløb. (i: Vand & miljø. Årg. 10, nr. 1, 1993, side 13-17, ill.).

69.59 Dykkerarbejde

Normann, Gert: Dykninger ved vraget af St. George / fotos og tegninger: Gert Normann. – Jydsk Dykkerfirma, 1993, 31 sider, ill.

69.7 Brobygning

Stoklund Larsen, Erik: Sådan klarer forsøgsbroer med silica- og flyveaskebeton sig. Ryåbroen på Ålborg-Brønderslev vejen og Madum Å-broen på Holstebro-Ringkøbing vejen. (i: Dansk beton. Årg. 11, nr. 1, 1994, side 22-23, 25, ill.).

69.79 Broer

Johannesen, Erik: Oddesundbroen. – Borgen, 1994. (i: Erik Johannesen: Danmarks broer, side 24-26, ill.).

Pedersen, Ejner G.: Vadesteder – broer – færgefart over åerne i Vestjylland. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1994, side 79-118, ill.).

69.84 Vandforsyning

Vandforsyningsplan / Holstebro Kommune. Teknisk Forvaltning. Forsyningsvirksomhederne: Holstebro Kommune, 1993, 104 sider, ill. + falsat kort. Vandforsyningsplanen er udarbejdet april 1993 af Vandforsyningen, Holstebro kommune med en høringsperiode 1.6.-1.9.1993, med forventet endelig vedtagelse september 1993. Litteraturliste: side 56.

69.85 Rensningsanlæg

Tornbjerg, Jesper: Rensnanlæg skaffer laks i Storåen: Tæt samarbejde mellem kommune og tre private virksomheder har sparet Holstebro Centralrenseanlæg for to cifret millionbeløb og udmønter sig i eksport. interview med Peter Norskov. (i: Ingeniøren. Årg. 20, nr. 5, 1994, side 16).

69.86 Renovationsvæsen

3-delt indsamlingssystem for dagrenovation: Rapport fra et forsøg i Fåborg og Herning kommuner / Per Malmros ... et al. – Miljøministeriet, Miljøstyrelsen, 1993, 175 sider, ill.

Ringkøbing kommunes 4-strømsystem: Indsamling af husholdningsaffald / Peter Høeg, Bodil Nissen og Ilonka Domela. – 1995, 143 sider, ill.

69.87 Forurening

Cheminova Agro / tekst: A. P. Christensen; fotos: Henrik W. Krogh. – Lemvig: Lokaltavisen, 1994, 40 sider, ill. Særnummer af: Lokaltavisen, uge 25/1992.

Henriksen, Line H.: Integreret overvågning af luftforurenings effekter: Det internationale måleprogram på Hjerl Hede / Line H. Henriksen, Jesper Bak, Knud Erik Nielsen; tegninger: Kathe Møgelvang, Bente Grue. – Miljøministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser, 1993, 39 sider, ill. (Faglig rapport fra DMU, nr. 96).

Moeslund, Bjarne: Okkerrensingsanlæg ved Savstrup Å: Rensningseffekt, drifterfaringer og miljømæssige forbedringer 1992-1994. – Ringkøbing Amtskommune, 1994, III, 75 sider, ill. (nogle i farver).

69.899 Enkelte brande

Thomsen, T. K.: Påsat brand ødelægger bolighus. Kallesøes Bolighus i Lemvig 25.12.1992. (i: Brandværn. Årg. 19, nr. 3, 1993, side 32-35, ill.).

69.9 Råstofindvinding

Råstofindvindingsplan 1989 / Ringkøbing Amtskommune, Teknik- og Miljøforvaltningen, 1993, 106 sider, 1 kort, ill., + 1 sammenfoldet kort.

69.94 Brunkulsindustri

Jensen, Christian: En beretning om livet som brunkulsarbejder. Brunkulslejerne i Fiskbæk, Nørre Vium og Ejstrup i Jylland under besættelsen. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1993, side 15-28, ill.).

70-79 KUNST, TEATER, FILM, MUSIK, SPIL, IDRÆT**70.86 Kunstmuseer**

Carl-Henning Pedersen og Else Alfelts Museum: Billedkunsten og arkitekturen forenet / redigering: Bjarne Frost og Mads Møller; engelsk oversættelse ved: Support og Peter Shield; tysk oversættelse ved: Alliance; fotograf: Thomas Pedersen og Poul Pedersen. – Carl-Henning Pedersen og Else Alfelts Museum, 1993, 56 sider, ill. (nogle i farver).

Tøjner, Poul Erik: Herning Kunstmuseum. 1992. (i: Museernes bedste billeder, side 63-65).

Tøjner, Poul Erik: Holstebro Kunstmuseum. 1992. (i: Museernes bedste billeder, side 28-34).

70.96 Kunstshistorie

Guldberg, Konrad: Den mest storslåede...: Enigt byråd vedtager Hans Krulls forslag til udsmykning af bykerne. (i: Kunstavisen, nr. 7, 1994, side 4, ill.).

Hansen, Peter: Kunsten på institutionerne i Ikast kommune. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast. 1994, side 4-12, ill.).

Kunst på Holstebro rådhus / Holstebro Kommune, Informationskontoret. Holstebro kommune, 1994, 19 sider, ill, delvis i farver.

Vestjydske Kunstnere: Årspublikation / ansvarshavende: Paul M. Cederdorff. Paul M. Cederdorff, 1993. Beskrivelsen baseret på: 1993/94. 1994, 59 sider, ill. Fortsættelse af: Kunst i Vestjylland.

71.6 Arkitekturhistorie

Fredede bygninger: Fortegnelse over fredede bygninger udarbejdet i forbindelse med den udvidede tilskudsordning for fredede og bevarelsværdige bygninger. – Mil-

jøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1972. – Udkommer hvert 3. år. 1993. Heri: Side 190-192: Ringkøbing Amt.

71.64 Enkelte lokaliteters arkitekturhistorie

Søndbjerg. Hansen, Poul: En lille brik føjet til Søndbjerg præstegårds historie: En diskussion med et gammelt perspekt. Præstegårdens udseende og indretning 1733-1768. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 20, 1993, side 27-36, ill.).

71.864 Enkelte kirkers arkitektur og kunst

Jegindø. Knorborg, Erik: Hyldest til en purung 75-årig. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 21, 1994, side 2-22, ill.).

71.9564 Bebyggelsesgeografi- og historie.

Planlægning

Holstebro. Holstebro Bycenter: Konkurrence / Arkitektens Forlag. Arkitektens Forlag, 1993, 15 sider, ill. Særtryk af Arkitekten 1-93.

Holstebro. Holstebro bykerne: Offentlig idékonkurrence – præmierede projekter. (i: Arkitekten. Årg. 95, nr. 1, 1993, side 2-15, ill.)

Holstebro. Kommuneplanrevision 1989-96: Beretning om kommuneplan 1989-96 / Holstebro Kommune. Holstebro Kommune, 1994, 81 sider. Oplæg til ny Kommuneplan 1996-2008. En oversigt over, hvad der ud fra en overordnet planlægningsmæssig synsvinkel er sket på de 5 år, siden den gældende kommuneplan blev vedtaget, både på landsplan og i Holstebro Kommune samt nogle udviklingsmuligheder.

Holstebro. Rømer, Mike: Designmanual for uderum. Gennemgang af Holstebro Kommunes designmanual om offentlig design og planlægning i bykerne. (i: Arkitekten. Årg. 96, nr. 9, 1994, side A174-A176, ill.).

Ringkøbing. Kongsgaard, Lise: Ringkøbing kommuneatlas: Bevaringsværdier i byer og bygninger 1993. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1993, 60 sider, ill.

Ringkøbing Amt. Regionplan 1993 / udarbejdet af: Ringkøbing Amtskommune. Teknik og Miljø. – Ringkøbing Amtskommune. Teknik og Miljø, 1993, 207 sider, ill. + 5 faldede kortbiler.

Ringkøbing Amt. Ringkøbing amtskommune: Regionplan. Tillæg. – Ringkøbing: Ringkøbing Amtskommune.

Trehøje. Kommuneplan for Trehøje Kommune 1989-2000 / udarbejdet af Teknisk forvaltning. – Trehøje Kommune, Teknisk forvaltning, 1991. – Flere pagineringer.

Ulfborg Herred. Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850. – Århus Universitet, Geologisk Institut. ill. Litteraturhenvisninger: Bebyggelsens alder og agrarstruktur: Indlæg på 2. projektseminar 10.-12. oktober 1993 på Folkeuniversitetscenteret Skærum

Mølle / redigeret af: Kristian Dalsgaard, Bodil Bay Nielsen, 1993, 177 sider. (Ulfborg Projektets skrifter, nr. 2).

Ulfborg Herred. Landskab og bebyggelse i Ulfborg Herred fra vikingetid til 1850: Århus Universitet, Geologisk Institut. ill. Litteraturhenvisninger: Indlæg på 3. projektseminar 4.-6. oktober 1994 på Folkeuniversitetscenteret Skærum Mølle / redigeret af: Kristian Dalsgaard, Bodil Bay Nielsen, 1995, 205 sider, ill. (Ulfborg Projektets skrifter, nr. 3).

Ulfborg-Vemb. Ulfborg-Vemb: Kommuneplan: Ulfborg-Vemb Kommune frem mod år 2000 Ulfborg-Vemb Kommune, 1993, 3. bind, ill. Revideret kommuneplan om retningslinjerne for den fremtidige udvikling i Ulfborg-Vemb Kommune, vedtaget den 6. januar 1993. Omslagstitel: Et godt sted at vokse op. Debatoplæg til kommuneplanen. Bind 1: Hovedstruktur, 119 sider, Bind 2: Mål og handlinger, 43 sider, Bind 3: Lokalanplaner, 136 sider, tavler, kort.

71.9626 Landbrugsområder

Balle, Birgit Kristensen: Store ændringer på vej i det åbne land – landmændenes holdninger / Birgit Kristensen Balle, Michael Hammer, Peter Mølgaard. En undersøgelse blandt 248 landmænd i Toreby sogn på Lolland og Vorgod sogn i Vestjylland. (i: Byplan. Årg. 45, nr. 6, 1993, side 253-256, ill.).

Jordbrugsplan: Analysedel / Ringkøbing Amtskommune, Landskabsafdelingen. – Ringkøbing Amtskommune, Landskabsafdelingen, 1994, 40 sider, ill. + kortbilag.

Primdahl, Jørgen: Landbrugslandskabets fremtid: Et eksempel fra Vestjylland / Jørgen Primdahl og Annelise Bramsnæs. Projekt til omlægning af landbrugslandskabet i Næs sogn ved Nissum Fjord. (i: Byplan. Årg. 45, nr. 6, 1993, side 244-249, ill.).

71.965 Trafikanlæg

Smukke veje – Herning-Bording / udarbejdet af en arbejdsgruppe med Niels Chr. Skov Nielsen ... et al.: redaktion: Møller & Grønborg A/S; luftfoto: Jan Kofod Winther; illustrationer: Møller & Grønborg A/S. – Vejdirektoratet, 1994, 26 sider, ill. (nogle i farver).

73.6 Billedhuggerkunst og skulpturhistorie

Christensen, Søren Bo: En døbefont i en anderledes kirke. Granitfont med dobbeltløver i Hjerl Hedes romanske kirke tilhørende Randersgruppen. (i: FRAM, 1993, side 80-88, ill.).

Haastруп, Ulla: Hjerl Hedes døbefont. Granitfont med dobbeltløver i Hjerl Hedes romanske kirke bemalet som forsøg 1985. Også udgivet som: Ompagneret særtryk af FRAM, 1993, 24 sider, ill. Hjerl Hedes Fridlandsmuseum, 1993. (i: FRAM, 1993, side 66-79, ill.).

Meyer, Peter S.: Ikast – skulpturernes by. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1993, side 3-8, ill.).

74.6 Malerkunstens historie

Murens mænd: Et festskrift: 25 år med gavmalerier. – Brande Bladet, 1993, 32 sider, ill. (nogle i farver).

Ravn, Thomas Bloch: Lyset fra Toftum Bjerge. Toftum-malerne. (i: FRAM, 1993, side 34-38, ill.).

Toftgaard Poulsen, Søren: Tyske vægmalerier: Graffiti i kælderrummet, Vestergade 82 i Herning. (i: FRAM, 1994, side 112-117, ill.).

76.08 Formgivning

Offentlig design i Holstebro: Bykernen / Holstebro Kommune. Holstebro Kommune, 1993, 11 sider, ill.

Offentlig design i Holstebro: Bykernen / Holstebro Kommune. – Designmanual for bykernen. – Holstebro Kommune, 1993, 83 sider, ill.

77.06 Teaterfestivaler

Exe Christoffersen, Erik: Festuge-ritual. Holstebro Festuge, Odin Teatret. (i: Teater-ct, nr. 67, 1993, side 22-23).

77.096 Teaterhistorie

Krogh, Torben, f. 1943. Trods alt: teatararbejde gennem 25 år i Herning. – Team Teatret, 1994, ca. 80 sider, ill. Udgiver i forbindelse med Team Teatret's 25 års jubilæum.

77.56 Revykunst

Sielemann, Olaf: Gør han det hver aften?: Holstebro-Revyens historie 1969-1989 / fotos: Ole Lind. – Holstebro Museum, 1993, 235 sider, ill.

78.06 Musikforeninger

Pedersen, Ove, f. 1920: Musik i Herning gennem 50 år – og lidt til: Herning Musikforening 1944-1994. – Herning Musikforening, 1994, 31 sider, ill.

78.067 Kor og Orkestre

Fjordblæserne 20 år: Jubilæums-skrift: Små glimt fra 1974-1994. – Fjordblæserne, 1994, 23 blade, ill.

Vemb Sangforening 1868-1993; Sangforening »Frem«, Ulfborg, 1893-1993. – Ulfborg-Vemb Korforening, 1993, 30 sider, ill.

79.506 Gymnastikforeninger

Jubilæums skrift: Udgivet den 24. oktober 1992 i anledning af Sunds GF's 100 års jubilæum / redigeret af Anna Lock, Holger Svendsen, Jens Kirkegaard. – Sunds Gymnastik Forening, 1992, 50 sider, ill.

79.606 Skytte-, gymnastik- og idrætsforeninger

Bendixen, Mogens: Af lysr og trang: 125 års idrætsliv på Herningegnen – Gjellerup Sdr. Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforening 1869-1994. – Gjellerup Sdr. Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforening, 1994, 111 sider, ill.

Faster Boldklub & Gymnastikforening 1893-1993. – Faster Boldklub & Gymnastikforening, 1993, 80 sider, ill.

HGF Old-Boys: Jubilæumsskrift ved 50 års jubilæet den 18. februar 1993 / fotos: Per Ask, Hugo E. m.fl. – Herning Gymnastik Forening, 1993, 32 sider, ill. På omslaget: 1943-1993, old-boys.

Hvide Sande KFUM 50 år / redigeret af John Jacobsen. – Hvide Sande KFUM Idræt, 1994, 100 sider, ill. På omslaget: 1944-1994.

NORDIF-info: Nordjylland, Viborg og Ringkøbing amt / Danmarks Idræts-Forbund. – Nr. 1, september 1993. – Holstebro: Danmarks Idræts-Forbund. Region Nord, 1993, ill.

79.64 Svømmehaller

Kempel, Laila: Svømmecenter på bølgelængde med hele familien. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1994, side 13-17, ill.).

Winkel, Niels: Holstebro svømmehal. – 1994. (i: Spilletts regler: En bog om Helge Bertram, side 43-53, ill.

79.76 Golf

Holm, Else: Golfen kommer til Ikast. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1993, side 45-48, ill.).

79.78 Badminton

Jubilæumsskrift om Videbæk Badminton Klub i 50 år: 1943-1993. – Videbæk Badminton Klub, 1993, 30 sider, ill.

79.88 Flyvesport

Fredso, Kai: Tag familien med til Arnborg: Svæveflyve- og feriecenter. (i: Flyv. Årg. 66, nr. 2, 1993, side 12-13, ill.).

Hans J.: Et jubilæum. Lemvig Svæveflyveklub. (i: Flyv. Årg. 67, nr. 8, 1994, side 16-17, ill.).

79.92 Jagt

Buch, John: Gæssene og jagten i Vest Stadil Fjord. – (i: Jagt og fiskeri, nr. 10, 1989, side 34-35, ill.).

Buch, John: Kronvildtet i Klosterheden. – (i: Jagt og fiskeri, 1989, nr. 2, side 34-35, ill.).

79.93 Skydesport

Heje Hansen, Fritz: Ulfborg ... riffelskytternes Mekka: Mesterskab i terrænskydning for riffeljægere. – (i: Jagt og fiskeri, 1989, nr. 12, side 44, ill.).

Perto, Jens: Feltskydningen i Hoven: En ti-årig succes. – (i: Jagt og fiskeri, 1989, nr. 7/8, side 40, ill.).

79.97 Lystfiskeri

Christensen, Erik: Karup Å: Sikkert Danmarks – måske Europas bedste havørred å. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1994, side 50-53, ill.).

Mogensen, Nils, f. 1960: Langs Karup Å: Historier om godfolk – originaler og originale fluer / tegninger: Charlotte Eltang og Børge Jensen; fotos: Nils Mogensen. Svalebøgen, 1994, 170 sider, ill. (nogle i farver). Om Karup Å og dens fiskere gennem tiderne.

Ulnits, Steen: Skjern Å – vores klassiske laksevand. (i: Fisk & Fri, 1993, nr. 7, side 9-13, ill.).

Ulnits, Steen: Storåen – en stor å med store muligheder. Laksefiskeri. (i: Fisk & Fri, 1993, nr. 8, side 14-17, ill.).

86.77 Jysk skønlitteratur

Overgaard, Erik, f. 1917: Der var engang. – Erik Overgaard, 1993, 61 sider. På omslaget: 25 sandfærdige, digtede eller gendigtede fortællinger – mest på jysk.

Steffensen, Steffen: Bette Jens. Digt. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studieceter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 46.

89.684 Stednavneforskning

Albøge, Gordon: Bebyggelsesnavne i nordlige Hardsyssel. – (Limfjordsprojektet; rapport nr. 7). (i: Sandflugt, dyrkning og bebyggelse i Limfjordsområdet, 1994, side 113-125).

90-99 HISTORIE

90.87 Faner

Graugaard, Esben: Jernstøberens fane. (i: Hardsyssels Årbog. Rk. 2, bd. 27, 1993, side 103-104, ill.

90.88 Pengesedler

Grandt-Nielsen, Finn: Danske billetter: Lokale nødpen-gesedler fra Napoleonskrigen tid 1807-16: Danmark, Hertugdømmerne og Færøerne / nytegnede kortskitser af Inger Bjerg Poulsen. – Dansk Numismatisk Forening: Odense Bys Muscer, 1993, 328 sider, ill., Heri side 245-268: Ringkøbing Amt.

91.15 Oldtiden

Egebjerg Hansen, Torben: Fjorden rundt: Udkast til en arkæologisk beskrivelse af Ringkøbing Fjord området / Torben Egebjerg Hansen, Jens Aarup Jensen. (i: FRAM, 1994, side 27-38, ill.).

Eriksen, Palle: Alfred Kaae som arkæolog, 1893-1972. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1994, side 123-132, ill.).

Falktoft Andersen, Ingrid: Vejviser til Danmarks oldtid / kort...: Ingrid F. Andersen. – Wormianum, 1994, 379 sider, ill. (nogle i farver). Heri: Side 88-103: Ringkøbing Amt.

Helles Olesen, Lis: Når man ser det hele lidt fra oven – arkæologi fra luften. – Holstebro Museum. Flyrekognescering, Ringkøbing Amt. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 19-34, ill.).

91.151 Stenalderen

Nielsen, Ole: En stenalderbueskytte fra Sevel. – Holstebro Museum. Undergrav med pilespidser fra enkeltgravskulturen i overløjet gravhøj ved Naurupvej sb. nr. 289. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 5-11, ill.).

91.155 Jernalderen

Egebjerg Hansen, Torben: Glashuset: Glasfund fra germansk jernalder i Dejbjerg. (i: Skalk, nr. 5, 1993, side 2-7, ill.).

Helles Olesen, Lis: Kistegrave. Fund af kister i grave fra romersk jernalder, bl.a. i Vinding syd for Holstebro. (i: Skalk, 1994, nr. 6, side 8-11, ill.).

Nielsen, Ole: Hus i hus: Om opførelsen af et grubehus på Holstebro Museum. – Rekonstruktion af hus fra Trajbjerg, vikingetid. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 12-17, ill.

91.157 Enkelte lokaliteters oldtidshistorie

Hedegård. Madsen, Orla: Hedegaard – en rig landsby ved Skjern Å. (i: Da klinger i muld – 25 års arkæologi i Danmark, side 176).

Limfjordsegnen. Fabek, Charlotte: Vikingetidens Vestlimfjord – en fjern afkrog eller et vigtigt forled. Skodborg og Vandfuld herreder / Charlotte Fabek og Jytte Ringrved. – Århus: Limfjordsprojektet, 1993. (i: Kort- og råstofstudier omkring Limfjorden, side 63-83, ill.).

91.18 Runer

Jensen, Jørgen: Søndbjergstenens tosprogede tekst. Runesten indsat som hjørnekvader i Søndbjerg Kirkes tårn. – Runetekst og latinsk tekst. – Eng. res. – Lit. (i: Kirkehistoriske samlinger, 1993, side 7-12, ill.).

Oddum-stenen. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1992. (i: Runesten i landskabet: En registrant, side 74, ill.).

96.15 Middelalderarkæologi

Eriksen, Palle: Fjand og Koustrup: Om arkæologiske undersøgelser af gårde fra middelalderen, om tørvevægge, en karnap og om at holde niveauet! / Palle Eriksen, Helle Henningsen. (i: FRAM, 1994, side 80-89, ill.).

96.5 Treårskrigen

Christoffersen, Cora: Hvad brevbunken gemte. Brev fra lærer N. P. Brandholm, Helligkilde Skole til landsoldat Jeppe Laursen Wemb juni 1848. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 21, 1994, side 47-50, ill.).

96.6 Krigen 1864

Trier, Svend: En soldaterskæbne i 1864. Menig Thomas Sørensen af 11. regiment død af sygdom og begravet på Odby Kirkegård 1864. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 21, 1994, side 23-38, ill.).

96.71 Besættelsen 1940-1945

Gammelgaard, Arne: Romlejren. – Blåvandshuk Egnsmuseum, 1993. (i: Arne Gammelgaard: Drivtømmer: Tyske flytninge i Danmark 1945-1949, side 48-49, ill.).

Sønderby, Johannes: Flyvergravene på Idom Kirkegård – et 50 års minde. Nedskydning af Halifax-bombeskinne fra Royal Canadian Air Force ved Idom

15.10.1944 og overflytningen af de omkomne flyveres lig til Idom Kirkegård 15.6.1945. (i: Hardsyssels årbog, Rk. 2, bd. 28, 1994, side 133-158, ill.).

99 Personalhistorie

99.264 Lokalbiografier

Blåhøj. Hallundbæk Ejerlav, Blåhøj Sogn, Brande Kommune / samlet af Kristian Kjeldsen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Blåhøj og Omegn, 1993. (i: Blåhøj gårdhistorie. Hefte nr. 2, 185 sider).

Blåhøj. Omvraa Ejerlav, Blåhøj Sogn, Brande Kommune / samlet af Henning Sørensen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Blåhøj og Omegn, 1993. (i: Blåhøj gårdhistorie. Hefte nr. 1, 254 sider).

Brande. Brandholm, Tarp og Kragssig / samlet og bearbejdet af Kristian Julsgaard »Nyholm«. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1994. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 11, 84 sider).

Brande. Hyvild, Drantum og Risbjerg / samlet og bearbejdet af Vagn Andersen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1994. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 5, 108 sider).

Brande. Landsbyen Brande / samlet og bearbejdet af Hans Andersen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1993. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 10, 80 sider).

Brande. Skerris, Askær og Langkær / samlet og bearbejdet af Henning Jensen og Gunnar Knudsen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1994. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 6, 1. del, 80 sider).

Brande. Skerris, Askær og Langkær / samlet og bearbejdet af Henning Jensen og Gunnar Knudsen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1994. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 6, 2. del, side 81-136).

Brandeejnen. Dørslund, Harrild, Blæsbjerg og Usseltoft / samlet og bearbejdet af Hans Andersen og Søren Søndergaard. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1994. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 2, 98 sider, ill.).

Grarup. Grarup / samlet og bearbejdet af Søren Søndergaard. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1993. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 8, 64 sider).

Uhre. Uhre / samlet og bearbejdet af Hans Nørregaard og Hans Andersen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1992. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 12, 2. del, 89 sider, pagineret side 94-183).

Uhre. Uhre / samlet og bearbejdet af Hans Nørregaard og Hans Andersen. – Brande: Lokal- og Slægtshistorisk forening for Brande og Omegn, 1992. (i: Gårdhistorie. Hefte nr. 12, 1. del, IV, 93 sider).

Vedersø. Nielsen, Svend Aage, f. 1942. Folk og beboelser i Vedersø. – Spjald: Vedersø Borgerforening, 1993, 310 sider.

99.33739 Biografiske opslagsværker

Jørgensen, Carl E., f. 1930: Series rectorum: Danske rektorer ved gymnasier og kurser siden reformationen: Gymnasieskolernes Lærerforening 1890-1990 / Carl E. Jørgensen og V. G. Konradsen. – 2. udgave / nyredigeret og ajourført indtil januar 1990 af Arne Herskind: Gymnasieskolernes Lærerforening, 1990, 72 sider. Heri: Rektorer ved Ringkøbing Amts latinskoler, gymnasier og HF-kurser.

99.4 Biografier af enkelte personer

Agger, Knud. Ravn, Thomas Bloch: Agger på Venø. (i: FRAM, 1994, side 90-95, ill.).

Andersen, Poul, f. 1844. Bendixsen, Mogens: Den legendariske Poul Andersen. (Fire herningensere). Håndværker, gæstgiver, bygherre, rentier m.m. (1844-1925). (i: Herning-bogen, 1993, side 80-106, ill.).

Breinholz, Niels Buch. Breinholt, Niels Buch: Vestjyde og verdensmand / redigeret af Ellen Damgaard og Esben Graugaard. – Lemvig Museum; Holstebro: Holstebro Museum, 1994, 315 sider, ill. (Holstebro Museums skriftrække, bind 2). Kilder (delvis litteraturhenvisninger): side 284-285.

Carlsbæk, Poul. Carlsbæk, Poul: Barn i Bording – en tryk havn i tresserne. – Overgaard Bøger, 1993. (i: Egnsbogen: Bording/Engesvang/Ikast, 1994, side 34-36, ill.).

Christensen, J. C. Hauge Mortensen, Per: J. C. Christensen og ræven. – Museumsrådet i Ringkøbing Amt, 1993. (i: FRAM, 1993, side 135-137, ill.).

Damgaard, Maren Kirstine Sørensdatter. Damgaard, Maren Kirstine Sørensdatter: Introduktion til dagbog; Kristines dagbog / Maren Kirstine Sørensdatter Damgaard; ved Kristen Bro. (i: Årsskrift / Egnhistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 7, 1993, side 4-30, ill.).

Hansen, Mads, f. 1896. Dynnes Hansen, Knud: Mads – kromand i Sevel. – Vestjysk Forlag, 1993. – 47 sider, ill.

Jensen, Anton M., f. 1871. Hald, Helga Bech: Harboørepræsten. (1871-1941), præst i Harboøre 1899-1901, hans afsked som følge af modsætninger til Indre Mission. (i: Viborg Stifts årbog, 1994, side 119-131).

Jensen, Ejnar. Mogensen, Nils, f. 1960: »Uld Ejnar«. Om Karup Å og dens fiskere gennem tiderne. (i: Langs Karup Å: Historier om godtfolk – originaler og originale fluier, side 63-66).

Jensen, Karl Kristian, f. 1871. Bilde-Kjeldsen, Rasmus: K.K. (i: Årsskrift / Egnhistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 7, 1993, side 80-82, ill.).

Jensen, Valdemar, f. 1902. Boysen, Freddy: Kompedalmor-

- deren: Den sindssyge Valdemar Jensen 1902-1974. – Hans liv og rovmodet på landpostbud Villum Villumsen i Kompedal Plantage 6.12.1932. (i: Uldjysk historie. Bd. 5, 1993, side 55-75, ill.).
- Katborg, Maren.* Kaae, Alfred: Maren Katborg i stationsbyen Ulfborg. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 7, 1993, side 77-79, ill.).
- Klem, Anders Jensen.* Skov, Torben: Nyerhvervet lågkrus udført af Anders Jensen Klem, guldsmed i Holstebro 1718-1729. – Holstebro Museum. Sølvmedekunst. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 38-47, ill.).
- Knudsdatter, Birgithe.* Juul, Kurt: Gamle Birgithe fra Sunds: En kvindeskæbne fra 1800-tallet. Birgithe Knudsdatters liv, mordforsøget på manden Christen Jensen 1853, dommen ved Hammerum Herreds Ret 1855 og benådningen 1867. (i: Uldjysk historie. Bd. 5, 1993, side 9-24, ill.).
- Larsen, Thøger.* Baggesen, Søren: Thøger Larsen: En kritisk monografi. – Odense Universitetsforlag, 1994, 216 sider.
- Larsen, Thøger.* Damgaard, Ellen: En digters værksted: Thøger Larsens arbejdsværelse på Lemvig Museum 1875-1928. (i: FRAM, 1993, side 7-19, ill.).
- Larsen, Thøger.* Engstrøm, Claus: Friluftslæsning: Et essay om Thøger Larsen. – Nordvesten, 1993. (i: Fra et hus med åbne døre: Brudstykke fra udkanternes verden, side 57-59).
- Lehmann Jensen, N.* Om jeg vil holde op – er De bindegal!: Skibsmægler N. Lehmann Jensen, Lemvig. (i: Arbejdsdiveren, nr. 15, 1975, side 18-19, ill.).
- Madsen, Oscar.* Madsen, Oscar, f. 1911: Minder fra min barndomstid i Skjern. – Skjern-Egvad Museum, 47 sider, ill.
- Munk, Kaj.* Brovst, Bjarne Nielsen: Kaj Munk – krigen og mordet. Centrum, 1993, 485 sider, ill.
- Munk, Kaj.* Katballe, Carsten. Kaj Munk og Hørbylunde. Clearingmorder på Kaj Munk på Hørbylunde Bakke 4.1.1944, bisættelsen Silkeborg, Hans sidste rejse og begravelsen fra Vedersø Kirke. (i: Uldjysk historie. Bd. 5, 1993, side 44-54, ill.).
- Munk, Lise.* Brovst, Bjarne Nielsen: Lise Munk: En pige fra Vedersø. 2. udgave, Centrum, 1944, 126 sider, ill.
- Najbjerg, Aksel.* Najbjerg, Aksel: Et livsmønster i mørke og lyse farver. – Holstebro: Enghavevej 6, 1993, 91 sider, ill.
- Nielsen, Knud Thorkild.* Nielsen, Knud Thorkild: Så vidt jeg husker...: Mine første erindringer fra 1924 til først i 30'erne om min barndomsby Skjern og nogle beboere, 1992. (i: Årbogen for Skjern. 1992, side 1-7, ill.).
- Nielsen, Thomas, f. 1838.* Bendixsen, Mogens: Slideren Thomas Nielsen. (Fire herningensere). (i: Herning-bogen, 1993, side 32-79, ill.).
- Pedersen, Carl-Henning.* Carl-Henning Pedersen, Else Alfelt / redaktion Marianne Barbusse; billedredaktion: Sidsel Ramson; fotografierne: Per Bak Jensen. – Carl-Henning Pedersen og Else Alfelts Museum, 1993, 207 sider, ill. (nogle i farver). Udgivet i anledning af Carl-Henning Pedersens 80-års fødselsdag den 23.9.1993.
- Pedersen, Hans Thomas.* Pedersen, Hans Thomas. Af Hans Thomas Pedersens dagbog. Staby Højskole 1875. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb). 1. del: Årg. 6, 1992, side 5-21. 2. del: Årg. 7, 1993, side 56-64.
- Pedersen, Poul Søgaard.* Mogensen, Niels, f. 1960: Kromandens søn. Hagebro Kro · Thorvald Pedersen. (i: Nils Mogensen: Langs Karup Å: Historier om godtfolk – originaler og originale fluer, side 39-42, ill.).
- Petersen, Axel.* Petersen, Axel: Brunkulstiden. – Fremad, 1992. (i: Brunkulstørste og grønlandsarbejder, side 37-54).
- Petersen, Nis.* Hareskov, Metta: Nis Petersen – digter og menneske. (En digter og en modstandsmand). (i: Herning-bogen, 1994, side 5-35, ill.).
- Poulsen, Rita.* Mogensen, Nils, f. 1960: Pigen og påskelaksen. (i: Nils Mogensen: Langs Karup Å: Historier om godtfolk – originaler og originale fluer, side 90-92, ill.).
- Rasch Axelsen, Margrethe.* Rasch Axelsen, Margrethe: Og bagefter var der kaffe: En vestjysk jordemoders erindringer / fortalt til Susanne Jørgensen. – Thorup, 1993, 56 sider.
- Riber Sørensen, Peter.* Sørensen, Alice, f. 1949: Peters kamp set og fortalt med hans mors øjne / tegning: Britt Riber Sørensen; redaktion: Jørn Foss. – Tekst og Billeder, 1994, 96 sider, ill.
- Rosgaard, Kristen Kristiansen.* Mogensen, Nils, f. 1960: Kræn Haabro: Den gamle laksefisker på heden. (i: Nils Mogensen: Langs Karup Å: Historier om godtfolk – originaler og originale fluer, side 34-38, ill.).
- Rørbæk Madsen, Erik.* Rørbæk Madsen, Erik: Vælg din egen skæbne: Livserindringer. – Bogtrykkergården, 1995, 288 sider, ill.
- Schøler, Hans Vilhelm Riber.* Larsen, Kaj: Hans Vilhelm Riber Schøler 1811-1875: Stifter af Staby Efterskole, folketingsmand, sognepræst. (i: Årsskrift / Egnshistorisk Studiecenter, Ulfborg-Vemb. Årg. 8, 1994, side 47-49, ill.).
- Stabye, Anna Maria.* Graugaard, Esben: Anna Maria Stabys sølvkeer. Fremstillet af Joachim Weller i Holstebro 1749 formetligt til hendes trolovelse med Peder

- Hee, præst i Gudum. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 48-51, ill.).
- Søndergaard, Jens.* Zahle, Grete: Himlens spejl: Et hundrede tegninger og akvareller af Jens Søndergaard. Rhodos, 1994, 159 sider, ill. (nogle i farver).
- Sørensen, Hans.* Skov, Torben: Nyt stempel for Hans Sørensen: Guldsmed i Holstebro omkring 1700. – Holstebro Museum. (i: Årsskrift / Holstebro Museum, 1993, side 35-37, ill.).
- Sørensen, Søren, f. 1885.* Rasmussen, Anna Lise: »Meget at se og lære – selv for en thybo»: Om Søren Sørensen – landsbydrengen, der blev kunstner, 1885-1937, f. i Semb. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 21, 1994, side 39-46, ill.).
- Therkelsen, Holger Verner.* Therkelsen, Holger Verner: Heldig – en ledig læreplads hos en købmand i Lemvig = En tankefuld rejse til Lemvig = Modtagelse i Lemvig = Modgang og skuffelse = Den værste dag i Lemvig = En stor overraskelse. – Ålykke, 1993. (i: Stærkassen: Minder fra de stærke jydys land, side 153-173).
- Thing, Børge.* Pedersen, Ove: Herningdrengen, der blev en af modstandsbevægelsens ledere: Børge Thing fra Herning blev til Børge Brandt fra BOPA. – (En digter og en modstandsmand). (i: Herning-bogen, 1994, side 47-107, ill.).
- Thirup, Viggo.* Thirup, Viggo: 30 gode år i hedens hovedstad. – Systime, 1994. (i: Viggo Thirup: Brudstykker af en diabetikers dagbog: Minder, mennesker og meninger fra et liv med sukkersyge i 60 år, side 298-316).
- Valeur, W. T. Pedersen, Ove:* Den alsidige prokurator Valeur. – (Fire herningensere). Werner Theodor Valeur (1819-1896). (i: Herning-bogen, 1993, side 7-31, ill.).
- Waagner, William.* Aalund, Bente Teilmann: En digter og hans velgører: Et essay om forholdet mellem William Waagner og Johannes Buchholtz. – Johannes Buchholtz Selskabet, 1993, 62 sider, ill. Illustreret med gamle fotografier.
- Wilsø, J. N. Berge, Rigmor:* I Wilsøes fodspor. Præst og forfatter (1735-1801). – Thyholm, Spydberg, Eidsberg. (i: Egnshistorisk Forening, Thyholm og Jegindø. Årg. 20, 1993, side 37-44, ill.).
- Yde, Christian.* Pedersen, Ove: Christian Yde: Købmand, bankmand og borgmester. – (Fire herningensere). (i: Herning-bogen, 1993, side 107-140, ill.).
- 99.8 Stamtavler og anetavler**
- Rahbek, Jens: Albæk Møllegård – og dens beboere gennem 7 generationer. – Jens Rahbek, 1993, 78 sider, ill. Tidligere: 1. udgave med titel: Albæk Møller og slægten derfra siden 1622, 19?.
- 99.9 Stamtavler over enkelte slægter**
- Handberg:* En slægt Handberg fra Hjern-Ginding herre-
- der: Om Jens Nielsen Handberg, født 1834, og hustru, deres forfædre og efterkommere. – Nordisk Slægtsforskning, 1992, 252 sider.
- Laustsen.* Laustsen, Svend, f. 1927: Gårdmandslægtter på Skiveegnen: Om Ane og Laust Laustsen i Vejlgård, Rønbjerg sogn, og deres forslægt i Fjends, Ginding og Hindborg herreder. 1993, 221 sider, ill.
- Madsen:* Slægtsbog for familien Madsen fra Thyholm: Omhandler ægteparret Niels Madsen, 1834-1875, og hustru Anne Jensen, 1841-1872, sidst bosat i Lyngs. – Lineage Investigation, 1994, 193 blade, tavler, ill. + 2 bilag.
- Pedersen:* En landmandsslægt fra Ginding Herred (Sahl og Sevel sogne): Om Iver Peter Pedersen, født 1843, med forfædre og efterkommere. – Nordisk Slægtsforskning, 1994, 139 blade, tavler, ill.
- Poulsen:* En slægt fra Vester Herborg i Vorgod sogn (Bølling herred): Om Peder Poulsen, født 1813, og hustru, deres forfædre og efterkommere. – Nordisk Slægtsforskning, 1992, 332 sider.
- 99.94 Slægtshistorie**
- Krøjgaard.* Bendixen, Mogens: Uld og handelsblod: De tre Krøjgaard-brødre Niels, Jens og Poul der skabte myte og Herning-historie. – Poul Kristensen, 1993, 107 sider, ill. På omslaget: Krøjgaard-brødrene – et tricotage-eventyr i Herning.
- Lind.* Østergaard, Bent: Minas sten og familien på Tim Mølle. Christen Øllgaard Lind (ca. 1796-1839), hans hustru Mina f. Øllgaard (d. 1858), deres børn og Minas 2. mand Marthias Rahr. (i: Hardsyssels årbog. Rk. 2, bd. 28, 1993, side 85-91, ill.).
- Linde de.* Graugaard, Esben: Christen de Lindes originale adelsbrev funder – i de franske Alper. Adelpatent udstedt 1704, nu på Holstebro Museum. (i: FRAM, 1994, side 65-79, ill.).
- Wad.* Graugaard, Esben: Wad til Øgelstrup og Stenumgård: En vestjysk storbonde-slægt ca. 1750-1850 / Esben Graugaard, Rigmor Lillelund. Fæstebonde Christen Wad (død 1754) og slægtens oprindelse. (i: Personhistorisk tidsskrift, 1994, nr. 1, side 52-70, ill.).

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt),
stednavne og emner. B angiver billede.

Aggersborg, C. C., købmand (Lemvig) 112-115

Bak, Peder 110-112

»Bedre Byggeskik« B 28

Birkmose, K., entreprenør 89-91

Borris Krog, færgeri 87, 91, 93-94

Borup, Trine 104, 106, 114

Bropenge 57-58, 87, 94

Bundgård, Bertel, broslager 62, 65, 69, 70

Bundsæk møllebro 71, B 71

Bækbo mergelleje 44

Bækmark bro 59

Cederdorff, Paul M., kunstner 96

Christensen, Anders Christian 87, 88

Christensen, Christen, gårdmand 90-91

Christensen, Erik 37-38

Christensen, Henry B 37

»Christiane Frederikke«, slup 102

Coefoed, C. Daniel, biskop 81

»Credentzen«, brig 106

Dalgaard, Mie 26, 27, B 27

»Damerens Idrætsklub« 18

»Dansk Ungdomssamvirke«, (Holstebro) 37

»Defence«, orlogsskib 102

»Dyrenes Beskyttelse« 41

Ebbensgaard, Niels Lauersen 81

»FDF-Samvirket« 31

Fisker, Laurs, strandrider 108-110

»Flora«, jagt 106

Fredborg, Rudolf 31

Fæster, J. J., told- og konsumptionsinspektør B 100

Ganer bro 58

Gielsgaard, Niels 115

Greb Dahl, Niels, strandfoged 109

Grüning, Johannes, strandrider 97

Grønmølle, Bertel 109-110

Hagebro 59

Halskou, Johanne, f. Ramsing 87, 89-90, 93

Halskou, Peter, 87-88

»Hammerum Herreds Landboforening« 8

Hansen, C. F., amtmand 61, 64

Hee bro 59

Heiberg, C. C., apoteker 39

»Heibergs Gave«, børnehjem 39-40

»Herning og omegns Folkedansere« 23-24

Hjelm bro 69

Holmgaard, Asta 5

Holmgaard, Ivar K., lærer 12

Holst, ridder 96

Holstebro 63, 74

Hylling, Sigismund, vejsinspektør 81-82, 85

Høegh, P., proprietær 101-102

Idom bro B 74, 94

Jacobsen, Henning B 37

Jakobsen, Martin Norup 30

Jensdatter, Maren 88

Jensen, Margrethe, husjomfru 110-111, 114

»Jysk Stævne« B 35, 36

»Kammeratskabsaftner« 24

Kiilerich, Søren Dusinus, lærer 15

Kollund Forsamlingshus 6

Kristensen, Georg B 37

»Landbrugskolonierne for fattige børn« 39-40

Langer, Christian, strandfoged B 101

Langer, Erik 107-108

Langmosestenen 78

Lemvig B 112

Lemvig kirke B 115

Lergrav, (Sinding) B 13

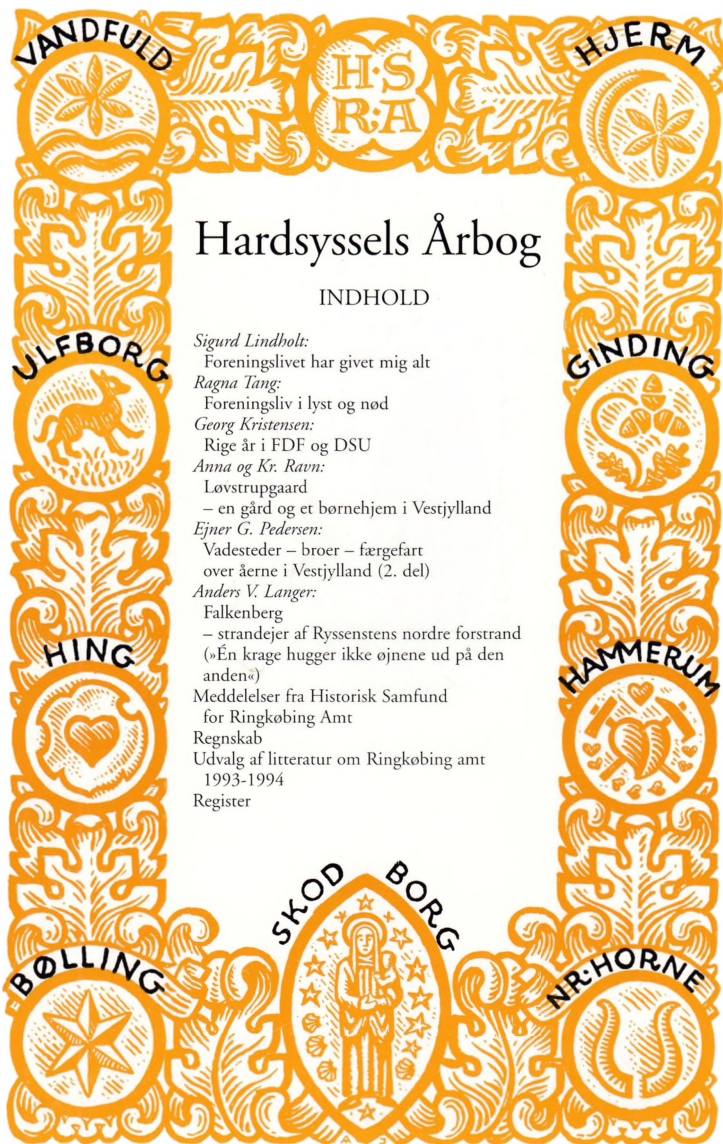
Leth, Henrik, godsejer 80

Lindebro 83, B 84

Lund, Erik B 37

»Lyngvig Fyr«, forening 22

- Lægård bro 67-68, 76, B 69
 Lægård bæk 62
 Lægårdvej 63-65
 Løvstrupgaard B 43, B 56
- Marmillod, Jean R. F., vejingeniør 72
 Mogensen, Arne B 37
 »Moselund«, (Nr. Kollund) B 8
 Mærsk, Christen Øster, strandfoged 107
 Mølgaard, Søren Chr. P. 104, 106-107, 114-115
 Møller, K., forstander 11
- Nørgaard, J., købmand (Gødstrup) 10
 Nr. Vosborg 81
- Oddesundbroen 95
 »Oldtidsvejen« 62, 64
- Pedersen, Henning B 37
 Pedersen, Gerhard Skød B 37
 Platz, sagfører (Lemvig) B 101
 Pugelund, Peder 81
- Rahbeck, Mads 88
 »Ringkøbingegnens Folkedansere« 23
 Rosenørn, amtmand 103
 Rødebro 84
 Rømer, Søren, sognepræst 101, 104
 »Rømermølle« 84
 Rønn, Chr. Sørensen, strandfoged 106-107
- Schiøttz-Christensen, dommerfuldmægtig (Lemvig) 105
 Schlegel, C. Otto E., major 87, 89-91, 93
 Sdr. Sønderby (Fjaltring) B 103
 Simonsen, Arne 26
 Skjern bro 58, 87-88, 90-91, 94
 Skjern kirkeå 58
 Skjern å 86
 Skjernbrogård 86-87, 90, 93
 Skærum 81
 Skærum bro 59, 80-81, 83, B 83
 Skærum brohus B 83
 Skærum mølle 82
 Skærumbrogård 81-82
 Skønau, C. F., by- og herredsfoged, (Lemvig) 97, 101-105, 107-108, 110-111, 114-116
 Slyk bro 84-86, B 86
- Smedevadbro 62-64, 66-67, 76, B 64, B 65
 St. Asbjerg (Sinding) 8, B 9
 »St. George«, orlogsskib 102
 Starbæk møllebro 62
 Stauning, Th., statsminister B 34, 37-38
 Stenhugning 59-61
 Storebro (Holstebro) 74-78, 80, B 77, B 79, B 96
 Strandgården (Fjaltring) 99-100, 103-104, B 103, 114-115
 Sørensen, Svend B 37
- Tang, Andreas E. M., godsejer 81-84
 Thiim møllebroer 59
 Trevad, færgeri 89
 Tuessen, Harald B 37
 Tuskjær B 103
 Tvis kloster 81
 Tvis kloster møllebro 70-71, B 70
- »Ulfborg Hind Herreders Landbo- og Husholdningsfor-
 ening« 17, 20-21
- Varde bro 58, 94
 Vegen bro 62
 »Venøborg« B 31, B 36, 31
 Vester Rønlangergaard B 107
 Villiamsen, Marie Agathe 104, 106, 114
 Voigt, Ilse 46-55, B 54
 Voigt, J.M. 41-46, 49, B 47
 Voigt, Marie 41-42, 45-46, B 46
 Voigt, Vagn 42-43, 46-50, 53-55, B 54
 Vorgod å 58
 Vrist, Anders, strandfoged 108-110
- Wang, Bertel, strandrider 105-106, 111-112
 Wang, Thomas, strandrider 99-100, 103-104
 Wedsted, Jens J., skipper 106
 Wegeberg, H. A. 31
- Ørre plantage 12
 Ørregaard 5
 Øster Rønlangergård B 101
 Østergaard (Nr. Kollund) 5, B 7
 »Østervang Børne- og Ungdomspension« (Holstebro) 32
- Aalkjær, Jeppe, digter 89

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Sigurd Lindholt:

Foreningslivet har givet mig alt

Ragna Tang:

Foreningsliv i lyst og nød

Georg Kristensen:

Rige år i FDF og DSU

Anna og Kr. Ravn:

Løvstrupgaard

– en gård og et børnehjem i Vestjylland

Ejner G. Pedersen:

Vadesteder – broer – færgefart
over æerne i Vestjylland (2. del)

Anders V. Langer:

Falkenberg

– strandejer af Ryssenstens nordre forstrand
(»En krage hugger ikke øjnene ud på den anden«)

Meddelelser fra Historisk Samfund
for Ringkøbing Amt

Regnskab

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt
1993-1994

Register